

www.vestnik.keu.kz

№ 3 (74) 2024

ISSN 1998-7862

DOI: 10.52445/BKEU.2024.74.3.001

**ҚЭУ ЖАРШЫСЫ:
ЭКОНОМИКА, ФИЛОСОФИЯ,
ПЕДАГОГИКА, ЮРИСПРУДЕНЦИЯ**

ЖУРНАЛЫ

ЖУРНАЛ

**ВЕСТНИК КЭУ:
ЭКОНОМИКА, ФИЛОСОФИЯ,
ПЕДАГОГИКА, ЮРИСПРУДЕНЦИЯ**

JOURNAL

**BULLETIN OF KEU:
ECONOMY, PHILOSOPHY,
PEDAGOGICS, JURISPRUDENCE**

Қарағанды 2024

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Аймагамбетов Е. Б. [Yerkara Aimagambetov], доктор экономических наук, профессор, [экономика], Карагандинский университет Казпотребсоюза (Казахстан), председатель;

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Сихимбаев М. Р. [Sikhimbayev Muratbay], доктор экономических наук, профессор, [экономика], Карагандинский университет Казпотребсоюза (Казахстан);

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Мануэль Фернандез-Грела [Manuel Fernandez-Grela], доктор PhD, [экономика], Университет Сантьяго де Компостела (Испания);

Владимиров Желю [Zhelyu Vladimirov], PhD, [экономика], профессор факультета экономики и бизнес-администрирования Софийского университета им. К. Охридского (Болгария);

Раб Наваз Лодхи [Rab Nawaz Lodhi], доктор PhD [менеджмент], ассоциированный профессор, Университет Пенджаба (Пакистан);

Абрамов Р. А. [Ruslan Abramov], доктор экономических наук, профессор, [экономика], заведующий кафедрой государственного и муниципального управления Российского экономического университета им. Г. В. Плеханова (Россия);

Алимбаев А. А. [Abilda Alimbaev], доктор экономических наук, профессор, [экономика], НИИ регионального развития (Казахстан);

Азаров В. А. [Vladimir Azarov], доктор юридических наук, профессор, [юриспруденция], Омское региональное отделение Российской академии юридических наук (Россия);

Бакишев К. А. [Kairat Bakishev], доктор юридических наук, профессор, [юриспруденция], НИИ Экономических и правовых исследований Карагандинский университет Казпотребсоюза (Казахстан);

Байтенова Н. Ж. [Nagima Baitenova], доктор философских наук, профессор, [философия], Казахский национальный университет им. Аль-Фараби (Казахстан);

Волчечкая Т.С. [Tatiana Volchetskaya], доктор юридических наук, профессор, [юриспруденция], Балтийский федеральный университет имени Имануила Канта (Россия);

Жанакова Н. Н. [Nazigul Zhanakova], кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, [экономика], старший эксперт центра экономических исследований и прогнозирования АО «Институт экономических исследований» (Казахстан);

Жартай Ж.М. [Zhanibek Zhartay], доктор философии PhD, [экономика], Карагандинский университет Казпотребсоюза (Казахстан);

Игнатюк А. И. [Anzhela Ignatyuk], доктор экономических наук, профессор, [экономика], профессор кафедры экономической теории, макро- и микроэкономики Киевского национального университета им. Тараса Шевченко (Украина);

Минжанов Н. А. [Nurlan Minzhanov], доктор педагогических наук, профессор, [педагогика], Карагандинский университет Казпотребсоюза (Казахстан);

Накипова Г.Н. [Nakirova Gulmira], доктор экономических наук, профессор, [экономика], Карагандинский университет Казпотребсоюза (Казахстан);

Панзабекова А. Ж. [Aksana Panzabekova], кандидат экономических наук, доцент, [экономика], главный научный сотрудник Института экономики КН МОН РК (Казахстан);

Сихимбаева Д. Р. [Dinara Sikhimbayeva], доктор экономических наук, профессор, [экономика], главный научный сотрудник НИИ Экономических и правовых исследований, Карагандинский университет Казпотребсоюза (Казахстан);

Старожук Е.А. [Yevgenij Starozhuk], кандидат экономических наук, доцент, [экономика], проректор по экономике и инновациям, МГТУ им. Н. Э. Баумана (Россия);

Татарян В. Г. [Vladlen Tataryan], доктор юридических наук, профессор, [юриспруденция], Московский университет МВД России им. В. Я. Кикотя (Россия);

Тургель И. Д. [Irina Turgel], профессор, доктор экономических наук, [экономика], директор (начальник) подразделения, Школа экономики и менеджмента, заведующий кафедрой теории, методологии и правового обеспечения государственного и муниципального управления (Россия);

Ханов Т. А. [Talgat Khanov], доктор юридических наук, доцент, [юриспруденция], Карагандинский университет Казпотребсоюза (Казахстан);

ҚЭУ Жаршысы
Ғылыми басылым

Вестник КЭУ
Научное издание

Bulletin of KEU
Scientific publication

Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры, информации
и общественного согласия Республики Казахстан.

Свидетельство № 3672-Ж от 11 марта 2003 года.

Подписной индекс: 74106

Учредитель: Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза

Год основания журнала — 2003.

Периодичность издания — 4 номера в год.
Языки публикаций: казахский, русский, английский.

Ответственность за аутентичность и точность приводимых в статьях цитат, имен, названий и иных сведений, а также за соблюдение законодательства о защите интеллектуальной собственности несут авторы публикуемых статей.

© Карагандинский университет Казпотребсоюза, 2024

МАЗМҰНЫ

ЭКОНОМИКА • ECONOMY

Асель ҚҰЛЖАНБЕКОВА, Галина ФИЛЮК ҰЙЫМДЫ БАСҚАРУДА КРІ ТИІМДІЛІК КӨРСЕТКІШТЕРІН ҚОЛДАНУ	7
Татьяна ТЕН, Асланбек ШАҒАЕВ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ КӘСІПОРЫНДАРЫ ҮШІН АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕЛЕРДІҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ	11
Марат ӘУБӘКІРОВ, Айгүл САДЫҚОВА, Әсел ЖАМАНҚҰЛОВА САНДЫҚ ШЕШІМДЕРДІҢ ДҰРЫСТЫҒЫНЫҢ СТРАТЕГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	16
Нұрбек КЕНЖЕБЕКОВ, Елена БЕЛКИНА МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІ ЫНТАЛАНДЫРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ	24
Шынар ОРАЗҒАЛИЕВА ЖЕЛПІЛІК ГРАФИКТЕРДІ ҚОЛДАНЫП ЖОБАЛАРДЫ БАСҚАРУ	30
Сәуле МӘЖИТОВА, Қуаныш ҚАЛДЫБАЕВ, Елена КРАСНОЩЕКОВА МАРКЕТПЛЕЙСТЕРДЕГІ САТУДЫ ОҢТАЙЛАНДЫРУ: SEO-ДАН ШОЛУДЫ БАСҚАРУҒА ДЕЙІН	36

ПЕДАГОГИКА • PEDAGOGY

Ольга КАЛУГИНА, Гүлбану ӘУБӘКІРОВА, Амина СМАҒҰЛОВА КӘСІБИ КОММУНИКАЦИЯ САЛАСЫНДА ШЕТ ТІЛІН ҮЙРЕНУ ПРОЦЕСІНДЕ МАГИСТРАНТТАРДЫҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	45
Нурлан МИНЖАНОВ, Төлеген АҒЫБАЕВ, Санат АХМЕТОВ, Алим АМАНДЫКОВ ҚАЗАҚСТАН АЗАМАТТАРЫН САУЫҚТЫРУ ЖӘНЕ ОҢАЛТУ ҮШІН ЕМДІК ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУДЫ ПАЙДАЛАНУ	50
Татьяна ТЕН, Светлана АБДРАХМАНОВА SMART-ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ ЛАНДШАФТЫН ӨЗГЕРТУДЕГІ РӨЛІ	59

ҚҰҚЫҚТАНУ • ЮРИСПРУДЕНЦИЯ • JURISPRUDENCE

Адель САДВАКАСОВА, Сергей КАДАЦКИЙ БАС БОСТАҢДЫҒЫНАН АЙЫРУҒА БАЙЛАНЫСТЫ ЕМЕС МҮЛІКТІК ЖАЗАЛАР: ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ТАҒАЙЫНДАУ ЖӘНЕ ОРЫНДАУ ПРАКТИКАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	66
Даурен ЖАНКАБАЕВ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ ТАТУЛАСУ ТЕТІКТЕРІ: СОТ ТӨРЕЛІГІ МЕН ІЗГІЛЕНДІРУ АРАСЫНДАҒЫ ТЕПЕ-ТЕҢДІК	71
Азамат ЖАҚУПОВ ИСЛАМДЫҚ РАДИКАЛДЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАРДЫҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫ: ТАРИХИ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ АЛҒЫШАРТТАР	77
Ербакыт БАЙМУХАНОВ, Нұркен ЖҮНІСБЕКОВ ҮЛЕСТІК ТҮРҒЫН ҮЙ ҚҰРЫЛЫСЫ САЛАСЫНДАҒЫ ПАЙДАКҮНЕМДІК ҚЫЛМЫСТАРДЫ СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕУ ӘРЕКЕТТЕРІНІҢ АЛГОРИТМДЕРІ	82
Ильмира КАМИЛЬЖАНОВА ТЕМІР ЖОЛ КӨЛПІНДЕ ЖЕКЕ МҮЛІКТІ ҰРЛАУДЫҢ АЛДЫН АЛУ	90
Жанат ТҰРАХАНОВА СОТ АЛДЫНДАҒЫ ТЕРГЕП-ТЕКСЕРУДІ БАСТАУ ТӘЖІРИБЕСІНІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ: НЕГІЗГІ ДЕРЕКТЕРДІ БАҒАЛАУ	94
АВТОРЛАРҒА АҚПАРАТ	100

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИКА • ECONOMY

Асель КУЛЬЖАНБЕКОВА, Галина ФИЛЮК ПРИМЕНЕНИЕ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ КРІ В УПРАВЛЕНИИ ОРГАНИЗАЦИИ.....	7
Татьяна ТЕН, Асланбек ШАҒАЕВ ПРЕИМУЩЕСТВА ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ ДЛЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ.....	11
Марат АУБАКИРОВ, Айсуль САДЫКОВА, Асель ЖАМАНКУЛОВА СТРАТЕГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБОСНОВАННОСТИ ЦИФРОВЫХ РЕШЕНИЙ.....	16
Нурбек КЕНЖЕБЕКОВ, Елена БЕЛКИНА АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СИСТЕМЫ МОТИВАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ.....	24
Шынар ОРАЗҒАЛИЕВА, УПРАВЛЕНИЕ ПРОЕКТАМИ С ПОМОЩЬЮ СЕТЕВЫХ ГРАФИКОВ.....	30
Сауле МАЖИТОВА, Қуаныш КАЛДЫБАЕВ, Елена КРАШНОЩЕКОВА ОПТИМИЗАЦИЯ ПРОДАЖ НА МАРКЕТПЛЕЙСАХ: ОТ SEO ДО УПРАВЛЕНИЯ ОТЗЫВАМИ.....	36

ПЕДАГОГИКА • PEDAGOGY

Ольга КАЛУГИНА, Гульбану АУБАКИРОВА, Амина СМАГУЛОВА ФОРМИРОВАНИЕ АКАДЕМИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ У МАГИСТРАНТОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В СФЕРЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ.....	45
Нурлан МИНЖАНОВ, Толеген АҒЫБАЕВ, Санат АХМЕТОВ, Алим АМАНДЫКОВ, Александр ВИТАЛЕВ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЛЕЧЕБНОЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ДЛЯ ОЗДОРОВЛЕНИЯ И РЕАБИЛИТАЦИИ ГРАЖДАН КАЗАХСТАНА.....	50
Татьяна ТЕН, Светлана АБДРАХМАНОВА РОЛЬ SMART-ТЕХНОЛОГИЙ В ИЗМЕНЕНИИ ЛАНДШАФТА ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ.....	59

ҚҰҚЫҚТАНУ • ЮРИСПРУДЕНЦИЯ • JURISPRUDENCE

Адель САДВАКАСОВА, Сергей КАДАЦКИЙ ИМУЩЕСТВЕННЫЕ НАКАЗАНИЯ, НЕ СВЯЗАННЫЕ С ЛИШЕНИЕМ СВОБОДЫ: ОСОБЕННОСТИ ПРАКТИКИ НАЗНАЧЕНИЯ И ИСПОЛНЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	66
Даурен ЖАНКАБАЕВ МЕХАНИЗМЫ ПРИМИРЕНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ: БАЛАНС МЕЖДУ ПРАВОСУДИЕМ И ГУМАНИЗАЦИЕЙ.....	71
Азамат ЖАКУПОВ ЭВОЛЮЦИЯ ИСЛАМСКИХ РАДИКАЛЬНЫХ ДВИЖЕНИЙ: ИСТОРИЧЕСКИЕ И СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ.....	77
Ербакыт БАЙМУХАНОВ, Нуркен ЖУНИСБЕКОВ АЛГОРИТМ ДЕЙСТВИЙ ПРИ ДОСУДЕБНОМ РАССЛЕДОВАНИИ КОРЫСТНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ ДОЛЕВОГО ЖИЛИЩНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА.....	82
Ильмира КАМИЛЬЖОНОВА, ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ КРАЖ ЛИЧНОГО ИМУЩЕСТВА НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ.....	90
Жанат ТУРАХАНОВА ПРОБЛЕМЫ ПРАКТИКИ НАЧАЛА ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ: ОЦЕНКА ФАКТИЧЕСКИХ ДАННЫХ.....	94
ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ	101

CONTENTS

ЭКОНОМИКА • ECONOMY

<i>Asel KULZHANBEKOVA, Galina FILYUK</i> APPLICATION OF KPIS IN THE MANAGEMENT OF AN ORGANIZATION.....	7
<i>Tatiana TEN, Aslanbek SHAGAYEV</i> ADVANTAGES OF INFORMATION SYSTEMS FOR AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	11
<i>Marat AUBAKIROV, Aigul SADYKOVA, Assel ZHAMANKULOVA</i> STRATEGIC ASPECTS OF THE VALIDITY OF DIGITAL SOLUTIONS ABSTRACT.....	16
<i>Nurbek KENZHEBEKOV, Elena BELKINA</i> ACTUAL PROBLEMS OF THE CIVIL SERVANT MOTIVATION SYSTEM.....	24
<i>Shynar ORAZGALIYEVA</i> PROJECT MANAGEMENT USING NETWORK GRAPHS.....	30
<i>Saule MAZHITOVA, Kuanysh KALDYBAEV, Elena KRASNOSHCHKOVA</i> OPTIMIZING SALES ON MARKETPLACES: FROM SEO TO FEEDBACK MANAGEMENT.....	36

ПЕДАГОГИКА • PEDAGOGY

<i>Olga KALUGINA, Gulbanu AUBAKIROVA, Amina SMAGULOVA</i> FORMATION OF ACADEMIC LITERACY AMONG UNDERGRADUATES IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE IN THE FIELD OF PROFESSIONAL COMMUNICATION.....	45
<i>Nurlan MINZHANOV, Tolegen AGIBAEV, Sanat AKHMETOV, Alim AMANDYKOV, Alexander VITALIEVICH</i> THE USE OF THERAPEUTIC PHYSICAL CULTURE FOR THE IMPROVEMENT AND REHABILITATION OF CITIZENS OF KAZAKHSTAN.....	50
<i>Tatiana TEN, Svetlana ABDRAKHMANOVA</i> THE ROLE OF SMART TECHNOLOGIES IN CHANGING THE LANDSCAPE OF EDUCATION IN KAZAKHSTAN.....	59

ҚҰҚЫҚТАНУ • ЮРИСПРУДЕНЦИЯ • JURISPRUDENCE

<i>Adel SADVAKASSOVA, Sergey KADATSKYI</i> PROPERTY PUNISHMENTS NOT RELATED TO IMPRISONMENT: PECULIARITIES OF THE PRACTICE OF IMPOSITION AND EXECUTION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	66
<i>Dauren ZHANKABAYEV</i> RECONCILIATION MECHANISMS IN CRIMINAL LAW: THE BALANCE BETWEEN JUSTICE AND HUMANIZATION.....	71
<i>Azamat ZHAKUPOV</i> EVOLUTION OF ISLAMIC RADICAL MOVEMENTS: HISTORICAL AND SOCIO-CULTURAL PREREQUISITES.....	77
<i>Yerbakyt BAIMUKHANOV, Nurken JUNISBEKOV</i> ALGORITHM OF ACTIONS IN PRE-TRIAL INVESTIGATION OF ACQUISITIVE CRIMES IN THE SPHERE OF SHARED HOUSING CONSTRUCTION.....	82
<i>Ilmira KAMILJONOVA</i> PREVENTION OF THEFT OF PERSONAL PROPERTY ON RAILWAY TRANSPORT.....	90
<i>Zhanat TURAKHANOVA</i> PROBLEMS OF PRACTICE OF STARTING PRE-TRIAL INVESTIGATION: ASSESSMENT OF FACTUAL DATA.....	94
INSTRUCTIONS TO AUTHORS	102

ЭКОНОМИКА

ECONOMY

Асель КУЛЬЖАНБЕКОВА, магистр экономических наук, Карагандинский университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая 9, assel_2789@mail.ru

Галина ФИЛЮК, д.э.н., профессор, Киевский национальный университет имени Т.Шевченко, 01033, Украина, г. Киев, ул. Владимирская 60, g.filuk@mail.ru

ПРИМЕНЕНИЕ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ КРІ В УПРАВЛЕНИИ ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация. В статье рассматриваются история возникновения системы КРІ, определения понятия и ее роль в управлении организацией. В статье также рассмотрены главные виды показатели и их особенности в применении. Также был изучен вопрос относительно положительных и отрицательных моментов в процессе использования КРІ, метод определения КРІ. Завершающим вопросом данной статьи стали разработка, виды и этапы внедрения показателей эффективности КРІ в предприятии.

Ключевые слова: индикаторы, КРІ, метрики, иерархия метрик, матрица КРІ, метод SMART.

Асель ҚҰЛЖАНБЕКОВА, экономика ғылымдарының магистрі, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая к-сі, 9, assel_2789@mail.ru

Галина ФИЛЮК, э.э.д., профессор, Т. Шевченко атындағы Киев ұлттық университеті, 01033, Украина, Киев қаласы, Владимирская көшесі 60, g.filuk@mail.ru

ҰЙЫМДЫ БАСҚАРУДА КРІ ТИІМДІЛІК КӨРСЕТКІШТЕРІН ҚОЛДАНУ

Аннотация. Мақалада КРІ жүйесінің пайда болу тарихы, Тұжырымдаманың анықтамалары және оның ұйымды басқарудағы рөлі қарастырылады. Мақалада сонымен қатар негізгі түрлері индикаторлар және олардың қолдану ерекшеліктері қарастырылады. Сондай-ақ, КРІ пайдалану процесінде оң және теріс тұстарға қатысты мәселе, КРІ анықтау әдісі зерттелді. Осы мақаланың соңғы мәселесі кәсіпорында КРІ тиімділік көрсеткіштерін әзірлеу, түрлері және енгізу кезеңдері болды.

Түйінді сөздер: индикаторлар, КРІ, метрика, метрика иерархиясы, КРІ матрицасы, Smart әдісі.

Asel KULZHANBEKOVA, master of Economics, Karaganda University of kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya STR., 9, assel_2789@mail.ru,

Galina FILYUK, Doctor of economics, professor, Kiev National University named after T. Shevchenko 01033, Ukraine, Kiev, Vladimirskaya street 60, g.filuk@mail.ru

APPLICATION OF KPIS IN THE MANAGEMENT OF AN ORGANIZATION

Abstract. The article discusses the history of the emergence of the KPI system, the definition of the concept and its role in the management of the organization. The article also discusses the main types of indicators and their features in application. The question of the positive and negative aspects in the process of using KPI, the method of determining KPI, was also studied. The final issue of this article was the development, types and stages of the implementation of KPIS in the enterprise.

Keywords: indicators, KPIS, metrics, hierarchy of metrics, KPI matrix, SMART method.

Введение.

Современные условия развития бизнеса требуют от организаций применения эффективных инструментов управления, которые обеспечивают достижение стратегических целей и стимулируют персонал к высокой результативности. Одним из таких инструментов является система ключевых показателей эффективности (КРІ), которая позволяет оценить степень выполнения задач в количественном и качественном выражении. Учитывая возрастающую сложность бизнес-среды, актуальность внедрения КРІ обусловлена необходимостью повышения конкурентоспособности и адаптивности компаний. Применение таких показателей способствует улучшению процессов управления,

повышению мотивации сотрудников и укреплению связей между целями компании и их реализацией.

Значимость рассматриваемой тематики заключается в универсальности системы КРІ, которая находит применение в различных сферах деятельности, включая управление персоналом, маркетинг, IT-разработки и производство. Объективная оценка эффективности на основе КРІ позволяет не только фиксировать результаты деятельности, но и своевременно корректировать стратегии и оптимизировать процессы. Анализ положительных и отрицательных аспектов использования КРІ, а также методов их внедрения, позволяет углубить понимание их роли в управлении и обосновать необходимость

индивидуального подхода к разработке системы показателей для конкретных организаций.

Материалы и методы.

При подготовке статьи были использованы теоретические и практические материалы, включая обзор научной литературы и актуальных публикаций, посвященных системе ключевых показателей эффективности (KPI). В качестве методологической основы применялись методы анализа и синтеза, позволяющие изучить особенности различных видов KPI, их классификацию и этапы внедрения. Использование сравнительного метода обеспечило выявление положительных и отрицательных аспектов внедрения KPI, а системный подход позволил оценить их роль в управлении организацией. Авторами были также исследованы примеры применения KPI на предприятиях, что позволило предложить практические рекомендации для их адаптации в различных сферах деятельности.

Результаты/Обсуждение.

Чтобы преуспеть в мире современного бизнеса, предприятиям необходимы инновационные средства и методы управления, ориентированные на постановку целей и определение персональной ответственности сотрудников. Технология управления по целям, подкрепленная грамотными материальными стимулами, помогает мотивировать персонал на новые грандиозные достижения и креативное самосовершенствование. [1, с. 4].

Модель управления предприятиями в современном рынке значительно отличается от модели прошлого века. Сейчас в предприятиях мы наблюдаем актуальность и прогрессивность применения показателей эффективности KPI, основоположником которых является Питер Друкер. Впервые в 1954 году Питер Друкер в своей книге «Практика Менеджмента» он выдвинул идею системы оценки эффективности сотрудников в достижении результатов, целей, через Ключевые Производственные Индикаторы. Этой своей работой он превратил управление в научную дисциплину, перевернув классическое представление об управлении в целом. В настоящее время система KPI не теряет свою актуальность, лишь совершенствуется и преобразовывается с веянием изменений в рынке.

С начала, стоит дать определение понятию показатель эффективности KPI. С английского KPI расшифровывается как Key Performance Indicators, что дословно можно перевести как ключевые показатели эффективности. То есть, KPI – это, ключевые показатели эффективности организации,

отражающие степень выполнения задач за определенный период времени в качественном или количественном выражении.

KPI – универсальный инструмент, применяющийся в разных сферах деятельности как: управление персоналом, маркетинг, разработка IT-продуктов, производство, розничная торговля и т.д.. Без KPI расчетов сложно объективно оценить выполненную работу и планировать последующие действия. KPI дает возможность: отследить динамику выполненных задач, рассчитать результаты по выбранным метрикам, сравнение текущие показатели с планом, вовремя обратить внимание на потенциал роста и быстро реагировать на текущие изменения, принимая нужные меры (скорректировать стратегию, перераспределить ресурсы, автоматизировать часть процессов).[1] Но в широком смысле внедрение данной системы дает компании измеримость целей, мотивацию сотрудников, связь между целями компании и сотрудников и распределение ответственности.

В зависимости от поставленных целей и направления деятельности предприятия, руководителям необходимо выбрать набор самых необходимых для данного случая метрики. В системе KPI огромное количество разнородных метрик, но не существует стандартного или общего списка для любого вида деятельности. Для достижения конкретной пользы или же основываясь на специфике направления деятельности предприятия управляющие могут выбрать ключевые показатели ориентируясь на их характеристики. В качестве примера мы можем рассмотреть следующие основные виды KPI:

Оперативные показатели включают в себя метрики, которые дают возможность получать подробную и своевременную информацию о деятельности в текущем времени. С помощью этих данных мы можем строить краткосрочные планы, корректировать их и принимать повседневные решения.

Стратегические показатели же нужны для долгосрочного планирования. Они показывают результат стратегии компании за текущий год и дает возможность повысить его в следующем периоде.

Также есть виды показателей классифицирующиеся по периоду оценки. Отстающие показатели отражают качество работы в прошлом и фактические результаты. Оpreжающие KPI отражают результаты к которым нужно стремиться в будущем.

Показатели результативности оценивают отношение количества выполненной работы на ее качество.

Показатели эффективности определяет отношения результата действия на единицу затраченного времени или ресурса и оценивает рациональность принятых решений.

К дополнительной классификации входят следующие виды показателей:

- финансовые;
- нефинансовые;
- индивидуальные;
- командные;
- абсолютные;
- относительные;
- функциональные;
- проектные [2, с. 54].

В процессе внедрения КРІ мы, также, должны учитывать положительные и отрицательные стороны данной системы. К плюсам мы можем отнести возможность своевременно и объективно оценивать частные и общие результаты деятельности. Это нам дает возможность структурно оценить, подвести итоги работы. Опираясь на данные полученные за прошедшие периоды, мы можем менять стратегию управления предприятия, составлять более надежные планы, улучшать результаты.

Структурная оценка деятельности предприятия по показателям облегчит работу с проблемами и ошибками в системе. Систематически отслеживая результаты показателей можно достаточно быстро найти, устранить их, избегая при этом серьезные последствия для всей команды.

Из вышеперечисленного пункта вытекают следующий плюс системы КРІ – принятие решения. Имея все данные за прошедшее время, становится легче

ориентироваться в процессе, прогнозировать последующие события и исходя из опыта принимать более четкие решения.

Система КРІ служит хорошим мотиватором как для управляющих, так и для всей команды. Видя перед собой результаты в графическом оформлении и причинно-следственные взаимосвязи между их активности и итогом, подталкивает команду стремиться к более высоким показателям, стимулируя реализовать свой потенциал на максимум, а также сплотиться как команда.

К отрицательным сторонам КРІ относится время затратность. На разработку индивидуальной системы в среднем уходит от нескольких месяцев до года. Но стоит учитывать и время необходимое для внедрения новой системы. В общей сложности весь процесс от разработки до полного внедрения системы может потребовать несколько лет. Стоит учитывать и масштаб компании. В средних и малых бизнесах этот вопрос может стоять не так остро [3].

Работа с системой КРІ требует дополнительных инструментов в виде программных обеспечении, которые стоит немало денежных средств. Этот минус также можно считать условным. В зависимости от нужных функционалов можно найти и бесплатные программные обеспечения по типу Google Sheets или Google Data Studio.

Умение пользоваться системой КРІ играет важную роль для работы с командой в том числе. Неоправданно завышенные показатели, которые сложно достижимы или даже не достижимы, очень плохо влияют на общий настрой и может сбить команду с толку. При этом заниженные показатели могут вызвать пассивность и немотивированность.

Рисунок 1. Иерархия метрик

Учитывая все перечисленные ранее положительные и отрицательные моменты, можно определить индивидуальную систему КРІ, используя иерархию метрик (Рисунок 1). Для того, чтобы получить нужные нам

показатели эффективности, за основу берем главную цель, в данном случае это – выручка, делим до факторов, на которых мы можем повлиять. Для расчета КРІ используют матрицу (матрица КРІ), которая содержит в себе набор

характеристик для каждого ключевого показателя [4, с. 37].

Разработка системы KPI состоит из трех основных этапов. Первое, формулирование системы на основе иерархии метрик. С глобальной цели иерархия должна охватить все показатели, на которых будут влиять работа разных отделов компании. Второе, нужно определить планку для команды учитывая ее возможности и прошлые результаты. Нужно найти баланс показателя между достижимостью и ростом. Третье, цели должны соответствовать критериям методики SMART.

По критериям методики SMART цель должна быть:

- конкретным (Specific);
- измеримым (Measurable);
- достижимым (Achievable);
- релевантным (Relevant);
- ограниченным по времени (Time-bound);

После разработки KPI следует этап внедрения системы на предприятии. При внедрении системы перед руководителями стоит важный выбор, выбор способа перехода к системе KPI. Некоторые предприятия в целях ускорения процесса нанимают специалиста, который отвечает за контроль внедрения, вовлечения сотрудников работы над повышением мотивации. Данный метод требует дополнительных расходов на не определенное время. Но в случае, если компания решила самостоятельно внедрить систему показателей эффективности, необходимо следовать некоторым важным пунктам.

Процесс стоит начинать с назначения ответственных лиц, которые будут отвечать за эффективное внедрение и результативность. В основном такими лицами являются начальники подразделений.

Важно донести суть и значимость этой системы до каждого. Только при полном принятии системы всеми сотрудниками и их вовлеченности, можно в быстрый срок внедрить ее и получать хорошие результаты.

Для облегчения работы в новом формате и быстрого усвоения KPI следует выбрать наиболее решающие показатели для концентрации внимания команды на первое время. Организации может быть сложно с первых же дней следить и контролировать за всеми показателями. Со временем в период адаптации команда может начать охватывать и работать с второстепенными показателями.

Ключевой момент – не стоит полностью отказываться от действующих принципов работы. Всякое изменение должно проходить

естественно и без вреда для работоспособности сотрудников и никак не отражаться на продуктивности предприятия.

Цели, актуальные показатели, данные должны быть доступны абсолютно для каждого заинтересованного сотрудника фирмы. Доступ к информации дает четкое понимание ситуации и ориентир для дальнейших действий.

Большую роль в работе с показателями эффективности KPI играет регулярное ведение отчетности. Анализ данных по показателям на постоянной основе поможет выявить не только низкие значения, связанные с квалификацией или работой сотрудников, но и может указать на ошибки, допускаемые самой системой. При обнаружении ошибок в построении самой системы можно их исправить, корректируя составные самой системы, что приведет к более эффективной работе предприятия.

Заключение. Внедрение системы ключевых показателей эффективности (KPI) представляет собой важный инструмент управления, который способствует достижению стратегических целей организации, улучшению процессов планирования и повышению мотивации персонала. Проведенный анализ продемонстрировал, что KPI, как универсальный метод оценки, позволяет объективно измерять и контролировать эффективность деятельности как на уровне отдельных сотрудников, так и на уровне компании в целом. Использование системы KPI обеспечивает компаниям возможность гибко адаптироваться к изменениям в рыночной среде, своевременно корректировать свои стратегии и направлять ресурсы на приоритетные направления развития.

Тем не менее, успешное внедрение KPI требует тщательной проработки и учета специфики деятельности организации. Выявленные недостатки, такие как трудоемкость разработки системы и необходимость значительных ресурсов для ее реализации, подчеркивают важность грамотного планирования и подготовки к внедрению. Персонализация системы KPI, основанная на иерархии метрик и методике SMART, обеспечивает достижение максимальной эффективности и минимизацию рисков. Таким образом, использование KPI становится не только инструментом управления, но и важным шагом на пути к долгосрочной конкурентоспособности и устойчивому развитию организации.

Список литературы:

1. Алиев, И. М. Экономика труда: учебник для бакалавриата и магистратуры / И.М. Алиев, Н.А.

Горелов, Л.О. Ильина. - 2-е изд., перераб. и доп. - М. : Юрайт, 2016.

2. Исаев Р.А. «1200 показателей КРІ бизнес-процессов и примеры оптимизации» / Научно-издательский центр Инфра, 2024г – 150с

3. КРІ. Ключевые показатели эффективности [Электронный документ]. URL: <https://www.unisender.com/ru/glossary/chto-takoe-kpi/#anchor-2>

4. Айше Агекян, Ирина Рудковская «Бизнес с сердцем с КРІ: От потребления к созиданию» /Издательство «Альпина Паблицер», 2023г – 170с

References:

1. Aliev, I. M. Ekonomika truda: uchebnik dlya bakalavriata i magistratury / I.M. Aliev, N.A. Gorelov, L.O. Il'ina. - 2-e izd., pererab. i dop. - M. : YUrajt, 2016.

2. Isaev R.A. «1200 pokazatelej KPI biznes-processov i primery optimizacii» / Nauchno-izdatel'skij centr Infra, 2024g – 150s.

3. KPI. Klyuchevye pokazateli effektivnosti [Elektronnyj dokument]. URL: <https://www.unisender.com/ru/glossary/chto-takoe-kpi/#anchor-2>

4. Ajshe Agekyan, Irina Rudkovskaya «Biznes s serdcm s KPI: Ot potrebleniya k sozidaniyu» /Izdatel'stvo «Al'pina Pablicher», 2023g – 170s.

УДК 004.032

DOI: 10.52445/ВКЕУ.2024.48.40.002

Татьяна ТЕН, доктор технических наук, профессор., Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая 9, tentl@mail.ru

Асланбек ШАҒАЕВ, магистрант, Карагандинский университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая 9, shagaev.aslan@mail.ru, +77088444635

ПРЕИМУЩЕСТВА ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ ДЛЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация. Статья рассматривает важность цифровизации для современного аграрного сектора. Основное внимание уделяется анализу того, как информационные системы могут повышать эффективность сельскохозяйственных процессов, управлять рисками и оптимизировать использование ресурсов. Авторы подчеркивают роль цифровых технологий в управлении запасами, предотвращении производственных рисков и повышении урожайности. Исследование показывает, как автоматизация и интеграция цифровых систем способствуют более стабильному и прибыльному агропромышленному производству.

Ключевые слова: информационные системы, цифровизация, сельское хозяйство.

Татьяна ТЕН, техника ғылымдарының докторы, профессор, Қазтұтынуодағы Қарағанды университет, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш. 9, tentl@mail.ru

Асланбек ШАҒАЕВ, магистрант, Қазтұтынуодағы Қарағанды университет, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш. 9 shagaev.aslan@mail.ru, +77088444635

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ КӘСІПОРЫНДАРЫ ҮШІН АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕЛЕРДІҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ

Аннотация. Мақала қазіргі аграрлық сектор үшін цифрландырудың маңыздылығын қарастырады. Ақпараттық жүйелердің ауылшаруашылық процестерінің тиімділігін қалай арттыруға, тәуекелдерді басқаруға және ресурстарды пайдалануды оңтайландыруға болатындығын талдауға баса назар аударылады. Авторлар тауарлы-материалдық қорларды басқарудағы, өндірістік тәуекелдердің алдын алудағы және өнімділікті арттырудағы цифрлық технологияның рөлін атап көрсетеді. Зерттеу цифрлық жүйелерді автоматтандыру мен интеграциялау тұрақты және тиімді агроөнеркәсіптік өндіріске қалай ықпал ететінін көрсетеді.

Түйінді сөздер: ақпараттық жүйелер, цифрландыру, ауыл шаруашылығы.

Tatiana TEN, doctor of technical sciences, professor, Karaganda Economic University of Kazpotrebsouz, 100009, The Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str. 9, tentl@mail.ru

Aslanbek SHAGAYEV, master student, Karaganda University of Kazpotrebsouz, 100009, The Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str. 9, shagaev.aslan@mail.ru, +77088444635

ADVANTAGES OF INFORMATION SYSTEMS FOR AGRICULTURAL ENTERPRISES

Annotation. The article examines the importance of digitalization for the modern agricultural sector. The focus is on analyzing how information systems can improve the efficiency of agricultural processes, manage risks and optimize the use of resources. The authors emphasize the role of digital technologies in inventory management, preventing production risks and increasing yields. The study shows how automation and integration of digital systems contribute to more stable and profitable agribusiness production.

Keywords: information systems, digitalization, agriculture.

Введение.

Сельское хозяйство играет важную роль в мировой экономике, обеспечивая

продовольственную безопасность и стабильный доход для миллионов людей. Однако перед этой отраслью стоят современные вызовы, такие как

изменение климата, нестабильность рынков и увеличение потребности в устойчивом производстве, что требует принятия сельскохозяйственными предприятиями инновационных подходов. Внедрение информационных систем (ИС) становится ключевым фактором для повышения эффективности и улучшения устойчивости сельскохозяйственного производства. В данной статье мы рассмотрим основные преимущества, которые информационные системы приносят сельскохозяйственным предприятиям.

Цель данного исследования заключается в выявлении потенциальных путей улучшения управления сельскохозяйственными предприятиями путем применения цифровых технологий и систем управления. Внедрение информационных систем в сельское хозяйство открывает новые возможности для достижения ключевых целей этой отрасли: оптимизации производственных процессов. Путем анализа текущих проблем и препятствий, а также исследования существующих технологических решений и инновационных подходов, исследование стремится выработать рекомендации для сельскохозяйственных предприятий по внедрению цифровых систем и улучшению их бизнес-процессов.

Материалы и методы.

В статье использовались теоретический анализ литературы и сравнительный метод для изучения роли цифровизации в сельском хозяйстве. Авторы опирались на академические исследования, обзоры и научные статьи, описывающие применение информационных технологий в агропромышленном секторе. Кроме того, были использованы примеры из практики, демонстрирующие успешное внедрение цифровых систем в управление сельскохозяйственными процессами, что позволило комплексно оценить влияние информационных систем на повышение эффективности и рентабельности сельскохозяйственных предприятий.

Обсуждение/Результаты.

Сельское хозяйство, несмотря на его критическую роль в обеспечении продовольственной безопасности и устойчивого развития, сталкивается с рядом вызовов и проблем, которые затрудняют эффективное управление производственными процессами и ресурсами. Одной из ключевых проблем, стоящих перед агробизнесом, является неэффективное управление запасами. Это может привести к непропорциональному избытку запасов, увеличению издержек и финансовым

убыткам. Помимо оптимизации использования ресурсов, информационные системы в сельском хозяйстве играют важную роль в минимизации рисков, обуславливающих нестабильность производственных процессов. Также существует проблема недостаточной автоматизации и цифровизации производственных процессов, что затрудняет мониторинг и управление сельскохозяйственной деятельностью. Для решения этих проблем требуется внедрение современных цифровых технологий и систем управления, которые позволят оптимизировать производственные процессы, улучшить управление ресурсами и снизить риски.

Вот выделенные ранее нерешенные аспекты общей проблемы:

1. Неэффективное управление запасами: Методы управления запасами на сельскохозяйственных предприятиях могут быть неоптимальными, что может привести к избыточному запасу или недостатку нужных ресурсов, что в свою очередь может повлечь за собой лишние расходы или снижение производственной эффективности.

2. Производственные риски в сельском хозяйстве остаются значительной проблемой, несмотря на наличие существующих методов контроля и защиты. Эти риски включают в себя воздействие погодных условий, распространение заболеваний среди растений и нападение вредителей. Для сельскохозяйственных предприятий важно постоянно совершенствовать методы предотвращения и минимизации убытков, чтобы обеспечить устойчивое производство и сократить потери.

3. Недостаточная автоматизация и цифровизация производственных процессов: Многие сельскохозяйственные предприятия до сих пор оперируют, в основном, традиционными методами управления и производства. Недостаточное использование автоматизации и цифровизации производственных процессов может препятствовать оптимальному использованию ресурсов и эффективному управлению бизнес-процессами.

Решение этих нерешенных аспектов общей проблемы требует разработки и внедрения новых технологий, методов и подходов к управлению сельскохозяйственными предприятиями. Управление ресурсам

Эффективное управление ресурсами является основой успешного сельскохозяйственного производства. Информационные системы играют ключевую роль в этом процессе, предоставляя сельскохозяйственным предприятиям

инструменты для оптимизации использования земли, воды, удобрений и энергии.

Одним из ключевых преимуществ информационных систем в управлении ресурсами является способность собирать и анализировать данные о текущем и предыдущем использовании ресурсов на предприятии. Это включает в себя информацию о земельных угодьях, водных ресурсах, урожайности, расходах на удобрения и энергию. Благодаря автоматизированным системам мониторинга и учета, фермеры могут в реальном времени отслеживать расходы ресурсов на различные виды деятельности и выявлять потенциальные источники экономии.

Еще одним важным аспектом является возможность прогнозирования и планирования использования ресурсов на основе анализа исторических данных и прогнозов. Информационные системы могут помочь фермерам определить оптимальные расходы ресурсов для достижения желаемых результатов, таких как увеличение урожайности или сокращение издержек.

Кроме того, в наши дни современные информационные системы становятся ключевым фактором в принятии обоснованных решений фермерами по использованию ресурсов, которые меняются в зависимости от окружающей среды. Например, системы мониторинга могут заранее предупредить о неблагоприятных погодных условиях или о состоянии почвы, что дает возможность адаптировать планы действий под текущие обстоятельства.

Увеличение урожайности и улучшение качества продукции – важные задачи для сельскохозяйственных предприятий. В этом контексте информационные системы играют ключевую роль, предоставляя фермерам доступ к данным и инструментам, которые помогают оптимизировать производственные процессы.

Внедрение информационных систем в сельское хозяйство открывает фермерам доступ к обширному массиву данных о почвенных характеристиках, климатических условиях и других факторах, влияющих на рост и развитие растений. Эти данные становятся ценным инструментом для оптимизации производственных процессов и достижения более высоких результатов.

Внедрение информационных систем в сельское хозяйство открывает новые возможности для оптимизации использования ресурсов, прогнозирования урожайности и мониторинга производственных процессов, что позволяет фермерам повышать эффективность работы и добиваться более высоких результатов.

Прогнозирование и аналитика

Информационные системы обеспечивают возможности анализа данных и прогнозирования будущих тенденций. Фермеры могут использовать эти данные для принятия обоснованных решений о посевах, управлении ресурсами и разработке стратегий производства и маркетинга.

Управление инвентарем и производственными процессами

Эффективное управление инвентарем и производственными процессами является основой успешного сельскохозяйственного предприятия. Цифровизация в этой области предлагает современные решения для оптимизации запасов, повышения производительности и снижения издержек.

Одним из важных преимуществ внедрения цифровых технологий в управлении запасами является автоматизация складского учета. Системы управления запасами предоставляют фермерам возможность точно отслеживать количество и состояние товаров, а также эффективно управлять поставками и заказами. Это способствует более простому планированию и снижает риск нехватки или избытка товаров на складе.

Другим значимым аспектом внедрения цифровых технологий является автоматизация производственных процессов. Внедрение современных технологий, таких как автоматизированные системы управления и контроля (АСУиК), становится катализатором трансформации сельскохозяйственного производства. АСУиК открывают новые возможности для оптимизации использования оборудования, сокращения производственного цикла и достижения более высоких показателей качества продукции. Это позволяет фермерам увеличить производительность, снизить расходы и повысить конкурентоспособность своей продукции на рынке.

Кроме того, цифровизация позволяет фермерам воспользоваться аналитическими инструментами для оптимизации производственных процессов. Анализ данных, полученных в ходе производственной деятельности, становится мощным инструментом для выявления узких мест, оптимизации процессов и повышения общей эффективности работы сельскохозяйственных предприятий.

Внедрение цифровых технологий в систему управления инвентарем и производственными процессами открывает для фермеров новые возможности по оптимизации контроля и повышению прозрачности бизнес-деятельности.

Уменьшение рисков

В сфере сельского хозяйства могут существовать ряд потенциальных угроз, которые могут вполне негативно сказаться на некоторых производственных процессах и финансовом положении предприятия. Цифровизация играет ключевую роль в смягчении этих рисков, предоставляя фермерам инструменты и технологии для более эффективного управления своим бизнесом.

Один из основных методов снижения рисков заключается в использовании цифровых технологий для отслеживания и прогнозирования погодных условий. Специализированные платформы и приложения обеспечивают фермерам актуальную информацию о погоде, климатических изменениях и потенциальных опасностях, таких как засуха, наводнения или заморозки. Это помогает им оперативно реагировать и принимать меры для защиты посевов и снижения возможных убытков.

Помимо оптимизации производства и повышения его эффективности, цифровизация открывает перед фермерами новые возможности для управления рисками, связанными с различными факторами, влияющими на их деятельность.

Управление фитосанитарными рисками:

Сенсорные технологии и системы мониторинга: Фермеры могут отслеживать состояние растений, выявлять признаки заболеваний и вредителей на ранних стадиях, что позволяет им своевременно принимать меры по защите урожая.

Анализ данных и прогнозирование: Использование датчиков и систем мониторинга, в сочетании с машинным обучением, позволяет прогнозировать вспышки заболеваний и атаки вредителей, оптимизируя профилактические меры и минимизируя потери урожая.

Точное применение средств защиты растений: Системы точечного внесения пестицидов и других средств защиты растений позволяют оптимизировать их использование, снижая негативное воздействие на окружающую среду и здоровье людей.

Управление финансовыми рисками.

Оценка рисков и возможностей: с помощью аналитических инструментов фермеры могут оценивать потенциальные риски, связанные с погодными условиями, колебаниями цен на продукцию, изменениями в государственной политике и другими факторами.

Оптимизация инвестиционных решений: а основе анализа рисков и возможностей фермеры

могут принимать более обоснованные решения о распределении ресурсов, инвестициях и кредитовании, что повышает устойчивость их бизнеса к внешним воздействиям.

Эффективное использование цифровых технологий для управления рисками требует от фермеров новых знаний и навыков в области работы с данными, аналитики и принятия решений.

Необходимо развивать инфраструктуру для сбора, хранения и обработки данных, полученных от сенсорных технологий и систем мониторинга.

Государственная поддержка и стимулирование внедрения цифровых технологий в сфере управления рисками могут стать катализатором развития более устойчивого и рентабельного сельского хозяйства.

Внедрение цифровых технологий в сельское хозяйство не только оптимизирует производство, но и играет важную роль в повышении безопасности и соблюдении нормативных требований.

Внедрение информационных систем на сельскохозяйственных предприятиях приносит целый ряд экономических выгод, способствующих увеличению прибыльности и устойчивости бизнеса.

Информационные системы в сельском хозяйстве ключ к оптимизации затрат и росту прибыли. Внедрение информационных систем в сельское хозяйство открывает перед фермерами новые горизонты, позволяя им не только оптимизировать производство, но и значительно повысить его рентабельность.

Внедрение информационных систем также способствует увеличению производительности труда и снижению рисков. Автоматизированные системы мониторинга и управления помогают сократить время, затрачиваемое на рутинные операции, и упростить процесс принятия управленческих решений. Это не только повышает эффективность труда, но и уменьшает вероятность ошибок и потерь.

Наконец, внедрение информационных систем может способствовать улучшению финансовых показателей предприятия. Анализ данных и прогнозирование позволяют фермерам принимать обоснованные решения о расходах и инвестициях, минимизируя риски и максимизируя прибыль. Это создает условия для устойчивого развития предприятия и увеличения его стоимости.

Роль цифровизации в развитии сельского хозяйства

Цифровизация играет важную роль в современном развитии сельского хозяйства,

внося инновационные технологии и методы в традиционную отрасль. Этот процесс не только улучшает эффективность производства, но и способствует формированию устойчивых моделей бизнеса, обеспечивая более эффективное использование ресурсов и увеличение прибыли.

Ключевым элементом цифровизации в сельском хозяйстве является внедрение сенсорных технологий и систем мониторинга. Сельское хозяйство, оснащенное сетью датчиков, – это не просто модный тренд, а реальность, способная революционизировать эту отрасль. Установленные на полях и сельскохозяйственном оборудовании датчики, словно умные помощники, круглосуточно собирают информацию о состоянии почвы, погодных условиях, влажности и других важных параметрах. Эти бесценные данные становятся ключом к принятию обоснованных решений.

Еще одним важным аспектом цифровизации является использование цифровых платформ и облачных сервисов для управления данными и процессами. Фермеры могут воспользоваться специализированными программными решениями для планирования посевов, контроля урожайности, учета запасов и финансового управления. Это позволяет автоматизировать многие рутинные задачи, сокращая время и ресурсы, затрачиваемые на административные процессы.

Инновации в области Интернета вещей (IoT) также имеют важное значение для цифровизации сельского хозяйства. Смарт-технологии, такие как автономные тракторы, беспилотные летательные аппараты и роботизированные системы, способствуют автоматизации и оптимизации процессов возделывания и сбора урожая. Это приводит к увеличению производительности, снижению рисков производственных аварий и улучшению качества сельскохозяйственной продукции.

Наконец, важным аспектом цифровизации сельского хозяйства является развитие цифровых рынков и торговых платформ. Электронные торговые площадки (ЭТП) революционизируют сельское хозяйство, предоставляя фермерам прямой доступ к потребителям, минуя посредников. Это не просто устраняет ненужные звенья в цепочке поставок, но и открывает перед фермерами ряд новых возможностей.

Заключение.

Интеграция информационных систем в аграрном секторе играет ключевую роль в эволюции сельскохозяйственного производства. Мы рассмотрели ряд преимуществ, которые эти системы приносят сельхозпредприятиям: управление ресурсами, повышение урожайности и качества продукции, экономические выгоды и многое другое. Информационные системы делают аграрные предприятия более эффективными, устойчивыми и конкурентоспособными, помогая адаптироваться к изменяющимся рыночным условиям и повышать качество продукции.

Список литературы:

1. Что такое цифровизация и зачем она нужна. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://center2m.ru/digitalization-technologies>
2. Информационные технологии в сельском хозяйстве. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://agroleader24.ru/kompaniya-agrolider/tehnologii/informatsionnye-tehnologii-v-selskom-khozyajstve.html>
3. Внедрение информационных технологий в сельском хозяйстве. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/vnedrenie-informatsionnyh-tehnologiy-v-selskom-hozyaystve>
4. Информационные технологии в сельском хозяйстве. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://eduherald.ru/ru/article/view?id=12415>
5. Абдрахманов М., Тажбаев Н. Использование программы project expert для управления проектами финансового характера // Вестник КЭУ. 2014. № 1 (32).

References:

1. Chto takoye tsifrovishchatsiya i zachem ona nuzhna. [Elektronnyy resurs]. Rezhim dostupa: <https://center2m.ru/digitalization-technologies>
2. Informatsionnyye tehnologii v sel'skom khozyaystve. [Elektronnyy resurs]. Rezhim dostupa: <https://agroleader24.ru/kompaniya-agrolider/tehnologii/informatsionnye-tehnologii-v-selskom-khozyajstve.html>
3. Vnedreniye informatsionnykh tehnologiy v sel'skom khozyaystve. [Elektronnyy resurs]. Rezhim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/vnedrenie-informatsionnyh-tehnologiy-v-selskom-hozyaystve>
4. Informatsionnyye tehnologii v sel'skom khozyaystve. [Elektronnyy resurs]. Rezhim dostupa: <https://eduherald.ru/ru/article/view?id=12415>
5. Abdrakhmanov M., Tazhbayev N. Ispol'zovaniye programmy project expert dlya upravleniya proyektami finansovogo kharaktera // Vestnik KEU. 2014. № 1 (32).

Марат АУБАКИРОВ, кандидат экономических наук, доцент, Карагандинский университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, 9, rendykar@gmail.com

Айгуль САДЫКОВА, магистр экономических наук, ст. преподаватель Карагандинский университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая 9, izere68@mail.ru

Асель ЖАМАНКУЛОВА, директор по учебной части Школа английского языка «Eloquent», 010000, Республика Казахстан, г. Астана, просп. Кabanбай Батыра, 11, assel.zhamankulova@gmail.com

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБОСНОВАННОСТИ ЦИФРОВЫХ РЕШЕНИЙ

Аннотация. Цифровизация становится важнейшим инструментом повышения эффективности деятельности промышленного предприятия. В данной статье показано, что стратегическая задача промышленных предприятий Казахстана нацелена на интеграцию в мировую экономику с упором на производственную интеллектуализацию. Предложен алгоритм использования инструментария цифровых решений в системе управления промышленным предприятием. Обозначены перспективные направления цифровой трансформации предприятий в соответствии с мировыми стратегическими трендами и спецификой их позиционирования в международном разделении труда.

Ключевые слова: Казахстан, цифровизация, промышленный сектор, стратегические решения.

Марат ӘУБӘКІРОВ, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая к-сі, 9, rendykar@gmail.com

Айгүл САДЫКОВА, экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая к-сі, 9, izere68@mail.ru

Әсел ЖАМАНҚҰЛОВА, "Eloquent" ағылшын тілі мектебінің оқу бөлімінің директоры, 010000, Қазақстан Республикасы, Астана қ., Қабанбай батыр даңғылы, 11, assel.zhamankulova@gmail.com

САНДЫҚ ШЕШІМДЕРДІҢ ДҰРЫСТЫҒЫНЫҢ СТРАТЕГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аннотация. Цифрландыру өнеркәсіптік кәсіпорын қызметінің тиімділігін арттырудың маңызды құралына айналуда. Бұл мақалада Қазақстанның өнеркәсіптік кәсіпорындарының стратегиялық міндеті өндірістік интеллектуализацияға баса назар аудара отырып, әлемдік экономикаға интеграциялануға бағытталғандығы көрсетілген. Өнеркәсіптік кәсіпорынды басқару жүйесінде цифрлық шешімдер құралдарын пайдалану алгоритмі ұсынылған. Әлемдік Стратегиялық трендтерге және олардың халықаралық еңбек бөлінісіндегі орналасу ерекшеліктеріне сәйкес кәсіпорындарды цифрлық трансформациялаудың перспективалық бағыттары белгіленді.

Түйінді сөздер: Қазақстан, цифрландыру, өнеркәсіп секторы, стратегиялық шешімдер.

Marat AUBAKIROV, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str., 9, rendykar@gmail.com

Aigul SADYKOVA, Master of Economics, Senior Lecturer, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str. 9, izere68@mail.ru

Assel ZHAMANKULOVA, «Eloquent» English language center, Director of Studies, 010000, Republic of Kazakhstan, Astana, ave. Kabanbai Batyr, 11, assel.zhamankulova@gmail.com

STRATEGIC ASPECTS OF THE VALIDITY OF DIGITAL SOLUTIONS ABSTRACT

Abstract. Digitalization is becoming an important tool for improving the efficiency of an industrial enterprise. This article shows that the strategic task of industrial enterprises in Kazakhstan is aimed at integration into the global economy with an emphasis on industrial intellectualization. An algorithm for using digital solutions tools in an industrial enterprise management system is proposed. Promising directions of digital transformation of enterprises are outlined in accordance with global strategic trends and the specifics of their positioning in the international division of labor

Keywords: Kazakhstan, digitalization, industrial sector, strategic solutions.

Введение. Цифровая трансформация промышленных предприятий — неотъемлемая часть современного развития. Казахстан, стремясь к инновационному росту, активно внедряет цифровые решения в различные сферы экономики. Однако на пути цифровизации промышленных предприятий возникает ряд серьезных проблем, сдерживающих процесс принятия и эффективного внедрения цифровых решений.

В данной статье рассматриваются стратегические аспекты обоснованности цифровых решений с акцентом на актуальные проблемы промышленных предприятий Казахстана. Авторы выявили ключевые барьеры, сдерживающие цифровую трансформацию, в том числе проблемы с передачей данных при пространственной удаленности, отсутствие стандартов и метрологической оценки информационных измерительных систем, а

также трудности с вовлечением специалистов в цифровые процессы. Авторами подчеркивается важность создания единой площадки для обмена опытом, дискуссий и решения актуальных проблем цифровизации в Казахстане. Особое внимание уделяется необходимости вовлечения предприятий малого и среднего бизнеса в эти процессы, что позволит ускорить темпы цифровизации и обеспечить интеграцию Казахстана в глобальную систему цифровых технологий.

Материалы и методы.

Методы и материалы научного исследования в данной статье базируются на ретроспективном, причинно-следственном и системном анализе, которые использовались для изучения текущего состояния промышленного сектора Казахстана и оценки направлений цифровой трансформации. Вопросы цифровизации исследованы с позиций создания базовых основ для проектов промышленной цифровизации, формирования сервиса и учета институциональных аспектов. В рамках исследования были использованы данные маркетинговых исследований, мониторинг экономических показателей и результаты деятельности отечественных предприятий. Кроме того, применялись методы анализа социально-экологического эффекта цифровизации, а также оценки киберрисков, связанных с внедрением инновационных технологий. Для обоснования выводов также привлекались материалы национальных докладов, научных публикаций и нормативно-правовых актов, касающихся цифровой трансформации.

Обсуждение/Результаты.

Сложившаяся структура экономики Казахстана с преобладанием энергоемких видов производств и технологическая отсталость предприятий промышленного сектора являются основными причинами того, что национальная экономика имеет ярко выраженную сырьевую направленность и Казахстан находится в числе стран с самым высоким показателем энергоёмкости экономики.

Для интеграции в международные процессы, необходимо исходить из различных стратегических аспектов, позволяющих повысить обоснованность принимаемых цифровых решений.

Цель настоящего исследования состоит в изучении различных аспектов стратегии промышленных предприятий Казахстана, ориентированных на интеграционные мировые процессы и разработки инструмента

принятия научно-обоснованных цифровых решений.

Методологическую основу исследования составили ретроспективный, причинно-следственный и системный анализ, позволяющие изучить текущее состояние и новые ориентиры рыночного продвижения промышленных предприятий Казахстана.

Цифровая экономика исследуется детально по разнонаправленным позициям: создание базовых основ проектов промышленной оцифровки, формирование сервиса, всевозможные институциональные нюансы цифровых проектов. Несмотря на востребованность для мировой экономики в целом и развивающихся стран в частности, различных вопросов касательно цифровизации различных отраслей промышленности, до сих пор отсутствует подход к методологическому раскрытию оценки им трактовки накопившихся цифровых промышленных трендов.

Возрастает внимание специалистов к изучению социально-экологического эффекта от цифровизации, усиливается понимание того, что, например, неэффективные базовые отрасли промышленности являются угрозой будущему планеты и цифровая интеграция в виде взаимодействия науки, поставщиков, производителей, цифровых решений и их потребителей является ключевым вектором их развития в обозримом десятилетии.

Так, в своем исследовании авторы [1] заостряют внимание на обострение рискованных ситуаций, которые могут сопровождать внедрение инновационных технологий. В промышленном секторе наблюдается рост кибератак, обусловленных появлением новых уязвимостей, обусловленных усложнением систем промышленной автоматизации, вниманием хакеров в связи с новыми геополитическими условиями. В работе авторов [2] оценивается воздействие информационных технологий на устойчивость развития. В частности, сделан вывод, что от достигнутого прогресса в цифровизации общества зависит социальное неравенство в доходах граждан. Возрастающей роли информационно-коммуникационных технологий в решении сложнейших задач по предотвращению последствий изменения климата посвящено исследование [3].

Для Казахстана цель создаваемых цифровых проектов в среднесрочной перспективе предполагает ускоренное наращивание экономических темпов прироста и совершенствования качественных аспектов функционирования предприятий посредством

цифровизации. Речь идет о создании преимуществ для преодоления Казахстаном сложнейших принципиальных траекторий последующего цифрового продвижения в долгосрочном периоде.

При внедрении новейших технологий возникает потребность в использовании цифровых данных, что влечет необходимость развития новых интерфейсов, которые в свою очередь требуют создания новых методов хранения и передачи данных. Должны быть разработаны соответствующие стандарты и нормы по их применению, соответствующие инвестиционные и национальные возможности

Авторами выявлены наиболее актуальные проблемы промышленных предприятий Казахстана, сдерживающих принятие цифровых решений:

- технологии передачи данных внутри предприятия при условиях пространственной удаленности – использование интернета, обеспечение безопасности и синхронизации, оценка эффективности;

- возрастающая актуальность вопросов метрологической оценки информационных измерительных систем и их программного обеспечения;

- задачи и роль метрологов при внедрении, в условиях повышения роли измерительной информации на производстве;

- проблемы вовлечения технических специалистов в цифровые процессы условиях, когда производство внедряется по готовым проектам с установкой оборудования от ведущих мировых производителей с уже установленными датчиками и предопределенным объемом измерительной информации;

- от производителей этого оборудования поступают последние наработки и уже готовые решения, метрологи не могут повлиять на объем измерений, уже заложенных в проекте производства. В этой связи вопрос: в этих условиях как оценить уровень развития казахстанских предприятий в общемировой системе координат? Потребность в стандартах по передаче данных, к интерфейсам передачи данных и обработки информации;

- необходимость вовлечения предприятий малого и среднего бизнеса в эти процессы, создания площадки для дискуссий и обмена опытом.

В новых реалиях конкурентоспособность предприятия определяются уровнем их цифровизации. Чтобы стать цифровым

предприятием, необходимо инвестировать в цифровой актив. Ключевая проблема промышленного предприятия - не только установка ИТ решения, но умение управлять процессами. Установка ИТ решения, но умение управлять процессами.

Важно при этом учесть сформировавшиеся тенденции технического оснащения предприятий, обусловленных отчасти информационными технологиями, удовлетворяющими жизненные потребности работающих и различные технологические процессы.

Инструмент цифровых решений в системе управления предприятием необходим в том числе для визуального продвижения взаимосвязанных производственно-экономических процессов, нацеленных на рост экономической эффективности цифровых проектов.

Важнейшим сектором, внесшим наибольший вес в цифровизацию экономики стали бизнес-процессы в сфере инженерных проектных решений, касательно геологических разведок и изыскательских действий, отличающихся высокой продуктивностью.

Несмотря на то, что сектор, кажущейся консервативным, имеющий невысокую технологическую оснащенность, начал активно внедрять цифровые решения, на текущий момент для большинства предприятий цифровизация еще не стала насущной необходимостью. Чаще всего цифровые технологии применяются для решения проблем, обусловленных несогласованностью данных, генерируемых структурными подразделениями, получения информации для принятия управленческих решений в реальном режиме времени. Предприятия исходят из специфики сложившихся приоритетов в цепочке создания ценности, необходимости достижения высоких переделов, превращения долгосрочных перспектив в цифровую реальность.

На выбор стратегии передачи технологий предприятиями повлияли, как внутренние факторы (все виды ресурсов), так и внешние (ситуация на рынках, поведение заказчиков, состояние институциональной среды).

В свете сказанного, для ускорения коммерциализации цифровых решений предлагается инструмент, который должен быть адаптирован к сложившейся системе менеджмента конкретного предприятия (рис. 1) [4].

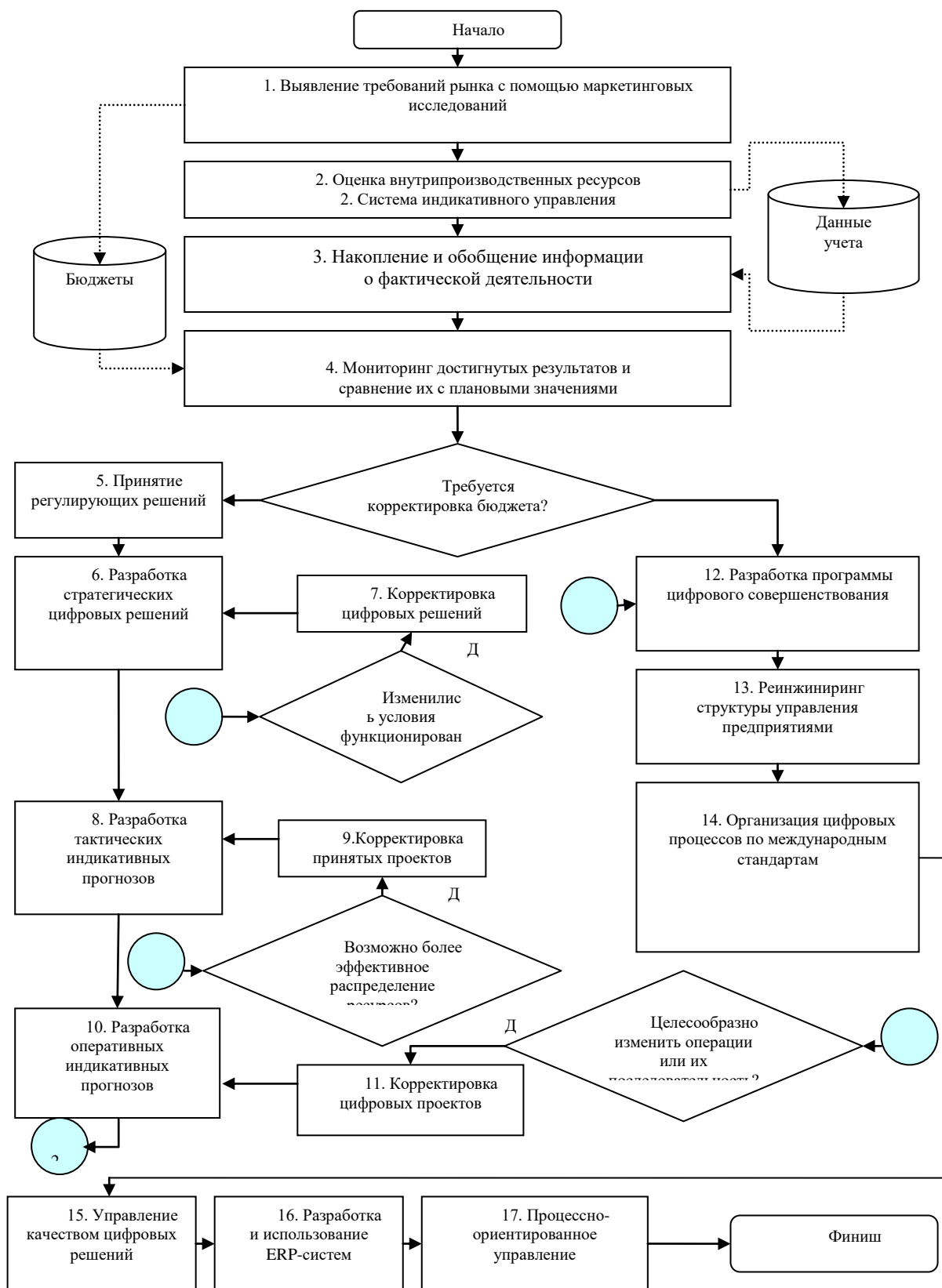

Рисунок 1. Алгоритм использования инструментария цифровых решений в системе управления

Выявлены наиболее существенные причины, тормозящие прогресс внедрения цифровых решений: нехватка квалифицированных кадров; низкая отдача от экспериментальной деятельности и в целом неразвитость инфраструктуры, в том числе в сфере науки; отсутствие спроса на научно-

технические результаты. Предприятия слабо освоили не только такие важнейшие каналы передачи технологий как патенты и лицензии, но инжиниринговые услуги, продажу действующей техники, рост компетентности занятых персонала внедряющей организации.

До сих пор наблюдается слабая поддержка государством местных производителей наукоемкой продукции в условиях недостаточной их подготовленности к конкуренции с зарубежными производителями. Отрицательно влияют на развитие инноваций низкий эффект от освоения теоретических результатов субъектами и отсутствие единого администрирования научных исследований, проводимых за счет государственного бюджета,

недостаточное и несвоевременное финансирование исследований, носящих фундаментальный и прикладной характер [5].

Для развивающейся экономики Казахстана важно не просто количество патентов у предприятий, но и то, как в последующем они преобразуются в коммерциализированные инновации освоении цифровых процессных инструментов, охватывающих все приоритетные бизнес-процессы (рисунок 2).

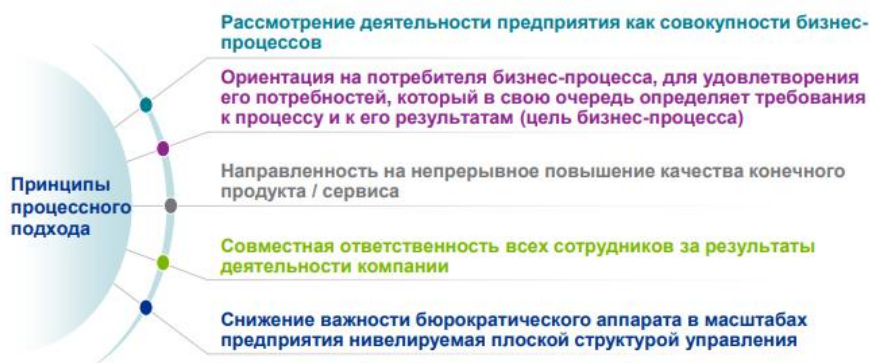

Рисунок 2 - Цифровые процессные принципы

В стране создаются Национальные исследовательские центры для адаптации и апробирования новейших цифровых технологических решений, разработчиками которых являются высшие учебные заведения, усиливается перемещение исследовательских и инновационных функций в вузы, научный парк Astana Business Campus, куда планируется привлечь научные центры, лаборатории крупных зарубежных и казахстанских предприятий, открыть Центр изучения и внедрения передовых практик исследования перспектив энергетики с учетом мировых трендов развития энергоэффективных и «зеленых» технологий.

Большие возможности ускорить цифровизацию предприятий открывает коллаборация с научно-образовательными учреждениями. Однако отсутствие у вузов устойчивых связей с промышленностью и стимулов к коммерциализации своих изобретений, приводит к тому, что полученные ими патенты способствуют повышению их авторитета, но мало влияют на инновационность и производительность экономики Казахстана.

Надежды возлагаются на реализацию международных договоров в области цифрового интеллекта. Исходя из проведенного анализа деятельности отечественных хозяйствующих субъектов, авторы пришли к выводу, что в

перспективе совершенствование цифровых решений должно быть нацелено на охват всех активов, процессов и областей их деятельности посредством внедрения единой облачной платформы. Обозначенный подход потребует взаимовыгодное сотрудничество с ведущими субъектами IT-индустрии и научно-образовательными учреждениям для налаживания совместной работы по наращиванию компетенций работников в IT-сфере.

Без цифровой трансформации, включающей переобучение сотрудников, изменение бизнес-процессов, ориентацию на постоянные инновации для предприятия усиливается шанс потери рынка. Более высокзатратным предполагается требуемое для цифровых трансформационных процессов формирование новой или замена (полная, частичная) IT-инфраструктуры на современную. Это горизонтально масштабируемая, подготовленная к использованию облачных технологий, позволяющая предприятию стать адаптивным, гибким, готовым к ускоренному и быстрому наращиванию трафика. Только в этом случае можно создать и грамотно управлять интеллектуальным капиталом промышленного предприятия (рис.3).

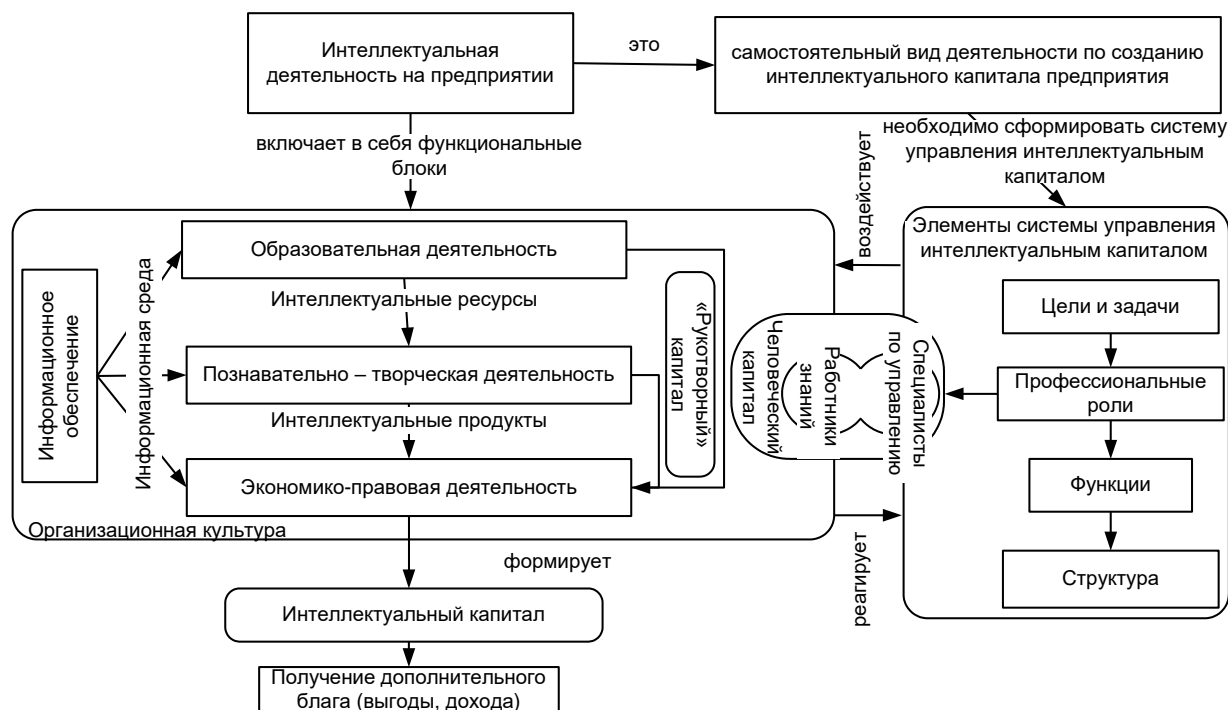

Рис. 3 Управление интеллектуальным капиталом промышленного предприятия

С учетом траектории технологического продвижения промышленных предприятий, их цифровая трансформация базируется на производственной модернизации, в том числе посредством трансферта наилучших технологий; генерировании информационного массива данных и автоматизированного вывода на их основе различного рода индикаторов и критериальных источников, демонстрирующих эффективность и состояние технологического оборудования. При реализации крупных проектов, связанных с инфраструктурными изменениями предприятий, применялось высокотратное оборудование. С развитием средств цифровой связи и технологий интернета вещей предприятия смогли формировать

цифровую производственную модель и внедрять новейшие средства автоматизации, заменив морально устаревшие методы технологической оптимизации новыми, основанными на актуальных программных платформах анализа всего массива поступающих сведений с объекта данных.

В среднесрочной перспективе приоритет будет отдан развитию передовых технологий и направлений, которые обеспечат конкурентные преимущества предприятиям базовых отраслей промышленности, в частности, горно-металлургическому комплексу, учитывающих перспективу инвестиционной политики Казахстана в среднесрочной перспективе (таблица 1) [6].

Таблица 1 – Цифровая трансформация горно-металлургических предприятий

Процессы	Направления трансформации
Разведка месторождений полезных ископаемых	Виртуализация процессов поиска и разведки. Дистанционное зондирование земли. Геоинформационные системы с использованием технологий трехмерного геологического моделирования.
Добыча полезных ископаемых и формирование запасов	Автоматизированные и роботизированные технологии на горных выработках. Технологии безлюдной выемки полезных ископаемых. Геоинформационные технологии, базирующиеся на цифровом моделировании физических процессов. Системы «Интеллектуальное месторождение», «Интеллектуальный разрез», «Интеллектуальная обогатительная фабрика», «Интеллектуальный транспорт», основанные на технологиях IoT. Автономные киберфизические системы.
Переработка полезных ископаемых и отходов	Технологии IoT при обогащении и переработке полезных ископаемых и отходов. Инновационные нанотехнологии для производства продукции с высокой добавленной стоимостью.
Использованы данные [11]	

Для поддержания высоких позиций на международном рынке сырья необходимо постоянно оптимизировать производственные и транспортные издержки, поэтому цифровые решения горнодобывающих субъектов нацелены на оптимизацию управленческих процессов, освоению бизнес-проектов, снижение аварийных ситуаций и простоев. При этом, поскольку работа с высокотехнологичным оборудованием предполагает специальных знаний, навыков и обучения, предполагается, что высвобождаемый персонал будет в обязательном порядке переобучен и перепрофилирован.

Существенный вклад внесли наряду с финансовыми структурами, телекоммуникационным сектором и ИТ-компаниями, успех бизнеса которых традиционно зависит от скорости внедрения новых технологий, также предприятия нефтяного и горнодобывающего и металлургического секторов. Они имеют наибольший потенциал по внедрению новых технологий и ориентированные на экспорт, за счет автоматизации процессов и увеличения производительности оборудования в рамках проектов «Цифровой рудник», «Цифровое месторождение».

Переход к реализации комплекса мер по техническому перевооружению промышленности планируется (AI/ML), интернет вещей (IoT), аналитика больших данных и интерфейс взаимодействия с конечным заказчиком. Основным драйвером экономического роста для всех предприятий станут DT, не требующие значительных инвестиций. Внедрение цифровых решений, таких как гибридные облачные технологии, аналитическая информационная безопасность и трансформация рабочих мест, обеспечивает существенную экономию ресурсов. Например, переход на гибридные облачные технологии может сократить операционные расходы предприятия на 15-20%, а внедрение аналитической информационной безопасности позволяет снизить затраты на обеспечение безопасности до 40%. Кроме того, оптимизация рабочих мест может повысить производительность труда сотрудников до 35%.

В целом, представленное исследование подтверждает, что программно-информационное, научно-методическое и правовое сопровождение является неотъемлемым фрагментом цифровых решений хозяйствующего субъекта. Для формирования реально действующего инструментария управления недропользованием, охватывающего

государственный и корпоративный масштаб, требуется организационно-экономический механизм организации такого оценивания при непосредственном взаимодействии государства, бизнеса и других заинтересованных сторон.

Цифровизация производственного менеджмента является ключевым фактором укрепления конкурентных позиций предприятий. В горнодобывающей отрасли цифровая трансформация неразрывно связана с достижением технологической независимости. Это предполагает активное продвижение отечественного программного обеспечения, особенно в критически важных областях, таких как разработка систем управления базой геологических данных и программных модулей.

Важно развивать казахстанские цифровые технологии, укрепляя сотрудничество между разработчиками и пользователями, способствуя выбору отечественных решений.

Заключение.

Необходимо продолжать исследования в области цифровизации казахстанской промышленности, включая оценку нормативно-правовой базы с учетом защиты данных. Государственная поддержка отечественных производителей, государственно-частное партнерство и развитие производства необходимого оборудования и программного обеспечения являются критически важными факторами.

Усиление международного сотрудничества в стратегическом планировании цифровизации укрепит позиции казахстанских предприятий на глобальном рынке и будет способствовать устойчивому развитию страны. Опыт Казахстана может быть полезен для других развивающихся экономик [8,9,10,11].

Предложения авторов могут быть применены для расширенного использования в исследовании цифровых аспектов индустриального развития стран с транзитной экономикой. Авторы надеются, что исследование расширит дискуссию по обозначенной проблеме.

Список литературы:

1. Setiawan, A. D., Singh, R. & Romijn, H.A. (2019). Responsible innovation: moving towards a culturally sensitive approach. *Studies in Asian Social Science*, 6(2), 46-65. <https://doi.org/10.5430/sass.v6n2p46>
2. Cioacă, S-I., Cristache, S-E., Vuță, M., Marin, E. & Vuță, M. (2020). Assessing the Impact of ICT Sector on Sustainable Development in the European Union: An Empirical Analysis Using Panel Data. *Sustainability*, 12(2):592. <https://doi.org/10.3390/su12020592>

3. Menzel, T. & Teubner, T. (2021). How Regional Trust Cues Could Drive Decentralisation in the Energy Sector-An Exploratory Approach. *Sustainability*. 13(6):3010. <https://doi.org/10.3390/su13063010> 1.

4. Промышленные стратегии и тактики/О.А Жандосов Алматы: Экономика, 2021. – 143с.

5. Рекомендации по решению проблем с применением цифровых проектов (решений) и по повышению эффективности работы предприятий. АО «Казакштанский центр индустрии и экспорта «Qazindustry», Нур - Султан, 2020. URL: <https://qazindustry.gov.kz/docs/otchety/1597038508.pdf> (дата обращения 13.12.2021).

6. Об утверждении Концепции инвестиционной политики Республики Казахстан до 2026 года. Постановление Правительства Республики Казахстан от 15 июля 2022 года № 482. [Электронный ресурс] // Әділет [web-портал]. – 2022. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000482> (Дата обращения: 07.05.2023).

7. Распоряжение Премьер-Министра Республики Казахстан от 26 июня 2019 года № 115-р Об утверждении Дорожной карты по развитию машиностроения до 2024 года (с изменениями от 16.06.2022 г.). [Электронный ресурс] // ИС Параграф [web-портал]. – 2022. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33831731 (Дата обращения 24.02.2023).

8. Национальный доклад о состоянии промышленности Республики Казахстан. Астана, 2023 -193с. [Электронный ресурс] - URL: https://qazindustry.gov.kz/images/docs/98/regdoc_ru-98-1700645530.pdf

9. Аубакирова Г.М., Мажитова С.К., Исатаева Ф.М., Томашинова А.Е. Совершенствование инвестиционной политики стран с транзитной экономикой: опыт Казахстана // Экономика: стратегия және практика т.16 №4,2021 С.46-62 <https://elibrary.ru/item.asp?id=47919056> ISSN: 1997-9967 (Print)/ 2663-550X

10. Закон Республики Казахстан от 27 декабря 2021 года № 86-VII «О промышленной политике» (с изменениями по состоянию на 01.05.2023 г.). [Электронный ресурс] - URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37083800&pos=5;-106#pos=5 (Дата обращения 12.04.2024).

11. Аубакирова Г.М., Исатаева Ф.М. Информационно-аналитическое обеспечение геолого-экономической оценки на горно-металлургических предприятиях// Современное состояние экономических систем: управление, развитие, безопасность. Сборник научных трудов III Международной научно-практической конференции Тверь, 2022 г., с.15-20

References:

1. Setiawan, A. D., Singh, R. & Romijn, H.A. (2019). Responsible innovation: moving towards a culturally sensitive approach. *Studies in Asian Social Science*, 6(2), 46-65. <https://doi.org/10.5430/sass.v6n2p46>

2. Cioacă, S-I., Cristache, S-E., Vuță, M., Marin,

E. & Vuță, M. (2020). Assessing the Impact of ICT Sector on Sustainable Development in the European Union: An Empirical Analysis Using Panel Data. *Sustainability*, 12(2):592. <https://doi.org/10.3390/su12020592>

3. Menzel, T. & Teubner, T. (2021). How Regional Trust Cues Could Drive Decentralisation in the Energy Sector-An Exploratory Approach. *Sustainability*. 13(6):3010. <https://doi.org/10.3390/su13063010> 1.

4. Promyshlennyye strategii i taktiki/O.A Zhandosov Алматы: Экономика, 2021. – 143с.

5. Rekomendatsii po resheniyu problem s primeneniym tsifrovyykh proyektov (resheniy) i po povysheniyu effektivnosti raboty predpriyatiy. АО «Kazakhstanskiy tsentr industrii i eksporta «Qazindustry», Nur - Sultan, 2020. URL: <https://qazindustry.gov.kz/docs/otchety/1597038508.pdf> (data obrashcheniya 13.12.2021).

6. Ob utverzhenii Kontseptsii investitsionnoy politiki Respubliki Kazakhstan do 2026 goda. Postanovleniye Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 15 iyulya 2022 goda № 482. [Elektronnyy resurs] // Әділет [web-portal]. – 2022. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000482> (Data obrashcheniya: 07.05.2023).

7. Rasporyazheniye Prem'yer-Ministra Respubliki Kazakhstan ot 26 iyunya 2019 goda № 115-r Ob utverzhenii Dorozhnoy karty po razvitiyu mashinostroyeniya do 2024 goda (s izmeneniyami ot 16.06.2022 g.). [Elektronnyy resurs] // IS Paragraf [web-portal]. – 2022. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33831731 (Data obrashcheniya 24.02.2023).

8. Natsional'nyy doklad o sostoyanii promyshlennosti Respubliki Kazakhstan. Astana, 2023 - 193s. [Elektronnyy resurs] - URL: https://qazindustry.gov.kz/images/docs/98/regdoc_ru-98-1700645530.pdf

9. Aubakirova G.M., Mazhitova S.K., Isatayeva F.M., Tomashinova A.Ye. Sovershenstvovaniye investitsionnoy politiki stran s tranzitnoy ekonomikoy: opyt Kazakhstana //Ekonomika: strategiya zhəne praktika t.16 №4,2021 S.46-62 <https://elibrary.ru/item.asp?id=47919056> ISSN: 1997-9967 (Print)/ 2663-550X

10. Zakon Respubliki Kazakhstan ot 27 dekabrya 2021 goda № 86-VII «O promyshlennoy politike» (s izmeneniyami po sostoyaniyu na 01.05.2023 g.). [Elektronnyy resurs] - URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37083800&pos=5;-106#pos=5 (Data obrashcheniya 12.04.2024).

11. Aubakirova G.M., Isatayeva F.M. Informatsionno-analiticheskoye obespecheniye geologo-ekonomicheskoy otsenki na gorno-metallurgicheskikh predpriyatiyakh// Sovremennoye sostoyaniye ekonomicheskikh sistem: upravleniye, razvitiye, bezopasnost'. Sbornik nauchnykh trudov III Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii Tver', 2022 g., s.15-20.

Нұрбек КЕНЖЕБЕКОВ, Айгерім КЕНЖЕБЕКОВА, ГМУ-23-2 маг (НП) тобының студенттері, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш., 9, kenzhebekova.ai2002@mail.ru

Елена БЕЛКИНА, э.д.д., профессор, И.Т. Трубилин атындағы Кубань мемлекеттік аграрлық университеті, Краснодар, Ресей, Мемлекеттік және муниципалды басқару кафедрасының меңгерушісі, enbelkina@mail.ru

МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІ ЫНТАЛАНДЫРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық тұрғыда қарқынды дамуын қамтамасыз ету үшін нарықтық экономика кезінде мемлекеттік аппараттың қызметкерлерін ынталандыру жүйесін жетілдіру бұл кезек күттірмейтін мәселе.

Жұмыс беруші үздік ұйымдардың, жеке компаниялардағы персоналды басқару қызметінің қызметкерлерді ынталандыру жүйесін әрдайым жетілдіріп отыруы арқылы қызметшілердің жұмыс тиімділігін арттыратынын дәлелдеуде. Ал мемлекеттік аппарат қызметкерлерінің (мемлекеттік қызметшілердің) ынталандыру жүйесінің жетілмеуі жұмыс тиімділігінің төмендеуіне әсер етеді. Мемлекеттік қызметшілердің әлеуметтік қорғау нысанының жетілдірілмеуі мемлекеттік органның стратегиялық міндеттеріне жетуіне, мемлекеттік реформалардың тиісті деңгейде орындалмауына, мемлекеттік қызметтегі тұрақсыздыққа алып келеді, тіпті мемлекет дамуының негізгі кедергілерінің бірі екені айқын.

Мемлекеттік қызмет саласын жетілдіру мақсатында шет елдік тәжірибелерді енгізбес бұрын мемлекеттің ішкі жүйесіне сәйкес мемлекеттік қызметтегі қазақстандық (өзіндік) тәжірибе жасайтын уақыт келді.

Мақалада мемлекеттік қызметшілерді әлеуметтік қолдау арқылы ынталандыру жүйесін жетілдіру тетіктері қарастырылады. Сондай-ақ, автор мемлекеттік қызмет туралы заңның мемлекеттік қызметшілердің, олардың отбасы мүшелерінің әлеуметтік кепілдіктері тарауының әлеуметтік қолдау туралы бабтарын жетілдіріп, мемлекет тарапынан берілетін әлеуметтік пакеттерді белгілеу арқылы мемлекеттік қызметшілердің қызметіндегі ұрпақтар сабақтастығының, қызметтік тұрақтылықтың, мемлекеттік қызметте тиімді және ұзақ мерзімде қызмет етудің алғышарттарын қарастырады. Автор мемлекеттік қызмет туралы заңның тиісті тарауына арнаулы мемлекеттік органдары туралы және осыған ұқсас заңдармен салыстырмалы түрде біріздендіруді ұсынады.

Мақала авторымен заңға өзгеріс енгізу арқылы мемлекеттік қызметшінің әлеуметтік жағдайын арттырып мемлекеттік аппараттың кадрлық әлеуетін жетілдіруге нақты әсер ететін мүмкіндіктер қарастырылған.

Түйінді сөздер: Мемлекеттік қызмет, әлеуметтік қолдау, ынталандыру жүйесін жетілдіру, заң.

Нурбек КЕНЖЕБЕКОВ, Айгерім КЕНЖЕБЕКОВА, Студенты группы ГМУ-23-2 маг (НП), Карагандинский университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, 9, kenzhebekova.ai2002@mail.ru

Елена БЕЛКИНА, д.э.н., профессор, Заведующая кафедрой государственного и муниципального управления, Кубанский государственный аграрный университет им. И.Т. Трубилина, Краснодар, Россия, enbelkina@mail.ru

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СИСТЕМЫ МОТИВАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ

Аннотация. Совершенствование системы мотивации персонала государственного аппарата в условиях рыночной экономики для обеспечения динамичного социально-экономического развития государства это неотложный вопрос.

Лучшие организации и работодатели доказывают, что служба управления персоналом в частных компаниях, постоянно совершенствуют систему мотивации сотрудников, повышая эффективность работы сотрудников. А несовершенство системы мотивации работников государственного аппарата (государственных служащих) влияет на снижение эффективности работы. Несовершенство формы социальной защиты государственных служащих приводит к не достижению стратегических задач государственного органа, ненадлежащему исполнению государственных реформ, нестабильности на государственной службе и даже является одним из основных барьеров развития государства.

Прежде чем внедрять зарубежные практики в целях совершенствования сферы государственной службы, пришло время внедрять отечественную (национальную) практику на государственной службе в соответствии с подсистемой государства.

В статье рассматриваются механизмы совершенствования системы мотивации государственных служащих через социальную поддержку. Также автор рассматривает предпосылки преемственности поколений в деятельности государственных служащих, служебной стабильности, эффективного и

долгосрочного служения на государственной службе путем совершенствования положений главы закона О государственной службе о социальных гарантиях государственных служащих, членов их семей о социальной поддержке и установления социальных пакетов, предоставляемых государством. Автор предлагает сопоставить соответствующую главу закона О государственной службе со специальными государственными органами и аналогичными законами.

Авторами статьи предусмотрены возможности, реально влияющие на повышение социального положения государственного служащего и совершенствование кадрового потенциала государственного аппарата путем внесения изменений в закон.

Ключевые слова: Государственная служба, социальная поддержка, совершенствование системы мотивации, закон.

Nurbek KENZHEBEKOV, Aigerim KENZHEBEKOVA, Students of the GMU-23-2 mag (SP) group, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya, 9, kenzhebekova.ai2002@mail.ru

Elena BELKINA, Doctor of Economics, professor, Kuban State Agrarian University named after I.T. Trubilin, Krasnodar, Russia, Head of the Department of Public and Municipal Administration, enbelkina@mail.ru

ACTUAL PROBLEMS OF THE CIVIL SERVANT MOTIVATION SYSTEM

Annotation. Improving the system of motivation of the staff of the state apparatus in a market economy to ensure the dynamic socio-economic development of the state is an urgent issue.

The best organizations and employers prove that the personnel management service in private companies is constantly improving the employees motivation system, increasing the efficiency of employees. And the imperfection of the system of motivation of employees of the state apparatus (civil servants) affects the decrease in work efficiency. The imperfection of the form of social protection of civil servants leads to failure to achieve the strategic objectives of the state body, improper implementation of state reforms, instability in the civil service and is even one of the main barriers to the development of the state.

Before introducing foreign practices in order to improve the sphere of public service, it is time to introduce domestic (national) practice in the public service in accordance with the subsystem of the state.

The article discusses the mechanisms of improving the system of motivation of civil servants through social support. The author also examines the prerequisites for the continuity of generations in the activities of civil servants, service stability, effective and long-term service in the civil service by improving the provisions of the chapter of the law on Civil Service on social guarantees of civil servants, their family members on social support and the establishment of social packages provided by the state. The author suggests comparing the relevant chapter of the law on public service with special state bodies and similar laws.

The author of the article provides opportunities that really affect the improvement of the social status of a civil servant and the improvement of the personnel potential of the state apparatus by amending the law.

Keywords: Public service, social support, improvement of the motivation system, law.

Кіріспе. Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері агенттігінің жыл сайын жарияланатын ұлттық баяндамасындағы аналитикалық зерттеулеріне назар аударатын болсақ мемлекеттік қызметтегі ынталандыру жүйесінің әлі де болса кенже тұстары барын аңғаруға болады.

Әлемнің дамыған елдеріндегі мемлекеттік қызметтің ішкі жүйесін зерделеу барысында Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметшілерін ынталандыру жүйесіне әсіресе әлеуметтік қолдау тетіктеріне бірқатар өзгеріс керек екені анық байқалды.

2019 жылы мамыр айында Біріккен Ұлттар Ұйымының дамыту бағдарламасы мен Назарбаев Университеті мемлекеттік жоғары саясат мектебі қолдауымен «Астана экономикалық форумы» өткен болатын.

Форумның "Марапат және құрмет: XXI ғасырда мемлекеттік қызметшілерді ынталандыру" атты панельдік сессиясында, Астана Мемлекеттік қызмет хабаның

Басқарушы комитетінің төрағасы Әлихан Байменов «Адамзаттың ортақ өзекті мәселелерін шешуде мемлекеттік басқару сапасы ерекше рөл атқарады. Ол тек мемлекеттік қызметшілердің білімі және білігімен ғана емес, ынта-жігерімен де анықталады» десе, панельдік сессияның басты спикерінің бірі америкалық зерттеуші, мемлекеттік қызметшілерді ынталандыру теориясы негізін қалаушылардың бірі, АҚШ-тың Индиана Блумингтон Университетінің профессоры

Джеймс Л. Перри «Ынталандыру жүйесін даярлау кезінде осы саладағы ғылыми зерттеулер нәтижесін ескерген жөн. Ондағы шешуші факторлар – институттар, мотивация және адами ресурстар үйлесімділігі» [1] деп атап көрсетті.

Ғылыми мақаланың мақсаты – Қазақстанның мемлекеттік қызмет саласындағы ынталандыру жүйесінің өзекті мәселерін айқындау. Өзекті мәселеге басты негіз бұл – Қазақстан Республикасының мемлекеттік

қызмет туралы заңы. Қолданыстағы заңнаманың ынталандыру тетіктері белгіленген баптарына талдау жүргізіліп, сәйкесінше мемлекеттік қызметшілердің заңнамада белгіленген әлеуметтік кепілдіктеріне қатысты өзекті мәселелер бар екендігі анықталды.

Материалдар мен тәсілдер. Мақаланы әзірлеу барысында қолданыстағы заңнамалық актілер, соңғы үш жыл ішінде ынталандыру жүйесін жетілдіру тақырыбы бойынша жарияланған мақалалар топтамасы мен ғылыми жұмыстар негізге алынды.

Мақаланы жазуға мемлекеттік қызмет жүйесіндегі кадр тапшылығы, тұрақсыздығы және осындай жағдай дамыған елдердің өзінде де кезесетіндігі түрткі болды. Мақала жазу кезінде отандық ғалымдардың, сала мамандарының жарияланымдары зерделенді. Басым көпшілігі экономикалық тұрғыда қаражат көздерінің жоспарлануын негізге алған. Зерделей келе, қаражат болғанымен тиісті заңнамалық актілер әлі де жетілдірілуді талап ететіндігін аңғарылды. Осы орайда қолданыстағы заңнамаларға тиісті өзгерістер енгізу ұсынылады.

Талқылау мен тұжырымдар. Мемлекеттік қызметшіні ынталандыру жүйесін жетілдіру мәселесі соңғы он жылдықта халықаралық Конференцияларда талқылануда. Сәйкесінше мемлекеттің дамуына ықпалы болғандықтан ел президентінің де тарапынан айтыла бастады.

Қызметке ынталы адамдар мемлекеттік органның негізгі активі болғандықтан, біз мемлекеттік қызметкерлердің ынталы болуына не итермелейтінін және олардың күнделікті жұмысына не кедергі келтіретінін түсінуіміз керек [2].

Жалпы қызметкерді ынталандыру ұғымына тоқталар болсақ, ынталандыру (уәждеме) латынша *movēre* – ояту, ұмтылдыру.

Ал мемлекеттік қызметшіні ынталандыру жүйесін жетілдіру бойынша ҚР Президентінің жарлығымен кешенді тұжырымдама қабылданған болатын [3].

Тұжырымдамада төмендегідей баяндалады, Мемлекеттік органдардың жұмысы еңбектің тиімсіз ұйымдастырылуымен және мемлекеттік қызметшілерді әлеуметтік қорғаудың нақты жүйесінің болмауымен сипатталады. Бұл білікті кадрлардың, оның ішінде шетелдік білімі бар мамандардың жеке секторға кетуіне, сондай-ақ мемлекеттік қызметті жұмысқа орналасуға қызықтырмайтын орын ретінде қабылдауға әкеп соғады. Кадрлық әлеуеттің төмендеуі мемлекеттік органдардың (әсіресе өңірлік деңгейде) кадрлық құрамын

кәсібилендіруді толық көлемде қамтамасыз етуге мүмкіндік бермейді [3].

Тұжырымдамада баяндалғандай мемлекеттік қызметшілердің әлеуметтік қорғау жүйесінің нақты болмауы, осыған байланысты қызметкерлердің жеке секторға ауысып кетуі күні бүгінге дейін актуалды мәселе екендігін айғақтап отыр.

Осы орайда нақты мәселеге көз жеткізу үшін біз қолданыстағы Мемлекеттік қызметі туралы заңнамаға жүгінеміз [4]. 2015 жылы қабылданған заңға күні бүгінге дейін 35 рет өзгерістер мен толықтырулар енгізілген.

Алайда мемлекеттік қызметшіні ынталандыратын әлеуметтік қорғау туралы тараулар мен баптары тиісті деңгейде жетілдірілмеген.

Аталған заңның 9-тарауы Мемлекеттік қызметшілердің және олардың отбасы мүшелерінің әлеуметтік кепілдіктері [4], деп аталғанымен мемлекеттік қызметшінің отбасы мүшелеріне қатысты норма енгізілмеген.

Заңның 56-бабында Мемлекеттік қызметшіні әлеуметтік қорғау шаралары қарастырылған. Осы бабтың 1-тармағы, Мемлекеттік қызметшілер «Тұрғын үй қатынастары туралы» Қазақстан Республикасының Заңында және Қазақстан Республикасының өзге де заңнамасында айқындалатын тәртіппен тұрғын үймен қамтамасыз етіледі делінген, дегенмен Қазақстанның Мемлекеттік қызмет істері агенттігінің 2023 жылы жарияланған ұлттық баяндамасындағы мәліметіне сүйенер болсақ, Мемлекеттік қызметшілерді тұрғын үймен қамтамасыз ету де өзекті мәселе болып табылады. Сауалнамаға сәйкес қызметкерлердің шамамен 40%-ында жеке тұрғын үй жоқ [5]. Сауалнама нәтижесіне сәйкес тиісті қолдау шаралары жүзеге асырылмай жатырғанын аңғаруға болады.

2-тармағы, «Тұрғынжай жағдайларын жақсартуға мұқтаж мемлекеттік қызметшілерге жеке тұрғынжай құрылысы үшін жер учаскелері беріледі. Жер учаскелерін берудің шарттары Қазақстан Республикасының заңнамасында айқындалады» деп көрсетілген [4].

Қазақстанда жеке және заңды тұлғаларға жер беру туралы ҚР Қазақстан Республикасының «Жер кодексі» бар [6]. Кодекстің 41-бабы «Қызметтік жер телімі» деп аталады, осы бабтың 2-тармағы «Қызметтік жер теліміне құқығы бар қызметкерлер санаттарының тізбесін Қазақстан Республикасының Үкіметі белгілейді» делінген. Қызметтік жер үлесіне құқығы бар қызметкерлер санатының тізбесін бекіту туралы

қаулыда мемлекеттік қызметші санаты жоқ [7], сол себепті 2- тармақтың шарттары заңнамада айқындалмағанын атап өтуге болады.

3-тармағы, Мемлекеттік қызметшілер және олармен бірге тұратын отбасы мүшелері медициналық қызмет көрсетуді тиісті мемлекеттік денсаулық сақтау мекемелерінде белгіленген тәртіпте пайдаланады, деп белгіленгенмен жалпы мемлекеттік қызметшілер «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» кодекске сәйкес медициналық қызмет алады [8]. Кодекстің 142-бабының 1-тармағы, Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметшілері мен азаматтарының жекелеген санаттарына медициналық көмек көрсету Қазақстан Республикасы Президентінің Әкімшілігімен келісу бойынша Қазақстан Республикасы Президентінің Іс басқармасы бекіткен тізбеге сәйкес жүзеге асырылады делінген [8].

Осы орайда орталық органдардағы мемлекеттік қызметшілерге қарағанда өңірлердің мемлекеттік қызметшілеріне артықшылықтар немесе жеңілдіктер белгіленбегенін нақты айтуға болады. Себебі бекітілген тізбеге жергілікті атқарушы органның мемлекеттік қызметшілері енгізілмеген.

Қазақстанның мемлекеттік қызмет туралы заңы барша мемлекеттік қызметкерлерге ортақ болғанымен кейбір әлеуметтік қолдау бабтары жергілікті атқарушы органның мемлекеттік қызметкерлеріне қолданылмауы әрине қызметкерлерге кері мотивация береді.

Тек осы медициналық қамтамасыз етілуі емес, жалпы кері мотивация салдары мемлекеттік қызметшіні жемқорлық тәуекелдеріне де алып келуі мүмкін.

Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы 2021 жылдың Ұлттық баяндамасындағы деректерге көз жүгіртсек [9]. Жемқорлық әрекетке барғаны үшін 892 адам бас бостандығынан айырылған, соның ішінде: ішкі істер органдарының – 207, денсаулық сақтау министрлігінің – 16, қаржы министрлігінің – 34, ауыл шаруашылығы министрлігінің – 19, жергілікті атқарушы орган және бөлімшелерінің – 150, әкім лауазымындағы – 5, ұлттық қауіпсіздік органдарының – 10, экономикалық тергеу қызметінің – 4, прокуратураның – 3 қызметшілері, судьялар – 3 бар [9].

Жалпы мемлекеттік қызмет туралы заңның жеке тұлғаға яғни мемлекеттік қызметшіге ғана бағытталғанын оның отбасына қатысты тұстарын жетілдіру қажеттігі жоғарыда аталды.

Ал сыбайлас жемқорлықтың алдын алу мақсатында заңнаманы жетілдіру бойынша төмендегі мысалдар негіз болмақ.

Мемлекеттік қызмет туралы заңның 41-бабы, Мемлекеттік қызметшілерді ротациялау, 1-тармағы «Мемлекеттік қызметті өткеру кезінде кәсіби әлеуеттің неғұрлым тиімді пайдаланылуын қамтамасыз ету мақсатында мемлекеттік қызметшілерді ротациялау жүзеге асырылады» [4]. Аталған бапта тек қана ротациялық төлемдер жүзеге асырылатындығы ғана аталған, ал қызмет бабымен басқа елді мекенге жұмыс орнын өзгерткен немесе меритократия қағидатына сәйкес мансабын жоғарылатқан, ауданнан облыс орталығына немесе облыстан орталық атқарушы органға бос әкімшілік лауазымға тағайындалған мемлекеттік қызметшінің отбасылы болуы, балаларының болуы, олардың балабақшамен кезектен тыс қамтамасыз етілуі ескерілмеген.

Мемлекеттік қызметшінің лауазымға тағайындалған өңірінде балаларын кезектен тыс балабақшамен қамтамасыз етілуі бұл әлеуметтік қолдау және осыған байланысты егер де балабақшада орын болмаған жағдайдағы жемқорлық тәуекелдерін болдырмауға сеп.

Әрбір мемлекеттік қызметкер, бұл – мекемені қозғаушы, алға жетелеуші күші, деп қарар болсақ біз оның жұмыс барысында тұрмыстық мәселесі жоқ, алаңсыз отыруын да заңмен реттеп қойғанымыз жөн деп есептейміз.

Себебі, «Мемлекеттік аппаратта жұмыс істеудің тартымдылығы әлеуметтік пакетті қайта қарау есебінен де артады» [10].

Мемлекеттік қызметтің жүйесіндегі мемлекеттік қызметші – бұл тек қана белгілі лауазымды атқарып қана қоятын персонал ғана емес, мемлекеттік саясатты қалыптастырушы лауазымды тұлға ретінде оның эмоциялық интеллектіне тікелей жауапты отбасы мүшелері де бар «толық кешен» деген көзқарас қалыптастыруымыз керек. Себебі әлеуметтік мәселесі шешімін таппаған мемлекеттік қызметші жемқорлық тәуекелдерін туғызуы мүмкін. Еңбекақысы аз мемлекеттік қызметтің қоғам үшін пайдасынан зияны көп. Бұл мәселеге жете назар аудармау кері кетуге, біліктілік пен бастамашылдықтан айырылуға, сондай-ақ ең сорақысы, жемқорлыққа әкеп соқтырады деп атап өтті Қазақстан Республикасының Президенті Қ. Тоқаев [11].

Президент жолдауын әрі тарқатар болсақ, әлеуметтік жағынан қамтамасыз етілмеген мемлекеттік қызметкердің өз міндеттерін орындауға ынтасы болмайды. Жұмысқа деген ынта болмаса қызмет барысында берілген тапсырмалар, қол жетуі тиіс салалық

индикаторлар, мемлекеттік бағдарламалардың орындалуы, қала берді мемлекеттік саясаттың іске асуы әлсірейді деуге негіз бар.

Мемлекеттік қызметкерді ынталандырудың тиімді жүйесі – жұмыстағы жоғары көрсеткіштер үшін тікелей ынталандыруларды құрушы, кадрларды мемлекеттік қызметте ұстап қалуды қамтамасыз етуші фактор және жемқорлықтың алдын алуға арналған қосымша шара болады [3].

Жоғарыда атап өткендей мемлекеттік қызметші мансаптық жоғарылауы кезінде өзге аймаққа ауысқан кезде отбасы мүшелерінің әсіресе балаларының балабақшамен кезексіз қамтамасыз етілуін заңмен бекітілгені жөн. Бұндай практика Қазақстан Республикасының бірқатар құзырлы органдарында бар:

- құқық қорғау органы қызметкерлерінің, оның ішінде қызмет өткеру уақытында қаза тапқан, қайтыс болған немесе хабарсыз кеткендердің балаларына жергілікті атқарушы органдар тұрғылықты жері бойынша балаларға арналған мектепке дейінгі мекемелерден кезектен тыс орындар береді [12];

- мемлекеттік фельдъегерлік қызмет қызметкерлерінің, оның ішінде қызмет өткеру кезеңінде қаза болған, қайтыс болған немесе хабарсыз кеткен қызметкерлерінің балаларына жергілікті атқарушы органдар тұрғылықты жері бойынша мектепке дейінгі ұйымдардан кезектен тыс орын береді [13];

- қызметкерлердің, оның ішінде қызмет өткеру кезінде қаза тапқан, қайтыс болған немесе хабар-шарсыз кеткен қызметкерлердің балаларына жергілікті атқарушы органдар тұрғылықты жері бойынша мектеп жасына дейінгі балалар мекемелерінде кезектен тыс орын береді, оған ақы төлеу мемлекеттік мектеп жасына дейінгі мекемелер үшін белгіленген мөлшерде алынады [14].

Заңнамада бекітілген норманы Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы заңының әлеуметтік кепілдіктері тарауына енгізу қажет деп есептейміз. Қолданыстағы заңнамаға тиісті өзгерістер мен толықтырулар енгізу арқылы біз мемлекеттік қызметшілерді ынталандырудың жүйесін жетілдіре аламыз.

Қорытынды. Дамыған қоғамда адами капитал құнды, адами ресурс таптырмастай асыл, ал қызметкердің талабы биік болмақ. Мемлекеттік қызметте ұрпақтар сабақтастығын жалғастыра отырып, қызметкерлерді әлеуметтік қолдау нормаларына өзгерістер енгізу арқылы біз кадрлардың жеке секторға ауысуының алдын аламыз.

Кез-келген жұмыс беруші, азаматтарды жұмысқа қабылдау кезінде ең бірінші әлеуметтік

қолдау жүйесіне тоқтала отырып назарын аудартады. Осылайша әрімен қарай заңнаманы басшылыққа алып қызметкердің ынтасын арттыруға бағытталған тетіктеріне тоқталады. Мемлекеттік қызмет туралы заңнамаға өзгерістер енгізілсе мемлекеттік аппаратта жеке секторлардан ауысуға ниетті менеджерлерді, жастарды көруге болады.

Расында жаңа буын өкілдері жұмыс таңдау барысында ең бірінші әлеуметтік қолдау жүйесіне мән береді. Себебі жеке секторларда қолдаудың бұл түрі жолға қойылған. Аталған жағдаяттарды ескере келе мемлекеттік қызметшінің қызметтік міндетін атқаруына қойылған талаптар мен өзіне қабылдаған заңды шектеулердің тәртібі жоғары болса қызметкер соғұрлым әлеуметтік тұрғыдан да қорғалуы шарт. Жалпы, мемлекеттік қызметте ынталандыруды жетілдіру экономикалық қана емес, әлеуметтік және психологиялық факторларды да ескеретін интегралды тәсілді талап етеді. Сайып келгенде мемлекеттік қызметі туралы заңының, әлеуметтік қолдау туралы баптарын жетілдіру қажеттілігі туындайды.

Пайдаланылған әдебиетер тізімі:

1. Мемлекеттік қызметкерлерді ынталандыру мәселелері талқыланды [Электрондық ресурс] — Кіру режимі: <https://ult.kz/post/memlekettik-kyzmetkerlerdi-yntalandyru-maseleleri-talkylandy>

2. Vandenabeele W., Schott C. Public Service Motivation in Public Administration / W. Vandenabeele, C. Schott //Oxford University Pressio – 2020. [Электрондық ресурс] — Кіру режимі: <https://oxfordre.com/politics/display/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e1401.jsessionid=BD255F5EB9BABADCC0D52BB4B408CA11>

3. «Қазақстан Республикасы мемлекеттік қызметі жаңа моделінің тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2011 жылғы 21 шілдедегі № 119 Жарлығы [Электрондық ресурс] — Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1100000119>

4. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V ҚРЗ [Электрондық ресурс] — Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000416>

5. Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері агенттігінің 2023 жылғы ұлттық баяндамасы [Электрондық ресурс] — Кіру режимі: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qyzmet/documents/details/454043?lang=kk>

6. «Қазақстан Республикасының Жер кодексі» Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 20 маусымдағы № 442 Кодексі [Электрондық ресурс] — Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K030000442>

7. «Қызметтік жер үлесіне құқығы бар қызметкерлер санатының тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы 8 қыркүйектегі № 908 қаулысы [Электрондық ресурс] — Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P030000908>

8. «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 7 шілдедегі № 360-VI ҚРЗ Кодексі [Электрондық ресурс] — Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2000000360>

9. Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің Сыбайлас жемқорлыққа қарсы Іс-қимыл туралы 2021 жылдың Ұлттық баяндамасы [Электрондық ресурс] — Кіру режимі: <https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption/documents/details/283483?lang=kk>

10. «Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 26 ақпандағы № 522 Жарлығы [Электрондық ресурс] — Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000522>

11. «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» ҚР Президентінің Жолдауы 2020. [Электрондық ресурс] — Кіру режимі: <https://primeminister.kz/address/01092020>

12. «Құқық қорғау қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 6 қаңтардағы № 380-IV Заңы [Электрондық ресурс] — Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000380>

13. «Мемлекеттік фельдъегерлік байланыс туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2021 жылғы 29 маусымдағы № 57-VII ҚРЗ [Электрондық ресурс] — Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2100000057>

14. «Қазақстан Республикасының арнаулы мемлекеттік органдары туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 13 ақпандағы № 552-IV Заңы [Электрондық ресурс] — Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1200000552>

References:

1. Memleketтік қызметкерлерді унталандыру мәселелері талқыланды [Elektronдық resurs] — Kіru rezhimi: <https://ult.kz/post/memleketтік-kyzmetkerlerdi-untalandyru-maseleleri-talkylandy>

2. Vandenebee W., Schott C. Rublic Service Motivation in Rublic Administration / W. Vandenebee, C. Schott //Oxford University Rressyu – 2020. [Elektronдық resurs] — Kіru rezhimi: <https://oxfordre.com/rolitics/disrlay/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e1401.jsessionid=BD255F5EB9BABADCC0D52BB4B408CA11>

3. «Қазақстан Республикасы мемлекеттік қызметі зһаңа modelінің тұзһырымдамасы туралы»

Қазақстан Respublikasy Prezidentінің 2011 zһylғы 21 shildedegі № 119 ZHarlyғы [Elektronдық resurs] — Kіru rezhimi: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1100000119>

4. «Қазақстан Respublikasynуң memleketтік qyzmetі turaly» Қазақстан Respublikasynуң Заңу 2015 zһylғы 23 karashadary № 416-V ҚРЗ [Elektronдық resurs] — Kіru rezhimi: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000416>

5. Қазақстан Respublikasy Memleketтік qyzmet іsterі agenttіgінің 2023 zһylғы ұltтық bayandamasy [Elektronдық resurs] — Kіru rezhimi: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qyzmet/documents/details/454043?lang=kk>

6. «Қазақстан Respublikasynуң ZHer kodeksi» Қазақстан Respublikasynуң 2003 zһylғы 20 mausymdary № 442 Kodeksi [Elektronдық resurs] — Kіru rezhimi: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K030000442>

7. «Қызметтік zher үlesіне құқығы бар қызметкерлер санатының тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Respublikasy Ykimetінің 2003 zһylғы 8 қыркүйектегі № 908 қаулысы [Elektronдық resurs] — Kіru rezhimi: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P030000908>

8. «Halyқ densaulyғы zһәne densaulyқ saқтаu zһyjesі turaly» Қазақстан Respublikasynуң 2020 zһylғы 7 shildedegі № 360-VI ҚРЗ Kodeksi [Elektronдық resurs] — Kіru rezhimi: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2000000360>

9. Қазақстан Respublikasynуң Sybajlas zhemqorlyққа қарsy іs-қimyl agenttіgінің Sybajlas zhemqorlyққа қарsy Іs-қimyl turaly 2021 zһyldуң Ұltтық bayandamasy [Elektronдық resurs] — Kіru rezhimi: <https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption/documents/details/283483?lang=kk>

10. «Қазақстан Respublikasynda memleketтік basқarudy damytudyң 2030 zһylғы dejingі тұzһyрымдамасын bекіtu turaly» Қазақстан Respublikasy Prezidentінің 2021 zһylғы 26 ақпандағы № 522 ZHarlyғы [Elektronдық resurs] — Kіru rezhimi: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000522>

11. «ZHаңа zһardajdary Қазақстан: іs-қimyl kezeңі» ҚR Prezidentінің ZHoldauy 2020. [Elektronдық resurs] — Kіru rezhimi: <https://primeminister.kz/address/01092020>

12. «Құқық қорғау қызметі туралы» Қазақстан Respublikasynуң 2011 zһylғы 6 қаңтардағы № 380-IV Заңу [Elektronдық resurs] — Kіru rezhimi: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000380>

13. «Memleketтік fel'd"egerлік bajlanys turaly» Қазақстан Respublikasynуң Заңу 2021 zһylғы 29 mausymdary № 57-VII ҚРЗ [Elektronдық resurs] — Kіru rezhimi: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2100000057>

14. «Қазақстан Respublikasynуң arnauлы memleketтік organdary turaly» Қазақстан Respublikasynуң 2012 zһylғы 13 ақпандағы № 552-IV Заңу [Elektronдық resurs] — Kіru rezhimi: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1200000552>

Shynar ORAZGALIYEVA, Master of Natural Sciences, Lecturer, Karaganda University of Kazpotreboyz, 100009, Республика Казахстан, з. , 9 Akademicheskaya str., Karaganda, 100009, Republic of Kazakhstan, shynar1210@mail.ru

PROJECT MANAGEMENT USING NETWORK GRAPHS

Annotation. Many areas of human activity, including some economic research, are closely related to the planning and implementation of a huge number of operations. We can find a solution to the problems that arise in this case only with the help of new advances in computers and modern mathematics.

The purpose of this article is to use the network graph model in optimizing project planning and management processes. Network graphs allow you to visualize and analyze the relationships between different tasks, which contributes to:

- Simplification of planning. A graphical representation of tasks and their interrelationships helps to better understand the structure of the project and determine the sequence of work.
- Identification of critical paths. The model allows you to identify critical tasks on which the successful completion of the project depends, which helps to focus resources on the most important elements.
- Optimization of resources. Network schedules help to allocate resources more efficiently, minimizing downtime and costs.
- Risk management. Analyzing the relationships between tasks allows you to identify potential problems in advance and develop strategies to minimize them.
- Monitoring progress. Using network graphs, you can track the completion of tasks and make adjustments to the plan if necessary.

Project management using network schedules is a modern approach to planning and monitoring the completion of tasks within various projects. Network graphs serve as a visual tool that allows you to display the relationships between tasks, determine the sequence of their execution, and identify critical paths that determine the successful completion of a project. The use of this model helps optimize resource allocation, minimize time costs, and improve overall project management efficiency. In addition, network graphs help in risk management, allowing you to identify potential problems in advance and develop strategies to solve them. As a result, the use of network graphs in project management not only improves planning, but also contributes to more effective monitoring of progress, which ultimately leads to the achievement of goals and improved performance in various fields, including economics, construction and information technology.

Thus, the purpose of this work is to increase the efficiency of project management and improve performance in various fields, including economics.

Keywords: network model, network schedule, project management, event, early occurrence of an event, late occurrence of an event.

Шынар ОРАЗГАЛИЕВА, жаратылыстану ғылымдарының магистрі, оқытушы, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш., 9, shynar1210@mail.ru

ЖЕЛІЛІК ГРАФИКТЕРДІ ҚОЛДАНЫП ЖОБАЛАРДЫ БАСҚАРУ

Аннотация. Адам қызметінің көптеген салалары, соның ішінде экономика саласындағы кейбір зерттеулер көптеген операцияларды жоспарлаумен және жүзеге асырумен тығыз байланысты. Бұл жағдайда туындайтын есептердің шешімін тек компьютердегі және қазіргі математикадағы жаңа жетістіктердің көмегімен таба аламыз.

Бұл мақаланың мақсаты-жобаларды жоспарлау және басқару процестерін оңтайландыруда желілік диаграмма моделін қолдану. Желілік диаграммалар әр түрлі тапсырмалар арасындағы байланысты визуализациялауға және талдауға мүмкіндік береді:

- Жоспарлауды жеңілдету. Тапсырмалар мен олардың өзара байланыстарының графикалық көрінісі жобаның құрылымын жақсы түсінуге және жұмыстың реттілігін анықтауға көмектеседі.
- Сыни жолдарды анықтау. Модель жобаны сәтті аяқтауға байланысты маңызды міндеттерді анықтауға мүмкіндік береді, бұл ресурстарды ең маңызды элементтерге шоғырландыруға көмектеседі.
- Ресурстарды оңтайландыру. Желілік диаграммалар ресурстарды тиімдірек бөлуге көмектеседі, бос уақыт пен шығындарды азайтады.
- Тәуекелдерді басқару. Тапсырмалар арасындағы байланысты талдау ықтимал проблемаларды алдын-ала анықтауға және оларды азайту Стратегияларын жасауға мүмкіндік береді.
- Прогресті бақылау. Желілік диаграммалар арқылы тапсырмалардың орындалуын бақылауға және қажет болған жағдайда жоспарға түзетулер енгізуге болады.

Желілік диаграммалар арқылы жобаларды басқару әртүрлі жобалар шеңберінде тапсырмаларды орындауды жоспарлауға және бақылауға заманауи тәсілді білдіреді. Желілік графиктер тапсырмалар арасындағы байланысты көрсетуге, олардың орындалу ретін анықтауға және жобаның сәтті аяқталуына байланысты маңызды жолдарды анықтауға мүмкіндік беретін көрнекі құрал ретінде қызмет етеді. Бұл модельді

пайдалану ресурстарды бөлуді оңтайландыруға, уақыт шығындарын азайтуға және Жобаны басқарудың жалпы тиімділігін арттыруға көмектеседі. Сонымен қатар, желілік диаграммалар ықтимал мәселелерді алдын-ала анықтауға және оларды шешу стратегияларын жасауға мүмкіндік беру арқылы тәуекелдерді басқаруға көмектеседі. Нәтижесінде, жобаларды басқаруда желілік диаграммаларды қолдану жоспарлауды жақсартып қана қоймайды, сонымен қатар прогресті тиімдірек бақылауға ықпал етеді, бұл сайып келгенде мақсатқа жетуге және экономика, Құрылыс және ақпараттық технологияларды қоса алғанда, әртүрлі салалардағы қызмет нәтижелерін жақсартуға әкеледі.

Осылайша, бұл жұмыстың мақсаты жобаларды басқарудың тиімділігін арттыру және экономиканы қоса алғанда, әртүрлі салалардағы қызмет нәтижелерін жақсарту болып табылады. Кілт сөздер: желілік модель, желілік график, жобаларды басқару, оқиға, оқиғаның ерте пайда болуы, оқиғаның кеш пайда болуы.

Кілт сөздер: желілік модель, желілік график, жобаларды басқару, оқиға, оқиғаның ерте пайда болуы, оқиғаның кеш пайда болуы.

Шынар ОРАЗҒАЛИЕВА, магистр естественных наук, преподаватель, Карагандинский университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, 9, shynar1210@mail.ru

УПРАВЛЕНИЕ ПРОЕКТАМИ С ПОМОЩЬЮ СЕТЕВЫХ ГРАФИКОВ

Аннотация. Многие области человеческой деятельности, в том числе некоторые исследования в области экономики, тесно связаны с планированием и осуществлением огромного количества операций. Решение возникающих в данном случае задач мы можем найти только с помощью новых достижений в ЭВМ и современной математике.

Целью данной статьи является использования модели сетевых графиков в оптимизации процессов планирования и управления проектами. Сетевые графики позволяют визуализировать и анализировать взаимосвязи между различными задачами, что способствует:

- Упрощению планирования. Графическое представление задач и их взаимосвязей помогает лучше понять структуру проекта и определить последовательность выполнения работ.

- Идентификации критических путей. Модель позволяет выявить критические задачи, от которых зависит успешное завершение проекта, что помогает сосредоточить ресурсы на наиболее важных элементах.

- Оптимизации ресурсов. Сетевые графики помогают распределить ресурсы более эффективно, минимизируя время простоя и затраты.

- Управлению рисками. Анализ взаимосвязей между задачами позволяет заранее выявить потенциальные проблемы и разработать стратегии для их минимизации.

- Мониторингу прогресса. С помощью сетевых графиков можно отслеживать выполнение задач и вносить коррективы в план при необходимости.

Управление проектами с помощью сетевых графиков представляет собой современный подход к планированию и контролю выполнения задач в рамках различных проектов. Сетевые графики служат визуальным инструментом, который позволяет отображать взаимосвязи между задачами, определять последовательность их выполнения и выявлять критические пути, от которых зависит успешное завершение проекта. Использование данной модели способствует оптимизации распределения ресурсов, минимизации временных затрат и повышению общей эффективности управления проектами. Кроме того, сетевые графики помогают в управлении рисками, позволяя заранее идентифицировать потенциальные проблемы и разрабатывать стратегии их решения. В результате, применение сетевых графиков в управлении проектами не только улучшает планирование, но и способствует более эффективному мониторингу прогресса, что в конечном итоге ведет к достижению поставленных целей и улучшению результатов деятельности в различных областях, включая экономику, строительство и информационные технологии.

Таким образом, целью данной работы заключается в повышении эффективности управления проектами и улучшении результатов деятельности в различных областях, включая экономику.

Ключевые слова: сетевая модель, сетевой график, управление проектами, событие, раннее появление события, позднее появление события.

Introduction. The most important indicator of the network schedule is time reserves. The time reserves of each path indicate how much the duration of this path can be extended without compromising the occurrence of the final event. Since each non-critical path of the network graph has its own full time reserve, each event of this path has its own time reserve [1].

Table 1. Explanatory table

Network element	Parameter name Parameter	symbol
Event i	Early event	$t_p(i)$

	completion date	
	Late event completion date	$t(i)$
	Event time reserve	$R(i)$
Work (i, j)	Duration of work	$t(i, j)$
	Early start date	$t^{ph}(i, j)$
	Early completion date	$t^{po}(i, j)$
	Late start date	$t^{Mon}(i, j)$
	Late completion date	$t^{for}(i, j)$
	Full operating time reserve	$R^nRN(i, j)$
Path L	Duration of the path	$t(L)$
	Critical path duration	t_{kp}
	Path time reserve	$R(L)$

Materials and methods. The event time reserve shows how much time is allowed to delay the occurrence of this event, without causing an increase in the time required to complete a set of works.

To determine the time reserves for network events, the earliest t_p and the latest t_n dates of events are calculated. Any event cannot occur before all the events preceding it have been completed and all the previous work has not been completed. Therefore, the early (or expected) time $t_p(i)$ of the i -th event is determined by the duration of the maximum path preceding this event:

$$t_p(i) = \max(t(L_{ni}))$$

where L_{ni} is any path preceding the i -th event, that is, the path from the source event to the i -th network event.

If event j has several previous paths, and therefore several previous events i , then it is convenient to find the earliest date of event j by the formula:

$$t^p(j) = \max[t^p(i) + t(i, j)]$$

A delay in the completion of event i in relation to its earlier date will not affect the completion date of the final event (and therefore, the completion date of the work package), as long as the sum of the completion time of this event and its duration (length) is each of the paths following it will not exceed the length of the critical path.

Therefore, the late (or deadline) time $t^n(i)$ of the i -th event is equal to:

$$t^n(i) = t_{kp} - \max(t(L_{ci}))$$

where L_{ci} is any path following the i -th event, i.e. the path from the i -th to the final network event.

If event i has several subsequent paths, and therefore several subsequent events j , then it is convenient to find the late completion date of event i by the formula:

$$t_p(i) = \min[t_p(j) - t(i, j)]$$

The time reserve $R(i)$ of the i -th event is defined as the difference between the late and early dates of its completion:

$$R(i) = t_p(i) - t_p(i)$$

The event time reserve shows how much time is allowed to delay the occurrence of this event, without causing an increase in the time required to complete a set of works.

Critical events do not have time reserves, since any delay in the completion of an event that lies on the critical path will cause the same delay in the completion of the final event. Thus, by determining the early date of the network's final event, we determine the length of the critical path.

When determining the early timing of $t_p(i)$ events, we move along the network graph from left to right and use formulas (1), (2).

Discussion / Results. Calculating the timing of events. The possibility of reconstruction of the shopping center is being considered. The project provides for the construction of pavilions for leasing

them to commercial firms. The work that needs to be performed during the project implementation, as

well as their relationship and time of completion are shown in table 2.

Table 2. Input values

Job	Content of the job	Duration, weeks
(1,2)	Prepare an architectural project	1
(1,3)	Identify future tenants	7
(1,4)	Prepare a prospectus for tenants	10
(2,3)	Prepare documents for obtaining a construction permit	4
(2,5)	Select Contractor	3
(3,44)	Enter into contracts with tenants	6
(3,5)	Get a building permit	2
(4,5)	Carry out construction	12

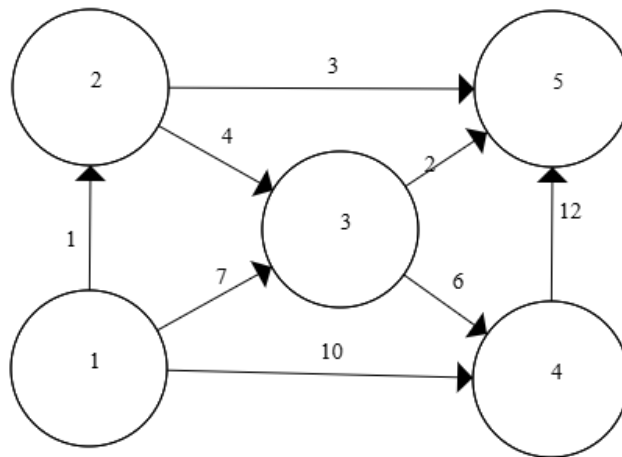

Figure 1. Network work schedule [3].

For $i=1$ (the initial event), obviously [2]:

$$t_p(1) = 0.$$

$$i = 2: t_p(2) = t_p(1) + t(1,2) = 0 + 1 = 1.$$

$$i = 3: \max \begin{cases} t_p(1) + t(1,3) = 0 + 7 = 7 \\ t_p(2) + t(2,3) = 1 + 4 = 5 \end{cases} = 7;$$

$$i = 4: \max \begin{cases} t_p(1) + t(1,4) = 0 + 10 = 10 \\ t_p(3) + t(3,4) = 7 + 6 = 13 \end{cases} = 13;$$

$$i = 5: \max \begin{cases} t_p(2) + t(2,5) = 1 + 3 = 4 \\ t_p(3) + t(3,5) = \max \begin{cases} 7 + 2 = 9 \\ t_p(4) + t(4,5) = 13 + 12 = 25 \end{cases} \end{cases} = 25.$$

The critical path length is equal to the earliest completion date of the final event 5: $t_p(5) = 25$, $k_p = t_p(5) = 25$.

When determining the late timing of events $t_n(i)$, we move through the network in the opposite direction, that is, from right to left, and use formulas (3), (4).

For $i=5$ (the final event), the late deadline for the event must be equal to its early deadline (otherwise the critical path length will change): $t_n(5) = t_p(5) = 25$.

Next, lines ending with the number of the penultimate event are viewed, i.e. 4. All lines starting with the number 4 are viewed.

$$i=4: t_n(4) = t_n(5) - t(4,5) = 25 - 12 = 13.$$

Next, lines ending with the number of the penultimate event are viewed, i.e. 3. All lines starting with the number 3 are viewed.

$$i=3: \min(t_n(4) - t(3,4); t_n(5) - t(3,5)) = \min(13 - 6; 25 - 2) = 7.$$

Next, lines ending with the number of the penultimate event are viewed, i.e. 2. All lines starting with the number 2 are viewed.

$$i=2: \min(t_n(3) - t(2,3); t_n(5) - t(2,5)) = \min(7 - 4; 25 - 3) = 3.$$

Next, lines ending with the number of the penultimate event are viewed, i.e. 1. All lines starting with the number 1 are viewed.

$$i=1: \min(t_n(2) - t(1,2); t_n(3) - t(1,3); t_n(4) - t(1,4)) = \min(3 - 1; 7 - 7; 13 - 10) = 0.$$

Table 3 - Calculation of the work reserve

Work (i, j)	Number of previous works	Duration t_{ij}	Early terms: start of $t_{ij}^{r.N.}$	Early terms: end of $t_{ij}^{r.O.}$	Late terms: start of $t_{ij}^{r.N.}$	Late terms: end of $t_{ij}^{r.O.}$	Time reserves: full R_{ij}^N	Independent time reserve R_{ij}^N	Private reserve of the first kind, R_{ij}^1	Private reserve of the second kind, R_{ij}^C
(1,2)	0	1	0	1	2	3	2	0	2	0
(1,3)	0	7	0	7	0	7	0	0	0	0
(1,4)	0	10	0	10	3	13	3	3	3	3
(2,3)	1	4	1	5	3	7	2	0	0	2
(2,5)	1	3	1	4	22	25	21	19	19	21
(3,4)	2	6	7	13	7	13	0	0	0	0
(3,5)	2	2	7	9	23	25	16	16	16	16
(4,5)	2	12	13	25	13	25	0	0	0	0

Filling in table 3. The list of works and their duration will be moved to the second and third columns. At the same time, work should be recorded in column 2 sequentially: first starting from number 1, then from number 2, and so on.

In the second column, we will put a number that characterizes the number of works immediately preceding the event with which the work in question begins.

So, for the work (3,4) in column 1, we will put the number 2, because the number 3 ends with 2 works: (1,3), (2,3).

Column 4 is obtained from Table 1 ($tp(i)$). Column 7 is obtained from table 2 ($tp(i)$).^{P(i)}. Графу 7 получаем из таблицы 2 ($t^P(i)$).

The values in column 5 are obtained by summing columns 3 and 4. In column 6, the late start of work is defined as the difference between the late end of these works and their duration (the data in column 3 is subtracted from the values in column 7).

Contents of column 8 (full time reserve R_{ij}) equal to the difference between graph 6 and 4 or graph 7 and 5. If R_{ij} is zero, then the operation is critical [1]:

Table 4. Analysis of the network model over time

Work (i, j)	Number of previous works	Duration t_{ij}	Early terms: start of $t_{ij}^{r.N.}$	Early terms: end of $t_{ij}^{r.O.}$	Late terms: start of $t_{ij}^{r.N.}$	Late terms: end of $t_{ij}^{r.O.}$	Time reserves: full R_{ij}^N	Independent time reserve R_{ij}^N	Private reserve of the first kind, R_{ij}^1	Private reserve of the second kind, R_{ij}^C
(1,2)	0	1	0	1	2	3	2	0	2	0
(1,3)	0	7	0	7	0	7	0	0	0	0
(1,4)	0	10	0	10	3	13	3	3	3	3
(2,3)	1	4	1	5	3	7	2	0	0	2
(2,5)	1	3	1	4	22	25	21	19	19	21
(3,4)	2	6	7	13	7	13	0	0	0	0
(3,5)	2	2	7	9	23	25	16	16	16	16
(4,5)	2	12	13	25	13	25	0	0	0	0

It should be noted that in addition to the full reserve of working hours, there are three other types of reserves. A partial time reserve of the first type R_1 is a part of the total time reserve by which you

can increase the duration of work without changing the late date of its initial event. R_1 is found by the formula:

$$R(i, j) = R^N(i, j) - R(i)$$

A partial time reserve of the second type, or a free time reserve R_c of work (i,j), is a part of the total time reserve by which you can increase the duration of work without changing the early date of its final event. R_c is found by the formula:

$$R(i, j) = RN(i, j) - R(j)$$

The value of the free operating time reserve indicates the location of the reserves required for optimization.

Independent time reserve R_n of work (i,j) – part of the total reserve obtained for the case when all previous work ends at a late date, and all subsequent work begins at an early date. R_n is found by the formula:

$$R(I, j) = RN(I, j) - R(i) - R(j)$$

See Table 5. Calculation results

Work (i, j)	Number of previous works	Duration t_{ij}	Early terms: start of $t_{ij}^{r, N}$	Early terms: end of $t_{ij}^{r, o}$	Late terms: end of $t_{ij}^{r, o}$	Minimum cut
(1,2)	0	1	0	1	3	1
(1,3)	0	7	0	7	7	7
(1,4)	0	10	0	10	13	10
(2,3)	1	4	1	5	7	5
(2,5)	1	3	1	4	25	4
(3,4)	2	6	7	13	13	11
(3,5)	2	2	7	9	25	7
(4,5)	2	12	13	25	25	22

From column 7, select the minimum value for all jobs ending in 5. The minimum path length is 4.

Conclusion. In the process, the crisis path can change depending on the duration of job cuts, and now the optimization process will focus on the duration of job cuts, the new crisis path, and thus will last until a sufficient result is obtained. The total path length can be equal to the critical path length, or at least the voltage, and the project execution time is significantly reduced.

List of literature:

1. Оразғалиева Ш.Е. Жобаларды басқару. София, 2024.

2. Methodological recommendations for SROP on the course "Economic and mathematical methods and models", Kozlova N. G., Karaganda. 2022.

3. «Логистикада коммивояжер есебін қолдану», Оразғалиева Ш.Е., Омарова М.Т., София, 2024.

References:

1. Оразғалиева Ш.Е. Жобаларды басқару. София, 2024.

2. Methodological recommendations for SROP on the course "Economic and mathematical methods and models", Kozlova N. G., Karaganda. 2022.

3. «Logistikada kommivoyazher esebін қолдану», Оразғалиева Ш.Е., Омарова М.Т., София, 2024.

Сауле МАЖИТОВА, кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Карагандинский университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул. Академическая, 9, skm19@mail.ru

Қуаныш КАЛДЫБАЕВ, магистрант, ОП «Маркетинг» МК-23-2НП Карагандинский университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая 9, marketing.logistika@bk.ru

Елена КРАСНОЩЕКОВА, ст.преподаватель кафедры Маркетинга и логистики, Карагандинский университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул. Академическая, 9, ye.krasnoshchekova@keu.kz

ОПТИМИЗАЦИЯ ПРОДАЖ НА МАРКЕТПЛЕЙСАХ: ОТ SEO ДО УПРАВЛЕНИЯ ОТЗЫВАМИ

Аннотация. В данной статье мы рассмотрим ключевые стратегии, которые помогут продавцам повысить видимость своих товаров, улучшить конверсию и, в конечном итоге, увеличить объем продаж. Мы проанализируем, как правильное использование ключевых слов, качественные описания и фотографии, а также активная работа с отзывами могут существенно повлиять на успех бизнеса в условиях растущей конкуренции. Понимание этих процессов позволит продавцам не только адаптироваться к изменениям на рынке, но и занять лидирующие позиции в своей нише.

Ключевые слова: интернет-магазин, маркетинг, маркетплейс цифровизация, электронная торговля.

Сауле МӘЖИТОВА, экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая к-сі, 9, skm19@mail.ru

Қуаныш ҚАЛДЫБАЕВ, магистрант, "Маркетинг" ББ МК-23-2НП Қарағанды Қазтұтынуодағы университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая к-сі, 9, marketing.logistika@bk.ru

Елена КРАСНОЩЕКОВА, Қазтұтынуодағы Қарағанды университетінің Маркетинг және логистика кафедрасының аға оқытушысы, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая к-сі, 9, ye.krasnoshchekova@keu.kz

МАРКЕТПЛЕЙСТЕРДЕГІ САТУДЫ ОҢТАЙЛАНДЫРУ: SEO-ДАН ШОЛУДЫ БАСҚАРУҒА ДЕЙІН

Аннотация. Бұл мақалада біз сатушыларға тауарларының көрінуін арттыруға, конверсияны жақсартуға және сайып келгенде сатылымды арттыруға көмектесетін негізгі стратегияларды қарастырамыз. Біз кілт сөздерді дұрыс пайдалану, сапалы сипаттамалар мен фотосуреттер және шолулармен белсенді жұмыс істеу бәсекелестіктің артуы жағдайында бизнестің табысына қалай әсер ететінін талдаймыз. Бұл процестерді түсіну сатушыларға нарықтағы өзгерістерге бейімделуге ғана емес, сонымен қатар өз тауашаларында жетекші орынға ие болуға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: интернет-дүкен, маркетинг, маркетплейс цифрландыру, электрондық сауда.

Saule MAZHITOVA, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str., 9 skm19@mail.ru

Kuanysh KALDYBAEV, undergraduate, OP "Marketing" MK-23-2NP Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str. 9, marketing.logistika@bk.ru

Elena KRASNOSHCHKOVA, Senior lecturer at the Department of Marketing and Logistics, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str., 9, ye.krasnoshchekova@keu.kz

OPTIMIZING SALES ON MARKETPLACES: FROM SEO TO FEEDBACK MANAGEMENT

Abstract. In this article, we will look at key strategies that will help sellers increase the visibility of their products, improve conversion and, ultimately, increase sales. We will analyze how the correct use of keywords, high-quality descriptions and photos, as well as active work with reviews can significantly affect the success of a business in an increasingly competitive environment. Understanding these processes will allow sellers not only to adapt to changes in the market, but also to take a leading position in their niche.

Keywords: online store, marketing, marketplace digitalization, e-commerce.

Введение. В современном мире электронной коммерции маркетплейсы становятся важнейшими платформами для продаж товаров и услуг. С каждым годом конкуренция на этих площадках усиливается, и продавцы сталкиваются с необходимостью не только привлекать внимание покупателей, но и удерживать их интерес. Оптимизация продаж на маркетплейсах включает в себя множество аспектов, от SEO-оптимизации карточек товаров до эффективного управления отзывами.

Материалы и методы. Методы и материалы, использованные в данной статье, основывались на анализе цифровизации электронной коммерции и маркетинга на примере маркетплейсов. Для исследования применялись статистические данные, включая показатели цифровой трансформации в Казахстане, степень проникновения интернета, а также ключевые показатели работы маркетплейсов (посещаемость, обороты, рост числа продавцов). Авторами использовались методики SEO-оптимизации, изучение пользовательского поведения, анализ отзывов и рейтингов. Данные о динамике цифровизации были взяты из государственных программ и отчетов национальной статистики. Для сравнения бизнес-моделей интернет-магазинов и маркетплейсов проведены сравнительный анализ и систематизация данных по ключевым характеристикам. Также учитывались инструменты цифрового маркетинга, применяемые крупными платформами, включая таргетированную рекламу, программы лояльности и ретаргетинг.

Обсуждение/Результаты.

Государственные программы «Электронное правительство» и «Информационный Казахстан-2020» стимулировали цифровизацию в Казахстане. В период с 2018 по 2021 годы это привело к позитивному экономическому эффекту в размере 1629,196 млрд тенге и привлечению 114,8 млрд тенге в инновационную экосистему. В настоящий момент в Казахстане реализуется «Концепция цифровой трансформации, развития отрасли информационно-коммуникационных технологий и кибербезопасности на 2023 - 2029 годы [1].

На текущий момент наблюдается высокая степень проникновения интернета (99% населения), значительная цифровизация государственных услуг (более 90% доступны онлайн), начато внедрение 5G.

Доля предприятий, использующих платформу электронной коммерции (маркетплейс) в 2023 году составила 79,7%, реализующих товары и услуги через собственный Интернет-ресурс – 30,3%, из них 10% осуществляют розничную электронную коммерцию (через маркетплейс и собственный Интернет-ресурс) [2].

Маркетплейсы становятся важным инструментом для продавцов, стремящихся увеличить свои продажи и расширить клиентскую базу. Однако, чтобы добиться успеха на этих платформах, необходимо не только предложить качественный товар, но и эффективно управлять его представлением. Оптимизация карточек товаров, использование SEO-техник, работа с отзывами и активное продвижение — все это играет ключевую роль в повышении видимости и привлекательности товаров для потенциальных покупателей. Маркетплейс сегодня - это площадка для электронной торговли, где множество продавцов предлагают свои товары множеству покупателей. Продавать на такой площадке можно не только товары, но и услуги [3,6,7].

Маркетплейсы функционируют как агрегаторы, объединяющие на единой платформе предложения различных продавцов товаров, услуг и продуктов. Существуют две основные модели: маркетплейсы, работающие под собственным брендом (например, Ozon), и платформы, выступающие в качестве каталога независимых продавцов (например, Яндекс Маркет).

В этом формате продавцы продают товары за свой счет, но по правилам рынка. Маркетплейсы генерируют выручку от абонентской платы, различных комиссий и процентов за реализацию. Атрибуты стандартного маркетплейс представлены на рисунке 1.

Рисунок 1-Атрибуты стандартного маркетплейс

В некоторых источниках маркетплейсы отождествляют с интернет торговлей. Интернет-магазин и маркетплейс — оба продают товары онлайн, но их бизнес-модели и структура сильно различаются.

В Интернет-магазине вся торговля осуществляется одним продавцом (компанией). Он отвечает за весь процесс: от закупки товаров до доставки и обслуживания клиентов. Весь ассортимент является собственным и Интернет-магазин имеет полный контроль над ценообразованием, маркетингом, логистикой и всем взаимодействием с клиентами.

Как правило, интернет-магазины часто специализируются на конкретной нише продуктов или услуг, что дает больше возможностей для брендинга [5,10]. Интернет-магазин имеет более сложную систему управления- должен иметь собственные системы

управления запасами, логистики, обработки заказов и маркетинга.

В отличие от интернет магазинов Маркетплейс — это платформа, на которой множество разных продавцов продают товары от разных продавцов. Он выступает в качестве посредника.

Маркетплейс контролирует работу площадки, условия продажи и требования к продавцам, но не участвует напрямую в продаже каждого товара. Часто Маркетплейсы предлагают большой ассортимент, охватывающий множество категорий товаров. При этом, брендинг отдельного продавца на маркетплейсе ограничен условиями платформы. В то же время, более простая система управления для продавца и ответственность за различные этапы процесса продажи распределяется между маркетплейсом и продавцами, таблица 1.

Таблица 1 Сравнительная характеристика объектов электронной коммерции

Характеристика	Интернет-магазин	Маркетплейс
Продавец	Один	Много
Ассортимент	Собственный	От разных продавцов
Контроль	Полный	Частичный
Специализация	Часто узкая	Часто широкая
Брендинг	Высший уровень	Ограниченный (в сравнении с интернет-магазином)

Таким образом, интернет-магазин — это собственный бизнес по продаже товаров, а маркетплейс — это платформа, которая позволяет другим компаниям продавать свои товары и скорее напоминает биржевую площадку. Выбор между ними зависит от стратегических целей и ресурсов компании

Быстрее всего из каналов продаж в онлайн растут маркетплейсы. Приток в основном за счет начинающих продавцов.

Маркетплейсы являются серьезной конкуренцией и для розницы в офлайне. В период распродаж у магазинов нет никакой возможности держать плановую наценку. Особенно рост на маркетплейсах заметен по некоторым категориям. Например, онлайн-

продажи продуктов питания в 2023 году выросли сразу на 43%, а в 2024 этот показатель составил 4,3%.

Так, например, в первом полугодии 2024 года маркетплейсы превзошли розницу в доле продаж смартфонов: 36% против 34%. В денежном выражении также был очевидный рост - с 24% до 38% по сравнению с 2023 годом.

Согласно исследованиям Яндекса и Aquarelle Research, 25% граждан покупают минимум одну категорию товаров исключительно в интернете.

Ключевые сервисные предложения Wildberries для продавцов включают аналитические инструменты для прогнозирования спроса и управления

ассортиментом, возможности маркетинга и продвижения товаров на платформе, электронный документооборот, а также обработку возвратов, обеспечивающую удобство для клиентов и автоматизированный возврат товара на склад [5,14].

У каждого маркетплейса свои преимущества и недостатки. Наша компания выбрала крупную универсальную площадку Wildberries, на которой уже сформировался понятный механизм работы.

Нами были изучены основные условия работы на популярных маркетах (таблица 2).

Таблица 2-Условия работы на популярных маркетах

Критерий	Ozon	Wildberries	Kaspi
География	Россия, Армения, Белоруссия, Казахстан, Китай, Кыргызстан, Турция, Узбекистан, Грузия, Азербайджан.	Россия, Белорусь, Казахстан, Кыргызстан, Армения, Израиль, Турция, Узбекистан, Азербайджан	Казахстан
Посещаемость сайта в месяц	150 млн визитов в месяц	Более 100 млн визитов в месяц	Более 7 млн визитов в месяц
Комиссия за продажу	4-24%	6,5-24,5%	5-15%
Стоимость входа	Бесплатно	Гарантийный взнос 10 000 рублей	Комиссии с продаж и возможным затратам на логистику и продвижение
Инструменты цифрового маркетинга	Рекламные кампании SEO-оптимизация карточек товара Акции и скидки Ремаркетинг Программа лояльности Ozon Premium Контент-маркетинг и отзывы Email-рассылки и уведомления Аналитические инструменты	SEO-оптимизация карточек товаров Рекламная кампания Акции и скидки Отзывы и рейтинги Программа лояльности и скидочные купоны Аналитические инструменты Инфлюенсер-маркетинг Внешний трафик	SEO-оптимизация карточек товаров Рекламная кампания Акции и скидки Интеграция с социальными сетями Отзывы и рейтинги Программа лояльности Аналитические инструменты

Условия работы продавцов на маркетплейсах различаются по комиссиям (5-25% и выше), доставке (включая расходы), возвратам (управление возвратами платформами) и регистрации (сложность и время). Высокая конкуренция часто требует платного продвижения товаров [7,8,12].

Прибыль и комфорт ведения бизнеса во многом зависит от выбора маркетплейса. В битве площадок Wildberries уверенно завоёвывает лидирующие позиции у селлеров, потому что имеет ряд плюсов:

Популярность Wildberries среди продавцов обусловлена низким порогом входа (взнос эквивалент 10 000 российских рублей), простой регистрацией, гибкими схемами поставок (FBO, FBS, DBS), широкой географией продаж, инструментами продвижения, удобным личным кабинетом с подробной аналитикой, еженедельным выводом средств и огромной аудиторией (около 120 млн покупателей в месяц).

Wildberries предоставляет продавцам набор инструментов цифрового маркетинга, включающий оптимизацию поисковой выдачи товаров (использование ключевых слов, подробные описания, качественные изображения), контекстную рекламу (платные размещения в результатах поиска и на видных площадках), маркетинг в социальных сетях (использование платформ вроде Instagram, Facebook и VK для привлечения трафика), email-маркетинг (сбор данных о клиентах для таргетированных предложений), ретаргетинг (повторное привлечение потенциальных покупателей), программы лояльности (стимулирование повторных покупок), инфлюенсер-маркетинг (использование рекомендаций лидеров мнений) и мощный аналитический инструментарий (предоставление данных о поведении покупателей, конверсии, среднем чеке и источниках трафика для улучшения стратегий и ассортимента).

Эти инструменты позволяют компаниям-продавцам не только увеличивать продажи, но и формировать долгосрочные отношения с клиентами, увеличивая их лояльность и повторные покупки на Wildberries.

Популярность маркетплейсов подтверждается рыночными данными, Таблица 3.

Таблица 3-Статистика маркетплейсов за 2023 г.

Площадка	Оборот (национальная валюта)	Динамика покупок по сравнению с 2022 г.	Рост числа продавцов по сравнению с 2022 г.
Wildberries	2 500 млрд руб./ 11,875 триллионов тенге.	+100%	-5%
Ozon	1 750 млрд руб./ 8,3125 триллиона тенге	+64%	+30%
Каспи	8,2 триллиона тенге	+38%	+62%

Данные таблицы свидетельствуют о лидерстве Wildberries по ключевым показателям, самый большой оборот – 11,9 триллионов тенге, далее у Ozon – 8,3 триллиона тенге и у Каспи – 8,2 триллиона тенге.

Динамика покупок также выше у Wildberries + 100% (по сравнению с анализируемым периодом 2022 года), у Ozon + 64% и у Каспи +38%. Рост числа продавцов выше у Каспи + 62%, у Ozon + 30%.

Для потребителя плюс маркетплейса - в выборе. Сравнить предложения, почитать отзывы, заказать наиболее выгодный вариант с доставкой до дома или пункта выдачи. Платформа несет ответственность за сервис, есть возможность возврата.

В процессе анализа было выявлено, что для селлеров плюс работы на маркетплейсах - в делегировании процесса продаж. Продавцам не нужно делать свой сайт, вкладывать деньги в его продвижение. У маркетплейсов уже есть аудитория. Продавец как будто арендует точку на рынке с сумасшедшей проходимостью, при этом платит не фиксированную стоимость, а отдает комиссию с каждого заказа. У селлеров есть два варианта работы на маркетплейсах: продавать свое или закупать что-то для сбыта на стороне.

Список самых популярных товаров примерно одинаковый для всех маркетплейсов. По нашим наблюдениям, наиболее востребованными являются следующие группы товаров: одежда, товары для дома, косметика, мелкая техника, продукты питания.

Как правило, товары для маркетплейсов закупаются партиями в Китае. Основное

преимущество заключается в относительной дешевизне товаров, что позволяет получать прибыль до 500% и более. Однако существуют и риски, связанные с качеством продукции и доставкой; партия может задержаться на таможне.

Второй вариант — наладить сотрудничество с поставщиком из своего региона или страны. Многие селлеры выбирают этот путь, сначала изучая продукцию местных предприятий, а затем анализируя спрос и уровень конкуренции на маркетплейсах. Преимущество этого подхода — в надежности: проблемы с доставкой гораздо проще решаются, чем при поставках из Китая. Однако стоит отметить, что прибыль в этом случае может быть ниже. Часто производители устанавливают жесткие требования к минимальному объему закупки, не предоставляют скидки за объем и не работают с физическими лицами или самозанятыми.

При высоком уровне конкуренции на площадке необходимо, чтобы товар как можно чаще попадал на верхние позиции выдачи Wildberries. Основной фактор, влияющий на ранжирование позиций карточек товаров - процент выкупа товара. То есть один из основных факторов - соотношение заказанных товаров к выкупленным.

Для повышения рейтинга продавцы довольно часто используют следующие подходы (рисунок 2).

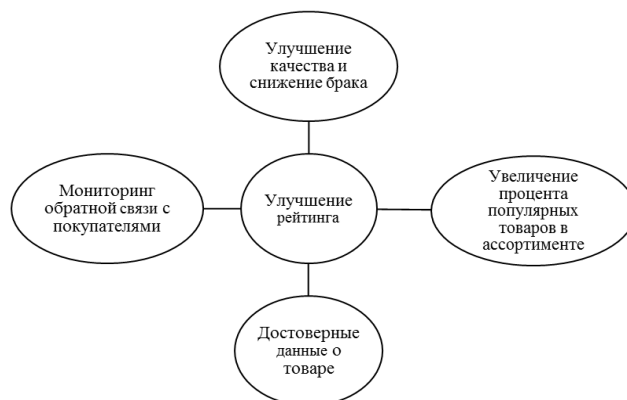

Рисунок 2-Основные направления улучшения рейтинга на Wildberries

Влияние цифрового маркетинга на продажи товаров на Wildberries осуществляется через увеличение процента популярных товаров, то есть площадка поднимает в Топ выдачи самые популярные предложения продавца. Чем их больше, тем выше рейтинг самого аккаунта. Если из всех товаров продавца популярностью пользуются только 10-30%, это негативно сказывается на рейтинге продавца. Поэтому продавцы, анализируя ассортимент товаров, оставляет наиболее востребованные товары. Если 80% товаров популярны у покупателей, это повысит позиции аккаунта в целом.

Внутренняя SEO-оптимизация карточки товара способствует корректному подбору товаров под запросы пользователей. Основные аспекты оптимизации включают:

- Уточнение названия: Используйте частотные ключевые слова и уточнения.
- Расширение характеристик: Заполняйте характеристики подробно, включая дополнительные детали (например, процент усадки, плотность).
- Корректировка описаний: Описание должно быть понятным и достоверным, включать ключевые слова и ответы на частые вопросы, чтобы снизить количество отказов.
- Дополнение фото и видео: Добавляйте качественные изображения и видео с разных ракурсов, чтобы пользователи могли оценить фактуру и цвет товара.
- Презентация товара: Говорите с покупателями на понятном языке, акцентируя внимание на преимуществах, например, «мягкая, приятная к телу ткань».

Работа с отзывами влияет на ранжирование и репутацию магазина. Негативные отзывы требуют решения проблем, положительные — благодарности, а вопросы — подробных ответов. Отзывы помогают понять

востребованность товара и улучшить его качество.

Ключевые инструменты, такие как таргетированная реклама, оптимизация карточек и управление отзывами, повышают видимость товаров и увеличивают продажи. Wildberries предлагает продавцам инструменты для продвижения, включая акции и аналитику для оценки спроса.

Таким образом, цифровые маркетинговые инструменты играют ключевую роль в продвижении товаров. Эффективная SEO-оптимизация, платная реклама, работа с отзывами и аналитика помогают увеличить видимость товаров и улучшить конверсии, что способствует долгосрочному успеху в онлайн-торговле.

Заключение. Успешная оптимизация продаж на маркетплейсах требует комплексного подхода, который включает в себя SEO-оптимизацию, управление отзывами и активное использование инструментов цифрового маркетинга. Продавцы, которые уделяют внимание деталям, таким как качество описаний, фотографий и взаимодействие с клиентами, имеют больше шансов на успех в конкурентной среде. Понимание потребностей покупателей и адаптация стратегий под их запросы помогут не только увеличить видимость товаров, но и создать положительный имидж бренда [10]. В условиях постоянных изменений на рынке важно оставаться гибкими и готовыми к внедрению новых методов, что в конечном итоге приведет к долгосрочному успеху в онлайн-торговле.

Список литературы:

1. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 269 «Об утверждении Концепции цифровой трансформации, развития отрасли информационно-коммуникационных технологий и кибербезопасности на 2023 - 2029 годы»

2. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронный ресурс] // <https://stat.gov.kz/ru/industries/economy/local-market/publications/158432/>
3. Кондратенко О.Н. Диджитал маркетинг в системе маркетинговой стратегии // *Экономические науки*. 2015.
4. Кекеева Г. А. Современные инструменты интернет-маркетинга / Г.А. Кекеева, А.А. Кичиков, Т.Е. Сангаева // *Экономические науки*. –2017. –№1(28). – С. 13-18.
5. Как-выбрать площадку и с чего начать продажи [Электронный ресурс] // <https://www.moysklad.ru/poleznoe/marketplejsy/rabota-s-marketpleysami-kak-vybrat-ploshchadku-i-s-chego-nachat-prodazhi/>.
6. Новикова К. В. Интернет-маркетинг и электронная коммерция: учеб. метод. пособие / К. В. Новикова, А. С. Старатович, Э. А. Медведева; Перм. гос. нац. исслед. ун-т. – Пермь, 2017. – 78 с.
7. Возиянов, Д.Э. Цифровой маркетинг в розничной торговле: теоретические основы, мониторинг, инновации: монография / Д.Э. Возиянов // Донецк : ФЛП Кириенко С.Г., 2023. – 381 с.
8. Геддс Б. Google AdWords. Исчерпывающее руководство / Б. Геддс. - М.: Манн, Иванов и Фербер, 2018. - 624 с. 22. Голованова Д. П. Методы оценки и главные показатели эффективности рекламной деятельности в сети Интернет / Д.П. Голованова // *Маркетинг и логистика*. – 2016. – №4(6). – С. 23-28.
9. Казнина О.В. Современные методы продвижения бренда: digitalбрендинг // *Бренд-менеджмент*. – 2015. -- №1. -- С. 22-35.
10. Кудряшов А.А. Электронный бизнес: учебное пособие / А.А. Кудряшов. – Самара: ПГУТИ, 2017. –176 с.
11. Лопатина Н. В. Информационная инфраструктура общества: современные проблемы функционирования и развития / Н. В. Лопатина // *Информационные ресурсы России* – 2014.- № 2.– С. 13–15.
12. Теминовская А. А. Анализ применения digital-маркетинга // *World science: Problem and Innovation: сб. статей XVII Междунар. науч.-практ. конф.*: в 3 ч. Пенза: Наука и просвещение. 2018. Ч. 2. С. 36–38.
13. Халилов Д. *Маркетинг в социальных сетях / Дамир Халилов - 2-е изд., перераб. и доп.* - М.: Манн, Иванов и Фербер, 2017.-240 с.
14. Цифровая экономика 2016 [Электронный ресурс] // Ассоциация электронных коммуникаций. – Электрон. дан. – Москва, 2017. – [Электронный ресурс] // URL: <http://raec.ru>
15. Даулетова А.М., Мажитова С.К. и др. *Маркетинг : оқу құралы. 2 бөлім. Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті Қарағанды : ҚКЭУ, 2019. - 183 б.*
16. Өтебай А.Б., Юлдашева О.У., Окольнишникова И.Ю. Персонализация маркетинговых коммуникаций - ориентир адаптации маркетинг-микса к требованиям потребителей в условиях информатизации общества // *Маркетинговые коммуникации*. - 2012. - №04 (70). - с.204-212.
17. Ястребов А.П. Маркетинговое обеспечение разработки и реализации инновационных проектов // *Проблемы современной экономики*. - 2012. - №1. - с.203-205.
18. Возиянов, Д.Э. Теоретические основы и моделирование механизма цифрового маркетинга для розничного торгового оператора / Е.М. Азарян, Д.Э. Возиянов // *Вестник Института экономических исследований*. – 2020. – № 1(17). – С. 62-70.

References:

1. Postanovleniye Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 28 marta 2023 goda № 269 «Ob utverzhdenii Kontseptsii tsifrovoy transformatsii, razvitiya otrasli informatsionno-kommunikatsionnykh tekhnologiy i kiberbezopasnosti na 2023 - 2029 gody»
2. Byuro natsional'noy statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan [Elektronnyy resurs] // <https://stat.gov.kz/ru/industries/economy/local-market/publications/158432/>
3. Kondratenko O.N. Didzhatal marketing v sisteme marketingovoy strategii // *Ekonomicheskiye nauki*. 2015.
4. Kekeyeva G. A. Sovremennyye instrumenty internet-marketinga / G.A. Kekeyeva, A.A. Kichikov, T.Ye. Sangayeva // *Ekonomicheskiye nauki*. –2017. –№1(28). – S. 13-18.
5. Kak-vybrat' ploshchadku i s chego nachat prodazhi [Elektronnyy resurs] // <https://www.moysklad.ru/poleznoe/marketplejsy/rabota-s-marketpleysami-kak-vybrat-ploshchadku-i-s-chego-nachat-prodazhi/>.
6. Novikova K. V. Internet-marketing i elektronnyaya kommertsiya: ucheb. metod. posobiye / K. V. Novikova, A. S. Staratovich, E. A. Medvedeva; Perm. gos. nats. issled. un-t. – Perm', 2017. – 78 s.
7. Voziyanov, D.E. Tsifrovoy marketing v roznichnoy torgovle: teoreticheskiye osnovy, monitoring, innovatsii: monografiya / D.E. Voziyanov // *Donetsk : FLP Kiriyenko S.G.*, 2023. – 381 s.
8. Gedds B. Google AdWords. Ischerpyvayushcheye rukovodstvo / B. Gedds. - M.: Mann, Ivanov i Ferber, 2018. - 624 s. 22. Golovanova D. P. Metody otsenki i glavnyye pokazateli effektivnosti reklamnoy deyatel'nosti v seti Internet / D.P. Golovanova // *Marketing i logistika*. – 2016. – №4(6). – S. 23-28.
9. Kaznina O.V. Sovremennyye metody prodvizheniya brenda: digitalbrending // *Brendmenedzhment*. – 2015. -- №1. -- S. 22-35.
10. Kudryashov A.A. Elektronnyy biznes: uchebnoye posobiye / A.A. Kudryashov. – Samara: PGUTI, 2017. –176 s.
11. Lopatina N. V. Informatsionnaya infrastruktura obshchestva: sovremennyye problemy funktsionirovaniya i razvitiya / N. V. Lopatina // *Informatsionnyye resursy Rossii* – 2014.- № 2.– S. 13–15.
12. Teminovskaya A. A. Analiz primeneniya digital-marketinga // *World science: Problem and Innovation: sb. statey XVII Mezhdunar. nauch.-prakt.*

konf.: v 3 ch. Penza: Nauka i prosveshcheniye. 2018. CH. 2. S. 36–38.

13. Khalilov D. Marketing v sotsial'nykh setyakh / Damir Khalilov - 2-ye izd., pererab. i dop.- M.: Mann, Ivanov i Ferber, 2017.-240 s.

14. Tsifrovaya ekonomika 2016 [Elektronnyy resurs] // Assotsiatsiya elektronnykh kommunikatsiy. – Elektron. dan. – Moskva, 2017. – [Elektronnyy resurs] // URL: <http://raec.ru>

15. Dauletova A.M., Mazhitova S.K. i dr Marketing : ok, u k, ūraly. 2 bōlīm. K, aztūtynuodağy K, aragandy ekonomikalyk, universiteti K, aragandy : K, K, EU, 2019. - 183 b.

16. Ötebay A.B., Yuldasheva O.U., Okol'nishnikova I.YU. Personalizatsiya marketingovykh

kommunikatsiy - orientir adaptatsii marketing-miksa k trebovaniyam potrebiteley v usloviyakh informatizatsii obshchestva // Marketingovyye kommunikatsii. - 2012. - №04 (70). - s.204-212.

17. Yastrebov A.P. Marketingovoye obespecheniye razrabotki i realizatsii innovatsionnykh proyektov // Problemy sovremennoy ekonomiki. - 2012. - №1. - s.203-205.

18. Voziyarov, D.E. Teoreticheskiye osnovy i modelirovaniye mekhanizma tsifrovogo marketinga dlya roznichnogo trgovogo operatora / Ye.M. Azaryan, D.E. Voziyarov // Vestnik Instituta ekonomicheskikh issledovaniy. – 2020. – № 1(17). – S. 62-70.

ПЕДАГОГИКА

PEDAGOGY

Olga KALUGINA, Associate Professor, Department of English and Professional Communications, Financial University under the Government of the Russia Federation, 125167, Russia Federation Moscow, 49/2 Leningradsky Ave.

Gulbanu AUBAKIROVA, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Higher Attestation Commission, Professor, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str., 9,

Amina SMAGULOVA, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str., 9, amina.smagulova97@mail.ru

FORMATION OF ACADEMIC LITERACY AMONG UNDERGRADUATES IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE IN THE FIELD OF PROFESSIONAL COMMUNICATION

Annotation. The article examines the aspects of the formation of academic literacy among undergraduates in the process of learning a foreign language in the context of professional communication. Special attention is paid to methods and strategies that promote the development of academic writing, critical analysis and effective communication skills in a professional environment. The paper analyzes modern approaches to learning, the introduction of which contributes to improving the understanding and application of academic standards. Examples of successful practice are also considered and recommendations for teachers and students are offered.

Keywords: academic literacy, undergraduates, foreign language, professional communication, academic writing, critical analysis, educational strategies.

Ольга КАЛУГИНА, Ресей Федерациясы Үкіметі жанындағы Қаржы университетінің ағылшын тілі және кәсіби коммуникациялар кафедрасының доценті, 125167, Ресей Федерациясы, Мәскеу қ., Ленинградский даң., 49/2 үй, +79264604494

Гүлбану ӘУБӘКІРОВА, филология ғылымдарының кандидаты, ЖАК доценті, профессор, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая к-сі, 9, пошта және телефон нөмірі

Амина СМАҒҰЛОВА, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая к-сі, 9, amina.smagulova97@mail.ru, +77016802826

КӘСІБИ КОММУНИКАЦИЯ САЛАСЫНДА ШЕТ ТІЛІН ҮЙРЕНУ ПРОЦЕСІНДЕ МАГИСТРАНТТАРДЫҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аннотация. Мақалада Кәсіби коммуникация контекстінде шет тілін үйрену процесінде магистранттардың академиялық сауаттылығын қалыптастыру аспектілері қарастырылады. Кәсіби ортада академиялық жазу, сыни талдау және тиімді қарым-қатынас дағдыларын дамытуға ықпал ететін әдістер мен стратегияларға ерекше назар аударылады. Жұмыста оқытудың заманауи тәсілдері талданды, оларды енгізу академиялық стандарттарды түсіну мен қолдануды жақсартуға ықпал етеді. Сондай-ақ, табысты тәжірибенің мысалдары қарастырылып, оқытушылар мен студенттерге ұсыныстар ұсынылады.

Түйінді сөздер: академиялық сауаттылық, магистранттар, шет тілі, Кәсіби коммуникация, академиялық жазу, сыни талдау, білім беру стратегиялары.

Ольга КАЛУГИНА, доцент кафедры английского языка и профессиональных коммуникаций Финансового университета при Правительстве Российской Федерации, 125167, Российская Федерация, г.Москва, пр-кт Ленинградский, д.49/2

Гүлбану АУБАКИРОВА, кандидат филологических наук, доцент ВАК, профессор Карагандинского университета Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г.Караганда, ул.Академическая, 9, почта и номер телефона, gulbanu@bk.ru

Амина СМАҒҰЛОВА, Карагандинский университет Казпотребсоюза, 100009, магистрант, Республика Казахстан, г.Караганда, ул.Академическая, 9, amina.smagulova97@mail.ru

ФОРМИРОВАНИЕ АКАДЕМИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ У МАГИСТРАНТОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В СФЕРЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Аннотация. В статье рассматриваются аспекты формирования академической грамотности у магистрантов в процессе изучения иностранного языка в контексте профессиональной коммуникации. Особое внимание уделяется методам и стратегиям, способствующим развитию навыков академического письма, критического анализа и эффективной коммуникации в профессиональной среде. В работе проанализированы современные подходы к обучению, внедрение которых способствует улучшению понимания и применения

академических стандартов. Также рассматриваются примеры успешной практики и предлагаются рекомендации для преподавателей и студентов.

Ключевые слова: академическая грамотность, магистранты, иностранный язык, профессиональная коммуникация, академическое письмо, критический анализ, образовательные стратегии.

Introduction.

Academic literacy at the present stage of education development is a necessary tool for undergraduates in the course of training professional knowledge. To date, the relevance of the formation of academic literacy among undergraduates in the process of learning a foreign language in the field of professional communication is due to the active globalization of all spheres of activity, including the field of education, international integrations and the involvement of undergraduates not only in the activities of a higher educational institution, but also in the international scientific field, through the exchange of experience and obtaining knowledge in other educational institutions in the process of mobility undergraduates and students. In the context of globalization, professional activity increasingly requires specialists to be able to communicate effectively not only in their native language, but also in a foreign language, which implies high standards of academic and professional literacy.

Materials and methods.

The materials and methods of scientific research used in the article include an analysis of modern educational methodologies and strategies that foster the development of academic literacy among undergraduates. The authors examine theoretical frameworks and practices in teaching English for professional communication, incorporating examples from international standards and educational policies, such as the Concept for the Development of Higher Education and Science in Kazakhstan. They utilize a review of literature, referencing notable scholars in academic literacy and communication, to ground their findings. Empirical methods, such as case studies of successful educational practices and the evaluation of implemented strategies, support their conclusions. Furthermore, they advocate interactive and innovative teaching techniques, including role-playing, simulations, and critical reading exercises, to integrate theoretical insights with practical applications in professional and academic contexts. This comprehensive approach reflects a blend of theoretical research and practical experimentation in addressing the challenges of academic literacy.

Results/Discussion.

According to the Concept for the Development of Higher Education and Science in the Republic of Kazakhstan for 2023-2029,

approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated March 28, 2023 №248, up to 500 Kazakhstan scientists are annually sent for internships in the world's leading scientific centers, training in academic writing, English, digital skills, development of scientific applications and other necessary competencies and skills. Attracting Kazakhstan's working abroad to scientific organizations, training modern science managers will stimulate the influx of young personnel into science [1]. Such introductions clearly show the need to improve academic literacy, especially highlighting the need to improve it through the study of the English language and the formation of new features of academic literacy with a focus on the established rules of Western culture.

Academic literacy encompasses a range of skills, including the ability to critically analyze information, create structured scholarly texts, and conduct professional discussions and communication. For undergraduates who are at the stage of completing their academic preparation and preparing for professional activities, the development of these skills becomes especially relevant. Understanding and applying academic standards in a foreign language becomes necessary for the successful implementation of scientific research, writing publications and effective interaction with international colleagues.

Many leading methodologists and linguists of our time paid attention to the study of foreign language competence in the context of academic communication, as well as various aspects related to the development and improvement of students' speech skills in academic and professional interaction. Among such researchers are O.V. Baiburova [2, p. 12], O.L. Dobrynina [3, p. 40], N.S. Kolyabina [4, p. 14], E.V. Solovyanova [5, p. 28] and others. Nevertheless, the study of the features of the formation of academic foreign language communication skills, especially among undergraduates of technical specialties, remains relevant.

Despite the high requirements for academic literacy, many undergraduates face difficulties in learning a foreign language. Problems arise at different levels: from insufficient understanding of the academic structure of the text and the methodology of writing scientific papers to difficulties in critical analysis of information and conducting business correspondence. These

difficulties can negatively affect the quality of their academic and professional achievements.

Foreign researchers emphasize that academic literacy cannot be superficially defined as «reading and writing skills in an academic context» or as «the ability to read and write various texts in the process of studying at a university» [6, p. 662]. Modern academic literacy should be considered without exaggeration as a special type of social practice, where the basis is a special type of thinking formed in a master's student in the course of training and being in the circle of scientists who can not only share their knowledge, but also form new ideas in undergraduates in the course of work. In this regard, we can conclude that no scientific text is an axiom when considering any issue in connection with the personal perception and experience of an individual scientist or undergraduate, on the basis of which his conclusions were formed when studying a particular problem [7, p. 172].

To summarize the above, we can conclude that academic writing is a field of science focused on developing students' skills to structure and present their thoughts in a textual form that reflects the results of their research. This text should include the justification of the problem, hypothesis, argumentation, evidence and conclusions. Academic writing serves as a means of participating in discussions and scientific discussions, where the presented work of the author is evaluated by other members of the scientific community [8, p. 8]. In this regard, the formation of academic literacy in undergraduates in the course of studying English involves not only writing or reading, but also a deep study of scientific terminology, the formation of an idea not only in the environment familiar to a master's student, but also the study of the problem at a larger level through the literature of foreign scientists, thereby integrating the undergraduate student to the international level of the scientific and professional environment with its features.

In the process of teaching academic writing in the course of teaching English, students develop key high-level cognitive skills, such as analysis, synthesis and evaluation of information and ideas. These skills include the ability to critically analyze data, identify relationships between different pieces of information, and integrate what has been learned to create new insights. In addition, students learn to come up with original ideas and claims that are based on a deep and comprehensive study of existing sources and facts. Thus, academic writing not only contributes to the development of analytical and

critical thinking, but also stimulates the process of creating innovative scientific concepts and reasoned scientific statements.

Academic literacy can be defined as the comprehensive ability to understand, analyze, and critically reinterpret information presented in various formats of academic discourse and in specific cultural contexts, with the aim of using it in the creation of academic and scientific texts. These skills include several key components:

1. Cultural literacy: This is the ability to interpret and correctly apply the ideas and theories of other authors in one's own academic work. Involves understanding and using an appropriate academic style and format that is consistent with cultural and disciplinary standards.

2. Critical literacy: includes the ability to deeply analyze and interpret information, critically read academic and scientific texts, and evaluate and revise presented ideas and experiences. This involves the ability to ask questions and doubt the material presented, as well as develop your own reasoned arguments.

3. Operational Literacy: Covers the practical aspects of writing, including creating clear and logical sentences, following spelling and punctuation rules, and structuring text in a way that is easy for the reader to understand and understand.

Thus, academic literacy is the integration of these components, which allows students not only to assimilate and interpret academic information, but also to effectively apply it to create high-quality scientific texts.

On the one hand, the assimilation and improvement of academic literacy is facilitated by the independent study of the issue, the practical work of the master's student and his own interest in this issue. However, on the other hand, it is necessary to note the importance of studying academic literacy in the course of training undergraduates in higher educational institutions, especially when studying professional English, as a tool for a specialist to enter the international professional or scientific community, in connection with the requirement of the Western scientific community for the academic literacy of scientists and undergraduates.

In connection with the above, teachers of higher educational institutions face an important task of finding and implementing effective methodological approaches and forms of organizing education aimed at developing written and oral communication in English, in order to improve the academic literacy of students. It is important to take into account that academic

literacy includes three key components: communicative, cognitive and regulatory-behavioral.

The communicative component implies the development of skills of effective interaction both in written and oral form. This includes the ability to express oneself clearly and logically, use academic language appropriately, and follow established standards of academic communication.

The cognitive component is associated with the development of critical thinking and analytical skills. This involves students' ability to analyze, interpret, and synthesize information, as well as develop sound arguments and ideas based on the data they are investigating.

The regulatory and behavioral component includes the ability to manage one's own educational and research processes, which involves the skills of self-control, self-regulation and organizational literacy. This includes the ability to plan, organize, and adjust one's work in accordance with established requirements and standards.

Therefore, for the effective formation of academic literacy in students, it is important to develop strategies that integrate these three components into the educational process. This may include the development of comprehensive curricula that combine elements of communicative practice, cognitive exercises, and self-regulation skills. It is also necessary to introduce innovative methods and forms of teaching that ensure the comprehensive development of the necessary skills and competencies, thereby contributing to the improvement of the general level of academic literacy of students in the process of foreign language education.

From the point of view of the implementation of these components, we can cite the example of the study of disciplines by undergraduates, during which undergraduates pose questions about how to express ideas in an accessible scientific language, without simplifying the report itself. Also, the discipline is «Academic Writing» as a separate subject, during which undergraduates demonstrate the ability to write scientific papers, as well as their training and correction of existing shortcomings, where the main goal is to form a love for learning about the international scientific space among undergraduates and expand the available data using English.

In order to develop the issue of using English in the formation of academic literacy for the use of the data obtained in the course of

working with international platforms and the scientific community, today such forms as discussion clubs and seminars are used, where the knowledge gained is updated, as well as role-playing games and simulations that allow you to imagine possible situations where the use of English in professional activities may be necessary for a master's student.

In addition, it is important to write scientific papers (articles, reports, reports, reviews and other types of work), where the essence is the development of the text, its structuring and the search for information necessary to reflect in the scientific work. Different types of scientific publications help a master's student to study different approaches to writing scientific papers, helps to form thought in more detail and constructively, or, taking into account the specifics of the work, to give preference to personal experience rather than the works of other scientists.

Work on the creation of written scientific texts requires a high level of independence from undergraduates in the organization and regulation of their activities. This process includes several key aspects that are directly related to the regulatory and behavioral component of academic literacy.

Master's students must effectively plan and manage their time to complete research and writing assignments. This involves the development of a detailed work plan, the establishment of clear time frames for the implementation of the various stages of research and writing, as well as the identification and implementation of priorities in the work process. In the course of writing scientific texts, undergraduates are required to critically analyze and take into account feedback from teachers and colleagues. This includes the ability to perceive criticism constructively, adequately assess its significance and adjust one's work in accordance with the proposed comments and recommendations. Effective time management and meeting deadlines are important aspects of academic responsibility. Master's students should be able to organize their work in such a way as to fit into the designated time frame and avoid delays in completing tasks. Work on scientific texts requires students to be aware of their responsibility for the final result. This includes not only meeting the requirements and standards accurately, but also being aware of the importance of quality work for their academic and professional reputation.

Thus, writing scientific papers requires the participation of undergraduates in conferences,

since not only the ability to write scientific papers is necessary for the formation of academic literacy, but also oratory, the ability to defend one's thought in front of a circle of other scientists and undergraduates, as well as the ability to accept possible criticism at the time of speech or challenge it. Such speeches at conferences are two-way training, since the speaker of the master's student can improve his oratory skills, at the same time, those who listen to his speech can analyze his judgments and agree or challenge them, which can later become a case for discussion in the classroom with the teacher.

Undergraduates' engagement in writing scientific papers requires time management and concentration from the master's student, in addition to accuracy and attentiveness when writing thoughts and reflecting other people's judgments.

Thus, the regulatory and behavioral component of academic literacy includes the skills of planning, self-organization, critical perception of feedback, meeting deadlines and a sense of responsibility for the results of their activities. These skills ensure the effective performance of scientific tasks and contribute to the development of purposefulness and organization in undergraduates in the process of creating written scientific texts.

In our opinion, these works are almost fully used in the implementation of the formation of academic literacy and are especially in demand when studying English as a tool for a master's student to enter the international scientific community. With the constant work of undergraduates in this matter, there are great opportunities to send undergraduates to international internships and exchanges, network associations and professional associations, where the undergraduate can gain knowledge and experience of other countries, which will have a positive impact on his scientific activities in the educational institution.

Conclusion. Summing up, we believe that the formation of academic literacy among undergraduates in the process of learning a foreign language in the context of professional communication is a key task of modern education. Academic literacy, which covers communicative, cognitive and regulatory-behavioral components, plays a critical role in the successful integration of students into the international academic and professional environment, which in turn is today one of the most important in the formation of an international-level specialist, in the globalization of education.

The analysis and implementation of comprehensive methodological approaches and strategies aimed at the development of these components become necessary to improve the effectiveness of the educational process. Methods that include interactive forms of learning, project activities, critical reading and analysis, as well as the development of self-organization and self-regulation skills, contribute not only to the improvement of academic skills, but also to the increase in the general professional competence of undergraduates.

The communicative component of academic literacy, which includes both written and oral communication, requires students to be able to express themselves clearly and persuasively in accordance with academic standards and requirements. The cognitive component, in turn, requires the development of critical thinking and the ability to deeply analyze information. The regulatory-behavioral component includes the skills of planning, organizing work and receiving feedback, which allows students to effectively manage their educational and research processes.

To achieve these goals, it is necessary to introduce innovative methods and forms of education, use modern technologies and resources, as well as provide students with access to international experience and practical tasks. The integration of these approaches into the educational process contributes to the comprehensive development of academic literacy, which ultimately contributes to the successful professional activity of undergraduates in an international environment.

Thus, a systematic and comprehensive approach to the formation of academic literacy among undergraduates, including the introduction of modern teaching methods and the active use of educational technologies, is a key condition for the training of highly qualified specialists who are able to function effectively in a globalized and competitive professional world.

List of literature:

1. Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated March 28, 2023 №248 «On Approval of the Concept for the Development of Higher Education and Science in the Republic of Kazakhstan for 2023 – 2029». – Mode of access: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000248>.
2. Baiburova O.V. Pismennaya inoyazychnaya kommunikatsiya: formirovanie navykov akademicheskogo pis'ma u studentov vuza [Written foreign language communication: formation of academic writing skills in university students]. Pedagogy and Psychology 2021. No 6, 9-15 p.

3. Dobrynina O.L. Academic Writing for Publication Purposes: Stylistic Errors // Higher Education in Russia. 2019. Т. 28. No 10, 38-49 p..

4. Kolyabina N.S. Formirovanie inoyazychnoy kompetentsii akademicheskogo pis'ma magistrantov neyazykovykh vuzov: angliyskii yazyk: avtoref. dis. ... Cand. Ped. Sciences. Tambov, 2018. 23 p. (In Russian)

5. Solovyanova E.V. Agonality in Academic Discourse. dis. ... Cand. Philol. Sciences. Voronezh, 2021. 24 p. (In Russian)

6. Papashane M, Hlalele D. Academic Literacy: A Critical Cognitive Catalyst Towards the Creation of Sustainable Learning Ecologies in Higher Education // Mediterranean Journal of Social Sciences. 2014. Vol. 5. No. 10. P. 661-671.

7. Hyland K. Academic discourse // Hyland K., Paltridge B. (Eds.). Continuum companion to discourse analysis / London, New York: Continuum International Publishing Group, 2011. Pp. 171-184.

8. Korotkina I.B. Academic Writing: Process, Product and Practice. Manual for Higher Educational Institutions. Moscow, Yurayt Publ., 2015. - 295 p.

References:

1. Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated March 28, 2023 №248 «On Approval of the Concept for the Development of Higher Education and Science in the Republic of Kazakhstan for 2023 – 2029». – Mode of access: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000248>.

2. Baiburova O.V. Pismennaya inoyazychnaya kommunikatsiya: formirovanie navykov akademicheskogo pis'ma u studentov vuza [Written foreign language communication: formation of academic writing skills in university students]. Pedagogy and Psychology 2021. No 6, 9-15 p.

3. Dobrynina O.L. Academic Writing for Publication Purposes: Stylistic Errors // Higher Education in Russia. 2019. Т. 28. No 10, 38-49 p..

4. Kolyabina N.S. Formirovanie inoyazychnoy kompetentsii akademicheskogo pis'ma magistrantov neyazykovykh vuzov: angliyskii yazyk: avtoref. dis. ... Cand. Ped. Sciences. Tambov, 2018. 23 p. (In Russian)

5. Solovyanova E.V. Agonality in Academic Discourse. dis. ... Cand. Philol. Sciences. Voronezh, 2021. 24 p. (In Russian)

6. Papashane M, Hlalele D. Academic Literacy: A Critical Cognitive Catalyst Towards the Creation of Sustainable Learning Ecologies in Higher Education // Mediterranean Journal of Social Sciences. 2014. Vol. 5. No. 10. P. 661-671.

7. Hyland K. Academic discourse // Hyland K., Paltridge B. (Eds.). Continuum companion to discourse analysis / London, New York: Continuum International Publishing Group, 2011. Pp. 171-184.

8. Korotkina I.B. Academic Writing: Process, Product and Practice. Manual for Higher Educational Institutions. Moscow, Yurayt Publ., 2015. - 295 p.

УДК 378:81, 243

DOI: 10.52445/BKEU.2024.73.57.008

Нурлан МИНЖАНОВ, педагогика ғылымының докторы, профессор, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қазақстан Республикасы, 100009, Қарағанды қ., Академическая көш., 9, E-mail: minganovn1@mail.ru

Төлеген АҒЫБАЕВ, Санат АХМЕТОВ, Алим АМАНДЫКОВ, Александр ВИТАЛЕВ, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, ФК және СМ-22 -2 сз оқу тобының студенттері, Қазақстан Республикасы, 100009, Қарағанды қ., Академическая көш., 9,

ҚАЗАҚСТАН АЗАМАТТАРЫН САУЫҚТЫРУ ЖӘНЕ ОҢАЛТУ ҮШІН ЕМДІК ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУДЫ ПАЙДАЛАНУ

Аннотация. Осы мақалада ауруларды емдеу құралы ретінде Қазақстан Республикасындағы сауықтыру-оңалту дене шынықтыруының ролі мен ерекшеліктері және аурулардың, жарақаттардың, шамадан тыс жұмыс істеудің және басқа да себептердің салдарынан бұзылған немесе жоғалған дене функцияларын қалпына келтіру қоғам мүшелері үшін дене жаттығуларын орындау жұмыс қабілеттілігінің едәуір артуына оң әсер етеді.

Түйінді сөздер: сауықтыру-оңалту дене шынықтыру, Қазақстан Республикасы, жұмыс қабілеттілігін арттыру, жекелендіру қағидаты және жүктемелерді біртіндеп ұлғайту.

Нурлан МИНЖАНОВ, доктор педагогических наук, профессор, Карагандинский университет Казпотребсоюза, Республика Казахстан, 100009, г. Караганда, ул. Академическая, 9, E-mail: minganovn1@mail.ru

Төлеген АҒЫБАЕВ, Санат АХМЕТОВ, Алим АМАНДЫКОВ, Александр ВИТАЛЕВ, студенты учебной группы ФК и СЗ СМ-22 -2 сз Карагандинского университет Казпотребсоюза, Республика Казахстан, 100009, г. Караганда, ул. Академическая, 9

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЛЕЧЕБНОЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ДЛЯ ОЗДОРОВЛЕНИЕ И РЕАБИЛИТАЦИЯ ГРАЖДАН КАЗАХСТАН

Аннотация. В настоящей статье раскрыты роль и особенности оздоровительно-реабилитационной физкультуры в Республике Казахстан в качестве средств лечения заболеваний и

восстановление функций организма, нарушенных или утраченных вследствие заболеваний, травм, переутомления и других причин. Выполнение физических упражнений для членов общества положительно сказывается на значительном повышении работоспособности.

Ключевые слова: оздоровительно-реабилитационной физкультура, Республика Казахстан, повышение работоспособности, принцип индивидуализации и постепенного увеличения нагрузок.

Nurlan MINZHANOV, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Karaganda University of Kazpotreboysuz, Republic of Kazakhstan, 100009, Karaganda, Akademicheskaya str., 9, E-mail: minganovn1@mail.ru

Tolegen AGIBAEV, Sanat AKHMETOV, Alim AMANDYKOV, Alexander VITALIEVICH, students of the FC and SZ SM-22 -2 sz study group of the Karaganda University of Kazpotreboysuz, Republic of Kazakhstan, 100009, Karaganda, Akademicheskaya str., 9

THE USE OF THERAPEUTIC PHYSICAL CULTURE FOR THE IMPROVEMENT AND REHABILITATION OF CITIZENS OF KAZAKHSTAN

Annotation. This article reveals the role and features of health and rehabilitation physical education in the Republic of Kazakhstan as a means of treating diseases and restoring body functions that are impaired or lost due to diseases, injuries, overwork and other causes. Performing physical exercises for members of society has a positive effect on a significant increase in performance.

Keywords: health and rehabilitation physical education, the Republic of Kazakhstan, improving performance, the principle of individualization and gradual increase in loads.

Кіріспе.

Қазіргі уақытта ең маңызды міндеттердің бірі-Денсаулық сақтау. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің соңғы Жолдауында осы тақырыпқа ерекше назар аударды. Ол дұрыс физикалық табиғатты қалыптастыру біздің заманымыздың маңызды мәселелерінің бірі екенін атап өтті. Қазақстан, кез келген басқа ел сияқты, денсаулығының нашарлығына және біздің қоғам үшін бұқаралық спорттың пайдалылығына байланысты сын-қатерлерге тап болады. Бұл мәселемен күресу және дені сау және мықты ұлт құру үшін бірнеше қадамдар жасау керек. Төменде біз Қазақстан Президентінің 2020 жылғы Жолдауында талқыланатын бірнеше маңызды аспектілерді қарастырамыз:

- Дене шынықтыру салауатты өмір салтын қалыптастыруға және сақтауға негіз болып табылады. Ол адамның рухани және физикалық дамуына, денсаулығын нығайтуға бағытталған;

- Бұқаралық спорт әр азаматқа жасына, тұрғылықты жеріне немесе табысына қарамастан қол жетімді болуы керек; - Балалардың әл-ауқаты-маңызды басымдық. Ел Президентінде бала тәрбиесі ерте жастан басталып, дұрыс әдеттерді қалыптастыру мен денсаулыққа қамқорлық жасауды қамтуы керек деген түсінік бар. Салауатты өмір салтын насихаттау үшін Қазақстанның барлық облыстары мен ірі аудандарында спорт секцияларын ашу бойынша белсенді жұмыс жүргізу қажет. Бұл өз кезегінде біздің қоғамның әртүрлі салаларында спортқа және

салауатты өмір салтына деген қызығушылықты арттыруға ықпал етеді.[1]

Қазақстанда түрлі ауруларды емдеу және денені артық жұмыс істегеннен, жарақаттанғаннан және басқа да себептерден кейін сауықтыру үшін қолданылатын сауықтыру – оңалту дене шынықтыру-тиімді практикасы бар. Бұл әдіс Л.П. Матвеев, А. А. Гужаловский, В. В. Белорусова және Г. В. Ращупкин сияқты ғалымдардың күш-жігерінің арқасында қолданылды.

Бұл күндері денсаулық сақтау жүйесіне сауықтыру-оңалту дене шынықтыру кеңінен енгізілді. Сонымен қатар, оның медицинаның әртүрлі салаларындағы әсері бұрыннан дәлелденген. Төменде біз оны қолданудың бірнеше мысалын ұсынамыз:

- тірек-қимыл жүйесі ауруларын емдеу (артрит, остеохондроз, спондилоз, омыртқа жарақаттары және т. б.);

- инфаркт, инсульт және басқа да ауыр аурулардан кейін қалпына келтіру;

- психологиялық проблемаларды түзету (депрессия, мазасыздық, апатия жағдайлары);

- өкпе және жүрек ауруларының алдын алу (ісіну, пневмония және т. б.) Сонымен, сауықтыру және оңалту дене шынықтыру;

- бұл денсаулыққа деген көзқарас қана емес, бұл адамға өзінің физикалық және психологиялық формасын қалпына келтіруге және оны көптеген жылдар бойы сақтауға көмектесетін біртұтас жүйе.

Материалдар мен әдістер.

Қазақстандағы дене шынықтыру адамдардың жасына қарамастан өмірінде маңызды орын алады. Көптеген ғылыми зерттеулер жаттығулардың денеге сау ретінде оң әсер

ететінін көрсетті, дене шынықтыру тек аурулардың алдын алу үшін ғана емес, дене шынықтыру тек аурулардың алдын алу үшін ғана емес, дене шынықтыру жаттығуларынан алынатын пайдалы әсерлер ауруларының алдын алу үшін де пайдаланылуы мүмкін.[2]

Алайда, жаттығудың пайдасы адамның жасына байланысты екенін ескеру қажет. Балалар мен жасөспірімдер үшін үйлестіру мен икемділікті дамыту ерекше маңызға ие, ересектер көбінесе денсаулықты нығайту және форманы сақтау мақсатында, ал қарт адамдар өздерінің ұтқырлығын сақтау үшін айналысады.

Қойылған міндеттерді шешу және гипотезаның алға қойылған ережелерін тексеру үшін зерттеудің барабарлығын, тереңдігін, жан-жақтылығын және дәлелділігін қамтамасыз ететін әдістер кешені қолданылды: құжаттарды талдау, сауалнама әдістері, Педагогикалық бақылау, тест әдістері (психологиялық-педагогикалық дайындықты диагностикалау үшін), педагогикалық эксперимент, математикалық әдістер.

Құжаттарды талдау студенттердің психологиялық-педагогикалық дайындығы, "дене шынықтыру және спорт менеджменті" мамандығы бойынша студенттерді психологиялық-педагогикалық даярлаудың әртүрлі пәндері бойынша сабақтардың ұйымдастырылуы, мазмұны мен әдістемесінің байланысы туралы объективті мәліметтер алу мақсатында қолданылды.

Талдауға ұшырады:

1) Қазақстан Республикасында педагогтерді кәсіптік даярлаудың негізгі бағыттарын, мақсаттары мен міндеттерін айқындайтын нормативтік құжаттар:

* "Білім туралы" Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы;

* "Қазақстан Республикасының Білім және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 726 қаулысымен;

* "Білім берудің барлық деңгейлеріндегі мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы;

* "Педагог мәртебесі туралы" Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 293-VI Заңы;

* "Оқу жетістіктерін сырттай бағалауды жүргізу қағидаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2021.05.05 № 204 бұйрығы;

2) "Дене шынықтыру және спорт менеджменті" мамандығы бойынша ҚР түрлі оқу орындарында кәсіптік даярлық, Психология және педагогика бойынша бағдарламалар, тақырыптық жоспарлар, дәрістер, әдістемелік әзірлемелер;

3) 2017-2022 жылдарға арналған Педагогика және психология журналдары;

4) 2017 жылдан 2022 жылға дейін отандық және шетелдік авторлардың зерттелетін мәселесі бойынша ғылыми жарияланымдар, авторефераттар мен диссертациялар.

"Дене шынықтыру және спорт менеджменті" мамандығы бойынша студенттердің кәсіптік-педагогикалық даярлығының мақсаттарын, мазмұнын, әдістерін және ұйымдастырылуын анықтауды қамтитын мазмұнды талдау әдісі қолданылды. Бұл әртүрлі пәндер бойынша сабақтарда психологиялық-педагогикалық дайындықтың теориялық және қолданбалы идеяларының даму дәрежесін бағалауға, оларды нормативтік бекітуге, кең тәжірибеге жеткізуге мүмкіндік берді.

Сауалнама әдістері оқытушылар мен студенттердің тәжірибе, мүмкіндіктер, жетілдіру жолдары және кәсіби-педагогикалық дайындықты тиімді жүргізу туралы пікірлерін зерттеу мақсатында қолданылды. Зерттеу сауалнамалар мен сауалнама парағы түріндегі сауалнама әдісін, сондай-ақ стандартталған сұхбатты қолданды.

Талқылау/Нәтижелер. Сондай-ақ, дене шынықтыруды аурудың алдын алу үшін ғана емес, сонымен қатар емдік мақсатта да қолдануға болатындығын ескеру қажет. Ең танымал емдеу әдістерінің бірі-физиотерапия. Ол дененің ішкі ресурстарын белсендіру арқылы оңалту процесін жеделдету принципіне негізделген. Қазақстанда денсаулықты сақтау үшін ғана емес, сонымен қатар жұмыс пен оқудағы өнімділікті арттыру үшін дене шынықтырудың маңыздылығы туралы көбірек адамдар хабардар болуда.

Бұл бастауыш мектептен бастап университетке дейінгі сапалы дене шынықтыру жүйесіне деген қажеттілікті тудырады. Бұл үдерісте Қазақстандағы жоғары оқу орындары белгілі бір рөл атқарады, олар оқыту мен дене тәрбиесінің нақты әдістемелерін әзірлеу үшін жауапкершілікті өз мойнына алуы тиіс.

Студенттерге дене шынықтыруды үйрету үшін қандай әдістер мен әдістерді қолдану керектігі туралы оқытушыларға арналған егжей-тегжейлі нұсқаулар жүйесі қажет.

Сонымен қатар, жастардың дене шынықтыру мен жалпы денсаулықтың маңыздылығы туралы хабардарлығын қалыптастыру үшін бүкіл оқу барысында салауатты өмір салтын қалыптастыруға баса назар аудару қажет. Білім беру мекемелері сонымен қатар студенттер өздерінің өнімділігі мен жалпы денсаулығын жақсарту үшін жаттығулардың тиісті түрлерін таңдай алатын арнайы бағдарламалар жасай алады.

Сонымен, мемлекеттік органдар дене шынықтыру және салауатты өмір салты туралы білімді халыққа таратуға, соның ішінде бұқаралық іс-шаралар өткізуге, спорттық бағдарламаларды қолдауға және заманауи спорт нысандары мен жабдықтарына қол жеткізуге белсенді қатысуы керек.

Қазіргі өмірдің қарқындылығы бізді үнемі жаңа ғылыми-техникалық ақпаратты игеруге дайын болуға мәжбүр етеді. Бұл бізден үлкен психикалық шиеленісті және физикалық күштің жоғары шығындарын талап етеді. Алайда, бұл процесті едәуір жеңілдететін тиімді оқыту әдістері бар екенін мойындау керек.

Қазтұтынуодағының Қарағанды университетінде жүргізілген зерттеулерден "таңдалған спорт түрлерін оқыту әдістемесі" пәні бойынша сабақтар студенттерге тек спорттық дағдыларды ғана емес, сонымен қатар кәсіби-педагогикалық даярлықты да алуға тамаша мүмкіндік беретіні шығады. [3]

Студенттер арасында сауалнама жүргізу кезінде олардың 59,7% - ы осы пән бойынша сабақтарды өте пайдалы деп санайтыны анықталды. Сонымен қатар, стандартталған сұхбат студенттердің 67,9% - ы спорттық пәндерді оқыту әдістемесін үйренуден үлкен пайда көреді деп санайды. Оқытушылар оқу орындарындағы мүмкіндіктерді жиі қолдана ма? Шындығында, 46,2% жағдайда бұл мүмкіндіктер іс жүзінде пайдаланылмайды, 34,0% -- сирек пайдаланылады, тек 19,8% жағдайда жиі пайдаланылады.

Стандартталған сұхбат жүргізу және сабақтарды талдау бұл жағдайдың себебі мұғалімдердің кәсіби-педагогикалық дайындық туралы қате түсінігі болуы мүмкін екенін көрсетті. Көптеген адамдар бұл өздігінен жүзеге асырылады және қосымша әдістемелік күш-жігерді қажет етпейді деп санайды. Бірақ іс жүзінде кәсіби-педагогикалық дайындықты күшейту зиян

келтіріп қана қоймай, керісінше, студенттердің сапалы оқуы мен дамуына ықпал етеді.

Сондықтан мұғалімдердің кәсіби және әдістемелік дайындығына көбірек көңіл бөлу керек, осылайша олар өз жұмысында оқытудың қолда бар мүмкіндіктері мен әдістерін саналы және тиімді пайдалана алады. Сонда ғана оқу орындарында оқыту сапасын арттыруға және студенттерге кәсіби салада табысты іске асыруға мүмкіндік беруге болады.

Ғалымдар студенттерді кәсіби даярлау сабақтарының тиімділігін төмендететін үш негізгі себепті тапты. Статистика бойынша:

- 58,4% жағдайда педагогикалық мақсаттар мүлде қарастырылмаған, ал сабақтардың мазмұны, ұйымдастырылуы мен әдістемесі оларды іске асыруды көздемейді;

- 56,6% - да қолданылатын жаттығулар, тәжірибенің шарттары мен күрделілігі студенттердің кәсіби дағдыларын арттыруға мүлдем бағытталмаған;

- Сабақ уақытының 43,0% - Профессион кәсіптік даярлық мәселелері бөлінбеді, яғни сабақтың жалпы уақытының 4%

- дан азы осы тақырыпқа арналды. Кәсіптік оқыту сабақтарының тиімділігін арттыру үшін мұғалімдер мен оқытушылар осы себептерді ескеріп, сабақтың мақсаттары мен мазмұнына көбірек көңіл бөлуі керек.

Сонымен қатар, студенттердің кәсіби дағдыларын дамытуға бағытталған жаттығулар мен тәжірибе жағдайларын мұқият таңдау қажет. Сабаққа бөлінген уақыт теориялық және практикалық бөлімдер арасында дұрыс бөлінуі керек, сонымен қатар студенттердің кәсіби дайындығына жеткілікті көңіл бөлінуі керек.

Күнделікті тәжірибе оларға материалды тезірек игеруге, болашақ мамандықта шынымен пайдалы болатын білім алуға көмектеседі. Қазақстанда адамдардың күнделікті өміріндегі қозғалыс белсенділігінің жеткіліксіздігі олардың денсаулық жағдайына теріс әсер ететін проблема болып табылады.

Өкінішке орай, бүгінгі күні адамдардың көпшілігі жұмыста және өмірде психикалық ғана емес, статистикалық жүктемені де сезінеді. Қосымша қозғалыс белсенділігінің болмауы және отырықшы өмір салты адам ағзасына жеткілікті жаттығулар жасамауға әкеледі, бұл денсаулыққа кері әсер етеді. Рационалды емес тамақтану метаболизмнің нашарлауына және дененің әртүрлі ауруларға төзімділігіне ықпал етеді. Мұның бәрі жүрек-қан тамырлары мен тыныс алу жүйесінің

бұзылуына, сондай-ақ көру қабілетінің нашарлауына әкеледі.

Мұндай жағдайда тапсырмаларды, жаттығуларды, ерекше жағдайларды және педагогикалық қиындықтарды қолдана отырып сабақтар өткізу адамдарға денсаулығын сақтауға және денесінің оңтайлы күйін сақтауға көмектеседі.

Алайда, кейбір жағдайларда бұл сабақтар мұғалімдердің мүдделері мен кәсіби шындықтарына сәйкес келмейтінін атап өткен жөн, бұл олардың жұмысының тиімділігіне теріс әсер етуі мүмкін.[4]

Қазақстанда өлім - жітім соңғы жылы 13% - ға өсті. Хабарланғандай, Қазақстанда қайтыс болғандар саны 2021 жылы 183,4 мың адамды құрады. Бұл өткен жылмен салыстырғанда 12,8% - ға көп.

Осылайша, биылғы жылы елдің көптеген тұрғындарына әсер еткен дағдарыс туралы қорытынды жасауға болады. Шығыс Қазақстан облысында өлім-жітімнің жоғары деңгейі тіркелді. Статистика сонымен қатар Қазақстандағы өлім-жітім көрсеткіштері соңғы бес жылда айтарлықтай нашарлағанын көрсетеді.

Ресми мәліметтерге сәйкес, адамдардың ең көп саны 43,4 мың адамды құрайтын қанайналым жүйесінің ауруларынан қайтыс болды. Өлім-жітімнің едәуір бөлігі тыныс алу органдарының ауруларына да қатысты, бұл туралы 20,8 мың адам куәландырады. Бұл статистика қоғамды алаңдатады және елде білікті медицина қызметкерлері мен инфрақұрылымның жеткілікті болуы туралы ойлануға мәжбүр етеді.[4]

Жыл сайын 40 мыңнан астам қазақстандық жүрек-қан тамырлары ауруларынан қайтыс болады, деп сенатор Ақмаралалназарова өз хабарламасында атап өтті. Алайда, бұл арада жүргізілген зерттеу адам ағзасының жұмыс қабілеттілігін төмендету механизмін басқаша көрсетуге болатындығын көрсетеді. [5]

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау негізінде отырықшы өмір сүру әдеті жиі кездесетіні және бұл аурудың көбеюіне әкелуі мүмкін екендігі белгілі болады. Сондықтан отырықшы өмір салтынан зардап шегуі мүмкін таныстар мен жақын адамдарға назар аудару керек және оларды физикалық белсенділікпен айналысуға, бассейнде үнемі жүзуге немесе қарапайым серуендеуге шақыру керек. Сонымен қатар, дұрыс тамақтану және дұрыс гигиена туралы ұмытпау керек, бұл жүрек-қан тамырлары

жүйесін қалыпты жағдайда ұстауға көмектеседі.[2]

Соңғы зерттеулердің бірі дидактикалық принциптер - даралау және жүктемелердің біртіндеп артуы - сауықтыру және оңалту дене шынықтыруда маңызды рөл атқаратынын көрсетті. Бұл әсіресе өзін-өзі жұмыспен қамтығандар үшін өте маңызды. Сауықтыру-оңалту бағыты үш нысанда ұсынылуы мүмкін: диспансерлер мен ауруханалардағы ЕДШ тобы, дене шынықтыру ұжымдарындағы және дене шынықтыру-спорт базаларындағы денсаулық топтары, сондай-ақ дербес сабақтар. Алайда,

Қазақстанда өз бетінше сабақ өткізу ерекшеліктеріне назар аудару қажет. Мысалы, мұнда спорт алаңдары мен спорт залдарына қол жетімділік шектеулі болуы мүмкін, бұл дене шынықтыру және сауықтыру гимнастикасы үшін үй жағдайларын пайдалану қажеттілігіне әкеледі. Тәуелсіз сабақтардың тиімділігі үшін жаттығу техникасын жақсы түсіну және жүктемені дұрыс бөле білу маңызды. Сондай-ақ, ықтимал жарақаттар мен жағымсыз салдарларды болдырмау үшін оқушылардың денсаулығы мен жасының жеке ерекшеліктерін ескеру қажет.

Мұның бәріне әр адам үшін тиісті бағдарламаны таңдайтын жаттықтырушылар мен нұсқаушылардың құзыреттілігі мен біліктілігінің арқасында қол жеткізуге болады. Баяғыда тәуелсіздік мәселесі В. В.Давыдов, В. А.Крутецкий, а. Н. Леонтьев, и. Я. Лернер, Н. Н. Подьяков, Л. Я. Пономарев, С. Л. Рубинштейн, В. А. Селиванов, А. и. Щербаков және Д. Б. Эльконин сияқты бірнеше танымал ғалымдарды қызықтырды. Олар өз жұмыстарында Тәуелсіздік туралы көп зерттеді және көп жазды. Бірақ бүгінгі күннің өзінде бұл мәселе өзекті болып қала береді және көптеген психологтар мен мұғалімдердің қызығушылығын тудырады.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдай отырып және өз зерттеулерімізді жүргізе отырып, тәуелсіздікті қалыптастыру үшін жағдай жасау негізгі міндеттердің бірі болып табылады деген қорытынды жасауға болады. Мұндай жағдайлар адамдарға сауықтыру-оңалту іс-шараларын өткізуге, өз бетінше білім алуға, қойылған міндеттерді шешу үшін бастамашылық пен шығармашылық қабілеттерін көрсетуге мүмкіндік беруі тиіс. Тәуелсіздік қабілеті-бұл адамның маңызды ерікті қасиеттерінің бірі, ол өз іс-әрекеттерін жоспарлауға және реттеуге ғана емес,

сонымен қатар оларды тиімді ұйымдастыруға, тәуелсіз шешімдер қабылдауға және өз қызметін бөгде адамдардың араласуынсыз белсенді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Психологиялық сөздікте тәуелсіздік жеке тұлғаның күрделі қасиеті ретінде анықталады, ол тек бастамашылық пен сыншылдықта ғана емес, сонымен бірге өзін-өзі бағалауда және өзінің іс-әрекеті, мінез-кұлқы мен күш-жігерінің нәтижелері үшін жауапкершілік сезімінде көрінеді. Тәуелсіздік жеке өсу мен дамудың негізгі факторы болып табылады, шешім қабылдауға және іс-әрекеттерді саналы түрде ғана емес, сонымен бірге өз қабілеттері мен мүмкіндіктеріне толық сенімділікпен жасауға мүмкіндік береді.

Тәуелсіздіксіз өмірдің кез-келген саласында жетістікке жету мүмкін емес, ал сіздің күшті және әлсіз жақтарыңызды білу, өзін-өзі тәрбиелеуге және өзін-өзі жетілдіруге дайын болу-бұл маңызды жеке қасиеттерді қалыптастырудың негізгі принциптері. Тәуелсіздік-бұл адамның қоршаған ортадан тәуелсіздігін білдіретін маңызды қасиеттерінің бірі. С. и. Ожеговтың орыс тілінің сөздігінде бұл ұғым адамның шешуші іс-әрекетке қабілеттілігі, бастамасы және өз сенімдері мен күшіне негізделген іс-әрекеттерді жасау мүмкіндігі ретінде ашылады.[6]

Әрине, бастапқыда өзін-өзі тәрбиелеу адамға басқаларды тәрбиелеу үшін қажет. Көрнекті мұғалім В. А. Сухомлинский айтқандай: "өзін — өзі тәрбиелеу-бұл тәрбиеде көмекші нәрсе емес, оның негізі. Егер ол өзін тәрбиелемесе, адамды ешкім тәрбиелей алмайды".[7]

Бірақ тәуелсіз болу бір қарағанда оңай көрінбеуі мүмкін. Бұл адамнан өзіне деген сенімділік, жауапкершілік, табандылық және берілгендік сияқты белгілі бір қасиеттерді талап етеді. Осыған қарамастан, тәуелсіздік әр адамда дамуы мүмкін және болуы керек. Өйткені, бұл бізге дұрыс шешім қабылдауға және басқалардың пікіріне қарамастан алға қойған мақсаттарға жетуге мүмкіндік береді. Сондықтан тәуелсіздікті дамыту бүкіл білім беру және білім беру саласында үлкен маңызға ие.

Мектеп бағдарламасында оқушыларды осы қасиеттерді дамытуға ынталандыратын Оқу материалдары қарастырылуы керек, балабақшадағы тәрбиешілер балаларды бастамашылық танытуға және өз бетінше шешім қабылдауға үйретуі керек. Өйткені, біздің болашақ өміріміз бен өркендеуіміз әрқайсымыздың тәуелсіздігімізге байланысты. Қазақстанда өзін-өзі тәрбиелеу әр адамның

өмірінің маңызды аспектісі болып табылады. Ол өзінің қасиеттерін жақсартуға және жағымсыз қасиеттерді жеңуге саналы түрде ұмтылуды қамтиды. Ол үшін әлеуметтік тәжірибе мен сауықтыру тәжірибелерін игеру қажет. [8]

Тәуелсіз сабақтардың дәстүрлі түрлерінің бірі-Қазақстанда үнемі өткізілетін таңертеңгі гигиеналық гимнастика. Сонымен қатар, күні бойы жасауға болатын жаттығулар, сондай-ақ өздігінен жаттығу сабақтары бар. ҚР Мәдениет және спорт министрлігі Спорт және дене шынықтыру істері комитетінің бұқаралық спортты дамыту басқармасының басшысы Мейрамбек Махамбетовтың айтуынша, 2021 жылы дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде 6,5 миллионнан астам адам айналысқан. Бұл ел халқының 34,28% - на тең.[9]

Жеке өсу мен салауатты өмір салты үшін өзін-өзі тәрбиелеудің маңыздылығын асыра бағалау мүмкін емес. Мұндай тәжірибелер физикалық тұрғыдан нығайтуға ғана емес, сонымен қатар психологиялық жағдайды жақсартуға, өзін-өзі тәрбиелеуге және эмоцияларыңызды басқаруды үйренуге көмектеседі. Сондықтан өзін-өзі тәрбиелеуге уақыт пен көңіл бөлуге тырысу маңызды. Жыл сайын ауылдық жерлерде дене шынықтыру және спортпен шұғылданатын адамдар саны артып келеді. Сонымен, соңғы мәліметтер бойынша, 2048284 адам табиғатта үнемі жаттығады. Айта кету керек, бұл өткен жылмен салыстырғанда 581 084 адамға көп. Алайда, тиімді және сау жаттығу процесі үшін дене шынықтыру-спорттық сабақтардың санына ғана емес, сапасына да назар аудару қажет.[9]

Зерттеулер көрсеткендей, таңертеңгі гигиеналық гимнастика көптеген адамдардың күнделікті өміріне енеді. Бұл біздің қоғамда бұрыннан бар әдет екенін ескеру маңызды. Алайда, таңертеңгілік жаттығулар мүмкіндігінше пайдалы және тиімді болуы үшін жаттығулар жиынтығын дұрыс жасау керек.

Таңертеңгі гигиеналық гимнастика кешендеріне барлық бұлшықет топтарына арналған жаттығулар, икемділік жаттығулары және тыныс алу жаттығулары кіруі керек. Мұндай кешен жаттығу процесін эртаратандыруға мүмкіндік береді және сүйікті спорт түрімен ғана емес, сонымен қатар барлық бұлшықет топтарын нығайтуға және бүкіл денені сергітуге мүмкіндік береді. Таңертеңгі жаттығулар кезінде тыныс алудың дұрыс орындалуына ерекше назар аудару

керек. Бұл тыныс алу жүйесін нығайтуға ғана емес, сонымен қатар жүрек-қан тамырлары жүктемесінің тиімділігін арттыруға көмектеседі.

Нәтижесінде, тыныс алудың дұрыс орындалуымен таңертеңгі гигиеналық гимнастиканың дұрыс құрастырылған кешені денсаулықты сақтап қана қоймай, түнгі ұйқыдан кейін қалпына келтіруге көмектеседі. Сіз кәсіби спортшы болсаңыз да, хобби ретінде физикалық белсенділікпен айналыссаңыз да, жаттығуларыңыздың сенімділігі мен тиімділігі өте маңызды. Егер сіз өзіңіздің нәтижелеріңізді қалай жақсартуға болатындығы туралы ойласаңыз, онда ең алдымен жаттығуларыңыз өтетін жағдайларға назар аударыңыз.

Зерттеу нәтижелері бойынша, сондай-ақ психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау арқылы максималды нәтижеге жету үшін физикалық жаттығуларды жақсы желдетілетін бөлмелерде жүргізу керек деген қорытынды жасауға болады, өйткені ауа сапасы дененің жұмысына тікелей әсер етеді. Сонымен қатар, ашық ауада жаттығулар жасау өте пайдалы, өйткені бұл табиғаттан ләззат алуға ғана емес, сонымен қатар оттегінің қосымша бөлігін алуға мүмкіндік береді, бұл өнімділікті арттырады және қалпына келтіру процестерін жеделдетеді.

Сабақ форматына келетін болсақ, тәуелсіз жаттығу сабақтарын жеке де, 3-5 немесе одан да көп адамнан тұратын топта да өткізуге болады. Дегенмен, топтық жаттығулар жеке жаттығуларға қарағанда тиімдірек, өйткені ол өзара мотивацияны ынталандырады және мақсатқа жету үшін эмоционалды көңіл-күйді арттырады. Бұл жағдайда ешкім тиісті назардан тыс қалмас үшін топ мүшелерінің дайындық деңгейлері ұқсас екеніне көз жеткізу маңызды. Сабақтың жиілігі де маңызды. Аптасына 2—ден 7 рет 1-ден 1,5 сағатқа дейін жаттығу ұсынылады. Аптасына 2 реттен аз жаттығу жасау практикалық емес екенін есте ұстаған жөн, өйткені бұл дене жаттығуларының жоғарылауына ықпал етпейді, ал аптасына 7 реттен көп жаттығу шамадан тыс жаттығулар мен жарақаттарға әкелуі мүмкін. Сондықтан физикалық дайындықты және алдыңызға қойған мақсаттарыңызды ескере отырып, оңтайлы жаттығу режимін таңдаңыз.[3]

Егер сіз спортпен шұғылдануды шешсеңіз, онда күннің қай уақыты жаттығуға қолайлы екенін білуіңіз керек. Сарапшылардың пікірінше, жаттығуды өткізудің ең жақсы уақыты-түстен кейін 2-3

сағаттан кейін күннің екінші жартысы. Алайда, егер бұл уақыт аралығында жұмыс істемесе, Сіз өзіңізге ыңғайлы басқа уақытты таңдай аласыз. Ең бастысы, келесі ережені ұмытпаңыз: тамақтанғаннан кейін бірден жаттығуға болмайды және тамақтанудан бір сағат бұрын немесе төсекке жатуға болмайды.

Егер сіз нәтижеге қол жеткізгіңіз келсе, онда жаттығу сабақтары кешенді болуы керек екенін ұмытпаңыз. Бір ғана физикалық сапаны ғана емес, бүкіл топты дамыту керек, сонымен қатар денсаулықты нығайту және дененің жұмысын жақсарту қажет. Денеңізді дұрыс жаттықтырыңыз және дұрыс тамақтануға назар аударыңыз – содан кейін нәтиже сізді күтпейді. Сауықтыру сабақтары жалпы сауықтыру және мақсатты сипатқа ие болуы мүмкін. Білікті спортшылар мамандандырылған спорт түрлерімен айналыса алады, бірақ бұл денсаулыққа апаратын жалғыз жол емес.

Жеке оңалту сабақтары дененің әлсіз функциялары мен жүйелерін нығайтуға көмектеседі. Мысалы, жүрек-тамыр және тыныс алу жүйесінің бұзылуымен аэробты сипаттағы физикалық жаттығуларды қолданған жөн. Сауықтыру және оңалту мәдениеті-еңбекті ғылыми ұйымдастыру жүйесінің қажетті құрамдас бөлігі. Ол аурулардың алдын алуда және денсаулықты қалпына келтіруде маңызды рөл атқарады. Тиісті мәдениетсіз жұмыс істейтін адамның денсаулығына қауіп төнеді. Осыған сүйене отырып, спортпен шұғылдану және тұрақты физикалық белсенділік ұзақ және салауатты өмірдің кепілі бола алатындығын ұмытпаңыз. Өз денесін сауықтыруға қосқан кез-келген, тіпті аз болса да, болашақта сыйақы болады.

Әрине, сабаққа деген көзқарас маңызды-білікті мамандар әр нақты жағдай үшін ең тиімді және қауіпсіз жаттығуларды таңдауға көмектеседі. Қазіргі әлемде адамдар көп жұмыс істейтін және тұрмыстық жағдайлар қиын болған кезде біздің денеміз бен психикамыз үлкен күйзеліске ұшырайды. Жағымсыз салдарлар мен стресстік жағдайларды болдырмау үшін дене шынықтыру және денсаулық орталықтарында алдын алу шараларын жүргізу қажет.

Нәтижелер Жүргізілген зерттеу нәтижелері профилактикалық іс-шаралар кешенінде жұмыс күнінде және одан кейін жүргізілуі мүмкін әртүрлі жалпы күшейтетін жаттығулар, сондай-ақ массаж, монша, психорегуляторлар және басқа да құралдар бар екенін көрсетеді. Бұл физикалық ғана емес, психикалық стрессті де жоюға

көмектеседі. Айта кету керек, соңғы онжылдықта сауықтыру және оңалту дене шынықтырудың басқа компоненттері тез дамып келеді. Оларға, мысалы, йога, жүгіру, фитнес жаттығулары, жүзу және адам денсаулығына пайдалы әсер ететін көптеген басқа әрекеттер жатады [3].

Тұрақты спортпен шұғылданудың үлкен пайдасы туралы ұмытпаңыз. Олар иммунитетті нығайтады, төзімділікті арттырады, көңіл-күй мен жалпы өмір сапасын жақсартады. Сондықтан дене шынықтыру және денсаулық орталықтарында профилактикалық іс – шараларды өткізуден денсаулықты сақтаудың және оны тұтастай жақсартудың негізгі тәсілдерінің бірі. Қалпына келтіретін физикалық белсенділік қана емес, сонымен қатар бірқатар басқа факторлар спортшының дайындығына үлкен әсер етеді.

Спорттық-оңалту факторлары іс-шаралардың жалпы жүйесіне органикалық түрде енеді, онда олар ұзақ уақыт қарқынды жаттығулар мен бәсекелестік жүктемелерден кейін дененің функционалдық және бейімделу мүмкіндіктерін қалпына келтіруде маңызды рөл атқарады. Бұл факторлар шамадан тыс жаттығулар мен спорттық жарақаттардың салдарын жою жағдайында ерекше маңызға ие. Бұл спортшының фитнесі мен денсаулығын қалпына келтіріп қана қоймай, оған мотивация мен өз қабілеттеріне деген сенімділікті қалпына келтіруге мүмкіндік береді.

Осындай факторлардың бірі спортшыға өз мақсаттары үшін күресуді жалғастыруға көмектесетін психологиялық қолдау болуы мүмкін. Сондай-ақ, дұрыс тамақтану жүйесі мен күнделікті режим маңызды рөл атқарады, бұл дененің тез қалпына келуіне және жаттығулардың тиімділігін арттыруға көмектеседі. Қолданылатын факторлардың барлық кешені оның мақсаттары мен дене ерекшеліктеріне байланысты әр спортшы үшін жеке ойластырылып, таңдалуы керек.

Нәтижесінде спорттық-оңалту факторлары үлкен маңызға ие және спортшының жетістігін немесе сәтсіздігін анықтай алады. Оларды пайдалану дайындық пен жаттығудың ажырамас бөлігі болуы керек, өйткені ол қажетті нәтижелерге қол жеткізуді ғана емес, сонымен қатар дененің денсаулығы мен әл-ауқатын сақтауды қамтамасыз етеді. Салауатты өмір салты-бұл біз жиі қолданатын сөз ғана емес, бұл біздің денсаулығымыздың маңызды құрамдас бөлігі.

Сауықтыру-оңалту дене шынықтыруын қолдана отырып, қойылған міндеттерге қол жеткізу үшін салауатты өмір салтын ұстану қажет. Бұл өмір салты тамақтанудан бастап эмоционалды күйге дейінгі бірнеше аспектілерді қамтиды. Егер біз осы салада өз бетімізше жетістікке жетуді қаласақ, салауатты өмір салтының барлық аспектілерін, соның ішінде өмір салтын ескеру қажет. Бұл жағдайда бұл тамақтану, физикалық белсенділік және демалу режиміне қатысты бұрынғы әдеттердің толық өзгеруін білдіреді [9, 10].

Көптеген зерттеулердің нәтижелері дұрыс салауатты өмір салты жай ғана қолайлы шығармашылық процесс емес, бұл денсаулық пен ұзақ өмір сүрудің маңызды кілті екенін растайды. Сонымен қатар, сауықтыру және оңалту дене шынықтыру салауатты өмір салтымен бірге мүмкін болатын ең жоғары нәтижелерге қол жеткізуге көмектеседі.

Осылайша, сауықтыру және сауықтыру дене шынықтыру мен салауатты өмір салтын дұрыс және жүйелі түрде қолдану біздің физикалық және психологиялық жағдайымызды жақсартып қана қоймай, мансап пен жеке өмірімізді жақсартуға көмектеседі. Біздің денсаулығымызға кедергі келтіретін негізгі фактор-бұл күннің дұрыс емес режимі. Салауатты өмір сүру кестесі түн ортасынан кейін ұйықтаудан немесе демалыс күндері сағат 2-де оянудан басталмайтынын түсіну маңызды. Егер сізде көп нәрсе болса да, олардың санын азайту немесе тезірек орындау қажет, бірақ олардың әрқайсысы үшін уақыт таңдаудың жүйелі тәсілін ұстану керек.

Бірақ бұл тек бастамасы. Сондай-ақ тамақтануға, физикалық белсенділікке, ұйқыға және демалуға назар аудару маңызды. Осы факторлардың әрқайсысы біздің денсаулығымызға әсер етеді.

Салауатты өмір салты маңызды ғана емес, сонымен қатар барлығына қол жетімді екенін ұмытпаңыз. Факторлардың әрқайсысындағы ең кішкентай өзгерістер де әл-ауқат пен өмір сапасының айтарлықтай жақсаруына әкелуі мүмкін. Қазіргі уақытта көптеген адамдар өздерінің денсаулығы туралы ойланады және өмір салтын жақсартуға тырысады. Бұған қол жеткізу үшін уақытты жұмыс пен демалыс, психикалық және физикалық жаттығулар, сондай-ақ релаксация кезеңдері арасында дұрыс бөлу керек. Тамақтану мен ұйқының толық режимі салауатты өмір салтының негізгі компоненттері екенін есте ұстаған жөн. Ересек адам үшін 7-8 сағат ұйықтау оңтайлы болып

саналады, ал демалыс күндері толық демалуға уақыт бөлу керек. Уақытты дұрыс бөлу ғана емес, денсаулықты сақтауға мүмкіндік береді.

Дұрыс тамақтану да маңызды рөл атқарады. Шындығында, дұрыс тамақтану ұғымы өте кең және көлемді ғылыми еңбектерде талқыланады. Сондықтан әркім өзі үшін қандай тағамдардың пайдалы екенін және қайсысын диетадан алып тастаған дұрыс екенін анықтауы керек. Дегенмен, әр адам ескеруі керек бірнеше негізгі принциптер бар - бұл диетاداғы қоректік заттардың дұрыс таралуы.

Қазақстанда салауатты өмір салтына жол ашқандар дене белсенділігінің маңыздылығын есте ұстауы керек. Кем дегенде 30 минуттық серуендеу, фитнес немесе жүзу-дененің сау ұстаудың тамаша тәсілдері. Денсаулыққа әсер ететін фактор-бұл қозғалыс белсенділігі. Өйткені, тұрақты жаттығулар жүрек-тамыр жүйесін нығайтады, метаболизмді жақсартады, стрессті азайтады, тіпті көңіл-күйді жақсартады. Дегенмен, әркім жасына, темпераментіне және фитнес деңгейіне байланысты физикалық белсенділіктің өзіндік түрін таңдай алады.

Залдағы іс – шаралар, спорттық серуендеу, ашық ауада жүгіру, жүзу НЕМЕСЕ велосипед тебу-бұл бір күндік жаттығуларды орындаудың тамаша тәсілі. Бірақ тіпті Үйдегі гимнастика көшеде немесе залда жаттығуды ұнатпайтындар үшін ыңғайлы және тиімді болуы мүмкін [8, 9, 10,11,12]. Тұрақты жаттығулар денсаулықты нығайтуға және көптеген аурулардан арылуға ықпал ететінін ұмытпаңыз. Өмірімізде физикалық белсенділікті сақтау арқылы біз болашақ өміріміз үшін салауатты негіз жасаймыз.

Қорытындылар. Жүргізілген зерттеудің бастапқы нәтижелері денсаулық пен психофизиологиялық әлеуетті пайдалану адамның өмір сүру сапасында шешуші рөл атқаратынын растайды. Сонымен қатар, денсаулық жағдайы ғана емес, оларды пайдалану деңгейі де маңызды. Бұл еңбек, әлеуметтік-экономикалық, саяси, тұрмыстық және оқу сияқты өмірдің барлық салаларында көрінеді. Басқарманың басшысы Мейрамбек Махамбетов атап өткендей, дене шынықтырумен және спортпен шұғылданатын халықтың үлесі небәрі 12,7% -. құрайтынын есте ұстаған жөн.

Дегенмен, физикалық жаттығуларға қатысу физикалық және психикалық денсаулықтың жалпы жақсаруына әкеледі. Дене шынықтыру мен белсенді демалыстың барлығына ұсынылуының негізгі себептерінің

бірі-жүрек-қан тамырлары аурулары мен қант диабеті сияқты көптеген созылмалы аурулардың даму қаупінің төмендеуі. Сонымен қатар, үнемі спортпен шұғылдану тепе-теңдік пен үйлестіруді дамытуға, энергия деңгейін және жалпы өміршеңдікті арттыруға көмектеседі. Мейрамбек Махамбетовтің мәлімдемесіне оралсақ, халықтың басым бөлігі өз денсаулығы мен дене шынықтыруына тиісті мән бермейді деп айтуға болады. Бұл өмір сүру деңгейінің төмендеуіне және физикалық, психикалық және эмоционалды өмір салаларының нашарлауына әкеледі.

Алайда, сараптамалық кеңестер мен денсаулық сақтауды дамыту арқылы адамдар денсаулық мәселесіне саналы түрде қарай бастайды және салауатты өмір салтына өз жолдарын таңдай бастайды. Қазақстанда адамдардың жан-жақты даму идеясын ілгерілету дене шынықтыру және спортпен шұғылдану арқылы жүзеге асырылады. Бұл өнімділікті арттырып, денсаулықты нығайтып қана қоймайды, сонымен қатар адамдарға өз мақсаттарына жету үшін ішкі ресурстарын барынша пайдалануға көмектеседі.

Ең бастысы, ол бүкіл қоғамға қол жетімді болады. Мәселен, сабаққа қарсы көрсетілімдері жоқ адамдардың саны 48 565 адамға жетті, ал ауылдық жерлерде бұл көрсеткіш 12 711 адамды құрайды. Осы бағдарлама аясында түрлі жарыстар, іс-шаралар мен жаттығулар өткізіледі. Бұл адамдардың физикалық дамуына көмектесіп қана қоймайды, сонымен қатар оларға қарсыластарын, тәртіпті және өзін-өзі тәрбиелеуді құрметтеуге үйретеді.

Бұл бастаманың басты мақсаттарының бірі-медицина шығындарын азайтып, өмір сүру сапасын жақсарта алатын салауатты ұлтты қалыптастыру. Бұл басқа елдер үшін керемет үлгі бола алады және денсаулыққа байланысты көптеген мәселелерді шешуге көмектеседі. Нәтижесінде, Қазақстан халқының жан-жақты физикалық дамуының белсенді ілгерілеп келе жатқан идеясы тұтастай алғанда қоғамға оң әсер ету үшін елеулі әлеуетке ие.

Әдебиеттер тізімі:

1 Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. 1 сентября 2020 г. Казахстан в новой реальности: время действий [https:// www. akorda. kz/ru/addresses/ addresses_of_president/ poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g](https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g)

2 Лечебная физкультура и спортивная медицина: учебник для вузов / Епифанов В.А. - М.: ГЭОТАР-Медиа, 2007. – С. 568 с.

3 Теоретические и методические основы подготовки учителей физической культуры и спорта: монография / Минжанов Н.А., Баймагамбетов Ю.Т., Матушкин Г. Ю., Акшулаков Б.К., Исаков Ж. К., Рахимбеков С. К., Ералин Б. М., Тультаева М.Т., Ильяшов М.Б. – Караганда: 2023. – С.155.

4 <https://liter.kz/v-2021-godu-kazakhstansy-chashche-umirali-ot-serdechnykh-zabolevanii-statistika-1645422242/>

5 <https://zonakz.net/2022/12/02/bolee-40-tys-kazaxstancev-ezhagodno-umirayut-ot-serdechno-sosudistykh-zabolevanij/>

6 Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов. - М.: Мир и образование, 2014. – С.985.

7 Сухомлинский В.А. Качеловека: Этика коммунистического воспитания: Педагогичк воспитать настоящего еское наследие/ В.А.Сухомлинский; Сост. О.В.Сухомлинская.- Москва: Педагогика, 1990.– С. 288.

8 Закон Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 228-V ЗРК О физической культуре и спорта. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000228>

9 Барчуков И.С. Физическая культура: Учебник для студентов учреждений высшего профессионального образования / И.С. Барчуков; Под общ. ред. Н.Н. Маликов. - М.: ИЦ Академия, 2013. - 528 с.

10. Физическая культура и физическая подготовка: Учебник / Под ред. В.Я. Кикотя, И.С. Барчукова. - М.: ЮНИТИ, 2013. - 431 с.

11. Физическая культура и физическая подготовка: Учебник. / Под ред. В.Я. Кикотя, И.С. Барчукова. - М.: ЮНИТИ, 2016. - 431 с. Андреева Г.М. Социальная психология. - М.: Издательство МПСИ, 2012. – 124 с.

12. Секерин В.Д. Физическая культура (для бакалавров) / В.Д. Секерин. - М.: КноРус, 2013. - 424 с.

References:

1. Poslanie Glavy gosudarstva Kasym-Zhomarta Tokaeva narodu Kazahstana. 1 sentyabrya 2020 g. Kazahstan v novoj real'nosti: vremya dejstvija

https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstvakasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g

2. Lechebnaya fizkul'tura i sportivnaya medicina: uchebnik dlya vuzov / Epifanov V.A. - M.: GEOTAR-Media, 2007. – S. 568 s.

3. Teoreticheskie i metodicheskie osnovy podgotovki uchitelej fizicheskoj kul'tury i sporta: monografiya /Minzhanov N.A., Bajmagambetov YU.T., Matushkin G. YU., Akshulakov B.K., IsakovZH. K., Rahimbekov S. K., Eralin B. M.,Tul'taeva M.T., Il'yashov M.B. – Karaganda: 2023. – S.155.

4. <https://liter.kz/v-2021-godu-kazakhstansy-chashche-umirali-ot-serdechnykh-zabolevanii-statistika-1645422242/>

5. <https://zonakz.net/2022/12/02/bolee-40-tys-kazaxstancev-ezhagodno-umirayut-ot-serdechno-sosudistykh-zabolevanij/>

6. Ozhegov S. I. Tolkovyj slovar' russkogo yazyka / S. I. Ozhegov. - M.: Mir i obrazovanie, 2014. – S.985.

7. Suhomlinskij V.A. Kacheloveka: Etika kommunisticheskogo vospitaniya: Pedagogichk vospitat' nastoyashchego esкое nasledie/ V.A.Suhomlinskij; Sost. O.V.Suhomlinskaya.- Moskva: Pedagogika, 1990.– S. 288.

8. Zakon Respubliki Kazahstan ot 3 iyulya 2014 goda № 228-V ZRK O fizicheskoj kul'ture i sporta. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000228>

9. Barchukov I.S. Fizicheskaya kul'tura: Uchebnik dlya studentov uchrezhdenij vysshego professional'nogo obrazovaiya / I.S. Barchukov; Pod obshch. red. N.N. Malikov. - M.: IC Akademiya, 2013. - 528 с.

10. Fizicheskaya kul'tura i fizicheskaya podgotovka: Uchebnik / Pod red. V.YA. Kikotya, I.S. Barchukova. - M.: YUNITI, 2013. - 431 с.

11. Fizicheskaya kul'tura i fizicheskaya podgotovka: Uchebnik. / Pod red. V.YA. Kikotya, I.S. Barchukova. - M.: YUNITI, 2016. - 431 с. Andreeva G.M. Social'naya psihologiya. - M.: Izdatel'stvo MPSI, 2012. – 124 s.

12. Sekerin V.D. Fizicheskaya kul'tura (dlya bakalavrov) / V.D. Sekerin. - M.: KnoRus, 2013. - 424 с.

УДК 004.9

DOI: 10.52445/ВКЕУ.2024.77.33.009

Татьяна ТЕН, доктор технических наук, профессор, Карагандинский экономический университет Казпотбсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, 9, tentl@mail.ru,

Светлана АБДРАХМАНОВА, магистрант факультета финансов, логистики и цифровых технологий, Карагандинский экономический университет Казпотбсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, 9, abd_sv@mail.ru

РОЛЬ SMART-ТЕХНОЛОГИЙ В ИЗМЕНЕНИИ ЛАНДШАФТА ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. В данной статье рассматриваются Smart -технологии и их влияние на образовательный процесс в Казахстане. Особое внимание уделяется роли крупных компаний, таких как Microsoft, Intel, Cisco во

внедрении инновационных решений в сфере образования. Статья анализирует результаты исследований, подчеркивающие значимость цифровых технологий для повышения качества обучения и развития студентов. Также обсуждаются перспективы дальнейшего развития Smart-технологий и их интеграции в образовательные учреждения страны.

Ключевые слова: Smart-технологии, образование, инновации, Microsoft, Intel, Cisco, цифровые технологии, Казахстан, качество обучения.

Татьяна ТЕН, техникалық ғылымдардың докторы, профессор, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш., 9, tentl@mail.ru,

Светлана АБДРАХМАНОВА, қаржы, логистика және цифрлық технологиялар факультетінің магистранты, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш., 9, abd_sv@mail.ru

SMART-ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ ЛАНДШАФТЫН ӨЗГЕРТУДЕГІ РӨЛІ

Аннотация. Бұл мақалада Smart-технологиялар және олардың Қазақстандағы білім беру процесіне әсері қарастырылады. Зерттеудің негізгі бағыты Microsoft, Intel, Cisco сияқты ірі компаниялардың білім беру саласындағы инновациялық шешімдерді енгізудегі рөліне бағытталған. Мақалада білім беру сапасын жақсарту және студенттердің дамуын қамтамасыз ету үшін цифрлық технологиялардың маңыздылығын көрсететін зерттеу нәтижелері талданады. Бұдан басқа, SMART-технологияларды одан әрі дамыту және елді білім беру ұйымдарына интеграциялау перспективалары талқыланатын болады.

Түйінді сөздер: Smart-технологиялар, білім беру, инновациялар, Microsoft, Intel, Cisco, цифрлық технологиялар.

Tatiana TEN, Doctor of Technical Sciences, Professor, Kazpotrebsoyuz Karaganda University, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, st. Academic, 9, tentl@mail.ru,

Svetlana ABDRAKHMANOVA, master's student, faculty of finance, logistics and digital technologies, Kazpotrebsoyuz Karaganda University, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, st. Academic, 9, abd_sv@mail.ru

THE ROLE OF SMART TECHNOLOGIES IN CHANGING THE LANDSCAPE OF EDUCATION IN KAZAKHSTAN

Annotation. This article considers Smart-technologies and their impact on the educational process in Kazakhstan. Special attention is paid to the role of large companies such as Microsoft, Intel, Cisco in the introduction of innovative solutions in the field of education. The article analyzes the results of studies that emphasize the importance of digital technologies for improving the quality of learning and development of students. It also discusses the prospects for further development of Smart-technologies and their integration into educational institutions of the country.

Key words: Smart technologies, education, innovations, Microsoft, Intel, Cisco, digital technologies, Kazakhstan, quality of education.

Введение.

Внедрение Smart-технологий в образовательный процесс становится неотъемлемой частью модернизации образовательной системы Казахстана, направленной на создание современного и эффективного обучения. В условиях стремительного развития информационных технологий и цифровизации общества, образование сталкивается с необходимостью трансформации, чтобы соответствовать современным требованиям. В Казахстане внедрение Smart-технологий стало ключевым элементом государственной политики в области образования. Внедрение цифровых образовательных платформ и систем анализа данных позволяет создать персонализированные траектории обучения,

что способствует улучшению результатов и поддержке развития умений и навыков, соответствующих требованиям современного рынка труда.

В последние годы Казахстан активно развивает цифровую образовательную инфраструктуру, что отражается в реализации программы «Цифровой Казахстан», направленной на интеграцию цифровых технологий в различные отрасли, включая образование. Применение таких технологий, как виртуальная и дополненная реальность, системы анализа больших данных и онлайн-обучение, позволяет существенно повысить доступность и качество образовательных услуг. В статье анализируются результаты исследований, свидетельствующие о положительном влиянии цифровых

технологий на учебные процессы, и рассматриваются перспективы их дальнейшего развития в образовательных учреждениях страны

Материалы и методы.

При подготовке данной научной статьи использовались аналитические и эмпирические методы научного исследования, включая анализ данных из государственных программ, таких как «Цифровой Казахстан», и отчетов международных компаний, таких как Microsoft, Intel и Cisco, о внедрении Smart-технологий в образовательный процесс. Основой исследования стали материалы официальной статистики, отчеты Министерства образования и науки Республики Казахстан, а также результаты исследований, опубликованных в научных журналах и монографиях. Применялись сравнительный анализ образовательных технологий, изучение успешных практик интеграции цифровых решений в образование, а также метод систематизации для определения ключевых направлений и проблем развития Smart-технологий в Казахстане.

Результаты/Обсуждение.

Основные направления использования Smart-технологий в образовании:

–Использование больших данных и искусственного интеллекта позволяет адаптировать образовательные материалы к потребностям и возможностям каждого студента. Например, системы адаптивного обучения могут предлагать индивидуальные задания и тесты на основе уровня знаний учащегося.

–Платформы онлайн-обучения и виртуальные классы делают образование более доступным и гибким. Они позволяют учителям и студентам взаимодействовать в режиме реального времени и использовать интерактивные инструменты, что особенно важно для удалённых или гибридных форматов обучения.

–Инструменты для анализа данных позволяют образовательным учреждениям отслеживать успеваемость и прогресс студентов. Это помогает выявлять пробелы в знаниях, предоставлять своевременную поддержку и корректировать учебные планы на основе реальных данных.

–Внедрение интерактивных средств обучения, таких как электронные доски и виртуальные симуляции, делает образовательный процесс более наглядным и

увлекательным, способствуя лучшему усвоению материала [1, с. 197].

Казахстан начал активно внедрять цифровые технологии в образовательный процесс с середины 2010-х годов. Важным этапом стал запуск государственной программы «Цифровой Казахстан» в 2017 году, направленной на развитие цифровой инфраструктуры и повышение квалификации в IT-сфере. Одной из основных задач программы является модернизация системы образования для подготовки квалифицированных специалистов, способных работать в условиях цифровой экономики.

Первоначально внедрение Smart-технологий было сосредоточено на создании цифровых библиотек и интерактивных досок в школах. По данным Министерства образования и науки РК, к 2022 году более 40% учебных заведений Казахстана оснащены интерактивными досками и системами дистанционного обучения. Важную роль в этом процессе сыграли крупные технологические компании, такие как Intel, Microsoft, и Cisco, которые предоставляют оборудование, программное обеспечение и проводят обучение для преподавателей и студентов. Эти компании активно поддерживают цифровизацию образовательного процесса в Казахстане, реализуя различные программы и инициативы для повышения уровня цифровой грамотности и внедрения современных технологий в учебные заведения [2, с. 5].

Так, например, Microsoft активно сотрудничает с правительством Казахстана и образовательными учреждениями для внедрения технологий в образовательный процесс. В рамках глобальной инициативы Microsoft Education Transformation Framework компания помогает интегрировать современные технологии в школьное и университетское образование. На базе этой программы в Казахстане Microsoft провела обучающие семинары и воркшопы для учителей и студентов. Также с началом пандемии COVID-19 Microsoft поддержала образовательные учреждения Казахстана, предоставив бесплатный доступ к Microsoft Teams и Office 365 для обеспечения непрерывного обучения. По данным Министерства образования и науки Казахстана, эта инициатива позволила более чем 1,2 миллионам студентов и преподавателей продолжить обучение в дистанционном формате [3, с. 45].

Компания Intel поддерживает цифровизацию образования в Казахстане в рамках глобальных программ, таких как Intel® Skills for Innovation. Эта программа направлена на развитие навыков работы с цифровыми инструментами и интеграцию новых технологий в образовательный процесс. Intel также сотрудничала с несколькими казахстанскими учебными заведениями для создания «умных» классов и внедрения IoT-устройств в школах и колледжах. На данный момент Intel оказывает поддержку Министерству просвещения Казахстана в разработке и реализации планов по цифровизации образования. Например, Intel помогала в разработке учебных программ, включающих курсы по цифровым технологиям и программированию, которые стали частью школьного обучения.

Cisco имеет глобальную программу обучения сетевым технологиям под названием Cisco Networking Academy, которая также представлена в Казахстане. Эта академия предоставляет бесплатное обучение для студентов по таким темам, как основы сетевых технологий, кибербезопасность, и IoT. На 2023 год более 10 000 студентов в Казахстане прошли обучение в рамках этой программы, что помогает повысить квалификацию будущих специалистов [4, с. 97]. Помимо этого, Cisco активно содействует развитию инфраструктуры для удаленного обучения в Казахстане. Например, образовательные учреждения получили доступ к платформе Cisco Webex, что помогло школам и университетам организовать стабильные и безопасные каналы связи для преподавателей и студентов.

Помогая цифровизации Казахстана, эти компании также проводят собственные исследования, оценивающие эффективность своих программ. Так, например, согласно отчету Microsoft, в 2022 году благодаря их программам по цифровой трансформации, около 50% учебных заведений в Казахстане сообщили о росте уровня цифровой грамотности среди преподавателей и

студентов. Cisco сообщила, что более 70% выпускников программы Cisco Networking Academy в Казахстане нашли работу или повысили квалификацию [5, с. 78].

Сотрудничество с крупными технологическими компаниями, такими как Microsoft, Intel и Cisco, помогает Казахстану внедрять инновационные технологии в образовательный процесс. Эти компании способствуют цифровой трансформации, обучают квалифицированных специалистов и создают инфраструктуру для «умного» образования, что, в конечном итоге, способствует развитию цифровой экономики Казахстана.

Кроме вклада глобальных технологических компаний, важным элементом развития Smart-технологий в Казахстане является местная инфраструктура и инициативы, поддерживающие инновации на национальном уровне. Одним из ярких примеров является Astana Hub, который активно способствует развитию стартапов в области образовательных технологий (EdTech), создавая благоприятные условия для разработки и тестирования новых решений.

По данным отчета Министерства образования, с момента запуска программы «Цифровой Казахстан», инвестиции в сектор EdTech возросли на 15% ежегодно, а количество стартапов, работающих в этой области, увеличилось на 20% [6, с. 112]. Astana Hub играет ключевую роль в поддержке цифровых начинаний, предоставляя стартапам доступ к финансированию, обучению и ресурсам для инновационного развития.

Увеличение количества цифровых специалистов способствовало развитию локальных компаний, занимающиеся разработкой Smart-технологий для образования. В таблице 1 отражены компании Казахстана с указанием их основного направления деятельности [7, с. 33], а также проблемы реализации продукции и перспективы дальнейшего развития.

Таблица 1 - Компании, внедряющие Smart-технологии в образовании Казахстана

Компания	Основное направление деятельности	Внедрённые технологии и их особенности	Проблемы реализации	Перспективы и возможности
VI Group Education	Разработка учебных платформ и приложений	Платформы с элементами ИИ для анализа успеваемости; модульные	Высокие затраты на разработку и адаптацию; сложности с интеграцией в гос. стандарты	Создание партнёрств с гос. учреждениями для более тесного внедрения; улучшение модульности

		учебные систем		
NIS Lab	Образовательные исследования и тестирование Smart-решений	VR/AR-технологии для STEM-обучения и интерактивных лабораторий	Недостаточная цифровая грамотность среди учителей; сложная настройка оборудования	Разработка обучающих курсов для учителей; поддержка гос. инициатив по цифровизации
EduTech Kazakhstan	Системы управления обучением (LMS)	Автоматизация обучения и отслеживания прогресса студентов	Дефицит специалистов с ИТ-компетенциями; низкая осведомлённость школ о возможностях	Обучение ИТ-навыкам сотрудников, привлечение инвесторов для расширения охвата школ
BeInTech	Оцифровка контента и интерактивные образовательные материалы	Цифровые учебные материалы, AR-приложения для школ	Ограниченное финансирование школ; несовершенная система гос. закупок	Разработка экономических решений, партнёрство с образовательными фондами и спонсорами
iTeachMe	Платформы для цифровой грамотности и навыков трудоустройства	Курсы и тренинги для студентов и преподавателей	Ограниченная доступность для региональных пользователей; сложности с вовлечением старшего поколения	Расширение курсов по цифровым навыкам в регионах; адаптация для разных возрастных групп

Каждая из компаний показала значительный прогресс в разработке Smart-технологий, однако все они сталкиваются с уникальными проблемами, которые определяются как техническими, так и социально-экономическими факторами:

1) VI Group Education имеет хорошие возможности для развития, учитывая их высокотехнологичные решения, однако высокие затраты на внедрение технологий и согласование с образовательными стандартами требуют гибкости в разработке и оптимизации их продуктов. Для преодоления этих барьеров компании целесообразно развивать партнёрские отношения с государственными образовательными учреждениями и предлагать более модульные, гибкие системы.

2) NIS Lab фокусируется на VR/AR-технологиях, которые помогают повысить вовлеченность учеников в STEM-дисциплины, однако их оборудование сложно в настройке, а учителям не хватает навыков для полноценного использования технологий. Перспективы заключаются в проведении целенаправленных курсов для учителей и предоставлении технической поддержки школам, что также усилит интеграцию их решений в образовательные программы.

3) EduTech Kazakhstan успешно внедряет системы LMS, однако отсутствие квалифицированного персонала и низкий уровень информированности среди учебных

заведений ограничивают их рост. Эффективным решением может быть проведение вебинаров и семинаров для школьных руководителей, а также партнерство с университетами для подготовки нужных специалистов.

4) BeInTech предлагает инновационные решения, но ограниченное финансирование учебных заведений не позволяет массово внедрить их продукты. Разработка более экономических решений и поиск партнеров среди фондов, занимающихся образовательными проектами, могут помочь расширить их рынок.

5) iTeachMe ориентируется на содействие цифровой социализации и трудовой интеграции людей с инвалидностью, обеспечивая им доступ к образованию и навыкам, востребованным на рынке труда. Фонд развивает программы для казахстанской молодежи с ограниченными возможностями, обучая их основам цифровых технологий и повышая их конкурентоспособность. Однако для успешной реализации этих задач iTeachMe сталкивается с рядом вызовов, таких как недостаток финансирования для масштабирования программ и ограниченные возможности для региональных пользователей. Успешное преодоление этих барьеров возможно через привлечение партнеров в виде государственных и частных организаций, создание модульных учебных

программ и внедрение более гибких форматов обучения среди людей с инвалидностью.

Примеры данных компаний демонстрируют, что, несмотря на существующие проблемы, рынок Smart-технологий в образовании Казахстана находится на стадии активного роста, и его дальнейшее развитие будет зависеть от сотрудничества между государственными органами, образовательными учреждениями и частными компаниями. Это сотрудничество должно включать в себя разработку стратегий по повышению цифровой грамотности, обучению учителей и внедрению технологий, соответствующих потребностям современного образования.

Кроме того, в Казахстане активно внедряются цифровые решения, такие как электронные учебники и программы, которые помогают школьникам и студентам получать знания на более высоком уровне. Например, 80% учебников переведены в цифровой формат, а 94% учебников для начальных классов уже доступны в электронном виде.

Заключение. Внедрение Smart-технологий в образование Казахстана открывает новые горизонты для учащихся и преподавателей. Эти технологии не только модернизируют процесс обучения, но и способствуют формированию нового типа образовательной среды, где акцент делается на индивидуальные потребности обучающихся и развитие их навыков. Перед педагогическим сообществом стоят серьезные вызовы, но совместные усилия государства, образовательных учреждений и частного бизнеса могут привести к успешной реализации этой инициативы. В ближайшие годы планируется дальнейшее расширение применения Smart-технологий в образовательных учреждениях, что позволит Казахстану занять лидирующие позиции среди стран Центральной Азии в области образовательных инноваций. В конечном итоге, эти усилия помогут подготовить новое поколение специалистов, готовых работать в условиях цифровой экономики и способных вносить вклад в развитие страны. Необходимо помнить, что технологии — это лишь инструмент, а главное — это внимание к каждому ученику, понимание его потребностей и создание для него комфортной образовательной среды. Только так можно добиться истинных результатов и сделать образование доступным и качественным для всех.

Список литературы:

- 1) Саржанова Г.Б., Бобеш Р.С., Смагулова Г.Ж., Туркель А., Серикбаева Н.Б. Педагогический дизайн применения smart-технологий в цифровой образовательной среде педагога. // Образование и наука. – 2023. – № 25(9). – С. 197–230.
- 2) Пашкова Т.В. Smart-технологии в образовании: новые подходы и решения. – М: Издательство «Наука», 2021. – 256 с.
- 3) Смаилова Ж. Влияние технологий на образовательные процессы: казахстанский контекст. // Образование и информационные технологии. – 2020. – Т. 3, № 4. – С. 45–60.
- 4) Аубакиров Б.Б. Инновационные подходы в образовании: smart-технологии как инструмент. – Алматы: Издательство «Казахский университет», 2022. – 198 с.
- 5) Мусина А.Н., Каменева И.В. Smart-технологии в формировании нового образовательного пространства. // Научные горизонты. – 2019. – № 2. – С. 78–84.
- 6) Куципан Г.В. Тенденции перехода к smart-образованию в Казахстане. // Современные вызовы образованию. – Алматы: Республикалық ұлттық ғылыми-исследовательский институт, 2018. – С. 112–119.
- 7) Кульмаханбетова Э.Р., Жанарбекова С.Т. Внедрение smart-технологий в вузах Казахстана: проблемы и решения. // Актуальные проблемы и решения. – 2020. – № 3. – С. 33–39.

References:

- 1) Sarzhanova G.B., Bobesh R.S., Smagulova G.ZH., Turkel' A., Serikbaeva N.B. Pedagogicheskij dizajn primeneniya smart-tekhnologij v cifrovoj obrazovatel'noj srede pedagoga. // Obrazovanie i nauka. – 2023. – № 25(9). – S. 197–230.
- 2) Pashkova T.V. Smart-tekhnologii v obrazovanii: novye podhody i resheniya. – M: Izdatel'stvo «Nauka», 2021. – 256 s.
- 3) Smailova ZH. Vliyanie tekhnologij na obrazovatel'nye processy: kazahstanskij kontekst. // Obrazovanie i informacionnye tekhnologii. – 2020. – T. 3, № 4. – S. 45–60.
- 4) Aubakirov B.B. Innovacionnye podhody v obrazovanii: smart-tekhnologii kak instrument. – Almaty: Izdatel'stvo «Kazahskij universitet», 2022. – 198 s.
- 5) Musina A.N., Kameneva I.V. Smart-tekhnologii v formirovanii novogo obrazovatel'nogo prostranstva. // Nauchnye gorizonty. – 2019. – № 2. – S. 78–84.
- 6) Kucipan G.V. Tendencii perekhoda k smart-obrazovaniyu v Kazahstane. // Sovremennye vyzovy obrazovaniyu. – Almaty: Respublikalyk ұлттық ғылыми-issledovatel'skij institut, 2018. – S. 112–119.
- 7) Kul'mahanbetova E.R., ZHanarbekova S.T. Vnedrenie smart-tekhnologij v vuzah Kazahstana: problemy i resheniya. // Aktual'nye problemy i resheniya. – 2020. – № 3. – S. 33–39.

ҚҰҚЫҚТАНУ

ЮРИСПРУДЕНЦИЯ

JURISPRUDENCE

Adel SADVAKASSOVA, Senior researcher at the Research Institute of Economic and Legal Research, Doctor of Philosophy (PhD), Karaganda University of Kazpotreboysouz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str., 9, adel_sadvakasova@mail.ru

Sergey KADATSKIY, Associate Professor of Department of General Legal and Special Disciplines, Candidate of Legal Sciences, Karaganda University of Kazpotreboysouz, 100009, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str. 9, kadatskiy.s@mail.ru

PROPERTY PUNISHMENTS NOT RELATED TO IMPRISONMENT: PECULIARITIES OF THE PRACTICE OF IMPOSITION AND EXECUTION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Annotation. This scientific article describes the practice of assignment and execution of property punishments in the Republic of Kazakhstan, focusing on the changes made to the criminal legislation in 2014. The author investigates the use of such alternative punishments not related to imprisonment as fine and correctional work, emphasizing their role in the modern criminal system of Kazakhstan. Practice shows that such punishments contribute to public prevention of offenses and encourage compliance with the law.

The statistical data has been analyzed, according to which a significant decrease in the use of the considered types of property punishments has been established, which is associated with economic factors affecting their effectiveness. Thus, attention is drawn to problems in the enforcement of fines, especially in the light of difficulties with their timely payment, which may lead to the replacement of fines by other types of punishments, such as arrest or imprisonment. In conclusion, in order to solve the identified problems, amendments to the Kazakh legislation are proposed to increase the period of deferral of payment of fines.

Keywords: imposition of punishments, alternative punishments to imprisonment, property punishments, fine, correctional works, humanization, criminal legislation, postponement of fine payment, execution of punishments.

Адель САДВАКАСОВА, Экономикалық құқықтық зерттеулер ФЗИ аға ғылыми қызметкері, философия докторы (phD), Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая к-сі, 9, adel_sadvakasova@mail.ru

Сергей КАДАЦКИЙ, жалпы заңгерлік және арнайы пәндер кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, 100009, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая к-сі, 9, kadatskiy.s@mail.ru

БАС БОСТАНДЫҒЫНАН АЙЫРУҒА БАЙЛАНЫСТЫ ЕМЕС МҮЛІКТІК ЖАЗАЛАР: ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ТАҒАЙЫНДАУ ЖӘНЕ ОРЫНДАУ ПРАКТИКАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. Бұл ғылыми мақала 2014 жылы қылмыстық заңнамаға енгізілген өзгерістерге назар аударатын отырып, Қазақстан Республикасында мүлдіктік жазаларды тағайындау және орындау тәжірибесін сипаттайды. Автор айыппұл және түзеу жұмыстары сияқты бас бостандығынан айырумен байланысты емес баламалы жазалардың қолданылуын зерттеп, олардың Қазақстанның қазіргі қылмыстық жүйесіндегі ролін атап көрсетеді. Тәжірибе көрсеткендей, мұндай жазалар қоғамдық құқық бұзушылықтың алдын алуға ықпал етеді және заңдардың сақталуын ынталандырады.

Статистикалық деректерге талдау жүргізілді, оған сәйкес қарастырылып отырған мүлдіктік жаза түрлерін пайдаланудың айтарлықтай төмендеуі анықталды, бұл олардың тиімділігіне әсер ететін экономикалық факторларға байланысты. Осылайша, айыппұлдарды орындаудағы проблемаларға, әсіресе оларды уақтылы төлеудегі қиындықтарға назар аударылады, бұл айыппұлды қамауға алу немесе бас бостандығынан айыру сияқты басқа жазалармен алмастыруға әкелуі мүмкін. Қорытындылай келе, анықталған проблемаларды шешу мақсатында айыппұл төлеуді кейінге қалдыру мерзімдерін ұлғайтуға байланысты қазақстандық заңнамаға өзгерістер ұсынылады.

Негізгі сөздер: жаза тағайындау, бас бостандығынан айыруға балама жазалар, мүлдіктік жазалар, айыппұл, түзеу жұмыстары, ізгілендіру, қылмыстық заңнама, айыппұл төлеуді кейінге қалдыру, жазаларды орындау.

Адель САДВАКАСОВА, старший научный сотрудник НИИ ЭПИ, доктор философии (phD), Карагандинский университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, 9, adel_sadvakasova@mail.ru

Сергей КАДАЦКИЙ, доцент кафедры Общеправовых и специальных дисциплин, кандидат юридических наук, Карагандинский университет Казпотребсоюза, 100009, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, 9, kadatskiy.s@mail.ru

ИМУЩЕСТВЕННЫЕ НАКАЗАНИЯ, НЕ СВЯЗАННЫЕ С ЛИШЕНИЕМ СВОБОДЫ: ОСОБЕННОСТИ ПРАКТИКИ НАЗНАЧЕНИЯ И ИСПОЛНЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация. Данная научная статья описывает практику назначения и исполнения имущественных наказаний в Республике Казахстан, акцентируя внимание на изменениях, внесенных в уголовное законодательство в 2014 году. Автор исследует использование таких альтернативных наказаний, не связанных

с лишением свободы как штраф и исправительные работы, подчеркивая их роль в современной уголовной системе Казахстана. Практика показывает, что такие наказания способствуют общественной профилактике правонарушений и стимулируют соблюдение законов.

Проведен анализ статистических данных, согласно которым было установлено значительное снижение использования рассматриваемых видов имущественных наказаний, что связано с экономическими факторами, влияющими на их эффективность. Так, обращается внимание на проблемы в исполнении штрафов, особенно в свете трудностей с их своевременной уплатой, что может привести к замене штрафа иными видами наказаний, такими как арест или лишение свободы. В заключении, в целях разрешения выявленных проблем, предлагаются изменения в казахстанское законодательство связанные с увеличением сроков отсрочки выплаты штрафа.

Ключевые слова: назначение наказаний, наказания альтернативные лишению свободы, имущественные наказания, штраф, исправительные работы, гуманизация, уголовное законодательство, отсрочка выплаты штрафа, исполнение наказаний.

Introduction.

The evolution of criminal law in Kazakhstan, particularly since the amendments made in 2014, reflects a shift toward the humanization of punishment. This movement prioritizes alternative measures to imprisonment, such as fines and corrective labor, over traditional custodial sentences. These measures aim not only to penalize but also to rehabilitate offenders, avoiding unnecessary social alienation and fostering compliance with legal norms. The relevance of this topic lies in its potential to balance public security, economic feasibility, and individual rights, which are critical elements of a modern and progressive criminal justice system.

The study of property punishments is especially significant due to their dual impact—on offenders and broader society. These sanctions ensure financial accountability while preserving offenders' connection to their community, aligning with international standards such as the UN's Tokyo Rules. However, the practical application of such punishments has faced considerable challenges, including economic constraints, difficulties in enforcement, and discrepancies in legal provisions. Addressing these issues is vital to enhancing the efficacy and fairness of Kazakhstan's criminal justice framework, ensuring it meets its overarching goals of deterrence, correction, and reintegration.

Materials and methods.

The article relies on a combination of theoretical analysis, statistical evaluation, and legal examination to explore the application of property punishments in Kazakhstan. Scientific materials include statistical data from legal and penal authorities, legislative documents such as the Criminal Code, the Criminal Procedure Code, and the Penal Enforcement Code of the Republic of Kazakhstan, as well as relevant amendments from 2014. The research incorporates normative legal acts, international frameworks like the UN's Tokyo Rules, and scholarly works on criminal policy and sanctions. The methodology involves a detailed analysis of legal provisions, statistical trends in the

use of fines and corrective labor from 2019 to 2023, and case studies to illustrate practical enforcement challenges and legal discrepancies. This comprehensive approach ensures a robust examination of the topic, grounded in both empirical evidence and legal theory.

Results/Discussion.

Since the adoption of new criminal and penal legislation in 2014, one of the main directions of its improvement (humanization) has become the introduction of alternative punishments to imprisonment in the practice of execution.

Alternative forms of punishment that serve to restrict rights are not intended to cause suffering to convicted persons, but inevitably may cause them psychological discomfort due to restrictions on their freedoms. For those with a high level of social danger, imprisonment continues to be a necessary punishment. At the same time, for many offenders, it is possible to reduce the repressive nature of criminal sanctions.

Isolation from society is not always an effective or necessary condition to fulfill the objectives of criminal law enforcement and achieve the goals of punishment [1]. Possibilities of the law on variability of punitive measures within this type of punishment, including the duration of imprisonment, types of correctional institutions, characteristics of the regime, criteria for parole, etc., are limited and often do not allow to ensure compliance of punishment with the gravity of the crime, which hinders the effective achievement of its main functions.

Isolation from society gives rise in turn to the problem of preventing and neutralizing the psychological and social consequences of serving such a sentence. In addition, correctional institutions are costly to society and the State. Prisons and colonies often lack the resources to properly house convicts, provide them with medical care and employment.

In this regard, the execution of non-custodial sentences is of current relevance.

Article 40 of the Criminal Code of the RK

lists such types of alternative punishments as a fine, correctional work, involvement in community service, restriction of freedom [2].

In this scientific article we would like to consider the peculiarities of assignment of property punishments, as they are the primary alternative to the assignment of punishment in the form of imprisonment.

Property punishments should be understood as measures of state coercion, which affect the perpetrator by depriving him of certain material benefits [3]. To such punishments should be attributed a fine and corrective works.

Along with the general properties of punishments they have specific properties:

- impact on the property interests of the guilty person;
- compulsory provision of compensation for damage;
- compensation of material expenses of the state.

It should be noted that the imposition of significant financial penalties on offenders not only incentivizes them to comply with the law, but also serves as an example for society, especially when it comes to public trials of former public officials, drawing public attention to such processes.

In this context, ensuring transparency and openness of court cases should enhance the overall prevention of offenses. The 2014 Criminal Code of Kazakhstan provides that property penalties can be imposed for both misdemeanors and felonies, the only difference being the amount. In Kazakhstan, property-related criminal penalties such as fines and corrective labor are measured in Monthly Estimated Rates (MER).

The monthly calculation index is an indicator used to calculate benefits, pensions and other social payments, as well as to calculate taxes, fines and

other payments. It is set annually.

Execution of punishment in the form of fine shall be a pecuniary penalty appointed in the amount corresponding to a certain number of monthly calculation indices established by the legislation of the Republic of Kazakhstan and effective at the time of committing a criminal offense, or in the amount multiple of the amount or value of a bribe, the amount of transferred money or the value of transferred property, the value of stolen property, the amount of received income or the amount of not received payments to the budget.

After the sentence enters into legal force, the convicted person is obliged to pay the fine within 1 month. In case he/she is not able to do it within the specified term, then at the request of the convicted person a postponement or installment up to 6 months shall be allowed. In case of non-payment of a fine by the convicted person on a voluntary basis, execution of punishment shall be made compulsorily on the basis of a writ of execution. If a convicted person fails to pay a fine within certain terms and hides his income from compulsory collection, he shall be recognized by law as maliciously evading payment of a fine. In this case, the bailiff sends a submission to the court to replace the fine with another type of punishment. A misdemeanor shall be replaced by community service or arrest, for a crime the fine shall be replaced by imprisonment.

The analysis of the dynamics of the use of different types of criminal penalties in the period from 2019 to 2023 reveals significant fluctuations in their use. The data indicate a decrease in the use of fines (from 4,082 cases in 2019 to 2,758 in 2023), which may indicate a change in priorities in the field of criminal punishment or economic factors affecting the effectiveness of this type of punishment (Figure 1) [4].

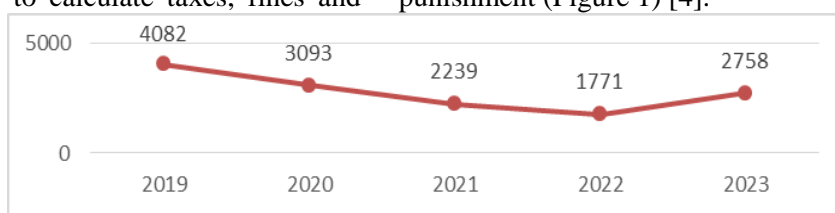

Figure 1 - Number of citizens subjected to a type of punishment in the form of a fine in the period from 2019 to 2023

As part of the amendments made to the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan in 2014, a special system of fines was introduced for serious and especially serious crimes, such as receiving and giving a bribe (Articles 366 and 367 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan) and mediation in bribery (Article 368 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan). The conditions for imposing punishment for crimes of medium gravity have also

been updated. However, despite these innovations, the analysis of data from 2019 to 2023 shows that the actual application of property sanctions has not undergone significant changes.

The next type of property punishment is corrective work. It should be noted that this type of punishment complies with the recommendations of the UN Standard Minimum Rules for the application of non-custodial measures and is currently applied in the Russian Federation, Belarus, Armenia,

Azerbaijan, Tajikistan, in addition to Kazakhstan [5].

In our republic correctional works are enforced at the place of fulfillment of labor function of the convicted person.

Legal statistics show that in 2019 the number of

citizens subjected to correctional labor was 16. The figure then decreased to 12 in 2020, 6 in 2021, and 3 in 2022, before increasing back to 6 in 2023. This fact shows an overall decrease of 62.5% from 2019 to 2023, which indicates a significant decrease in the use of this type of punishment (Fig.2).

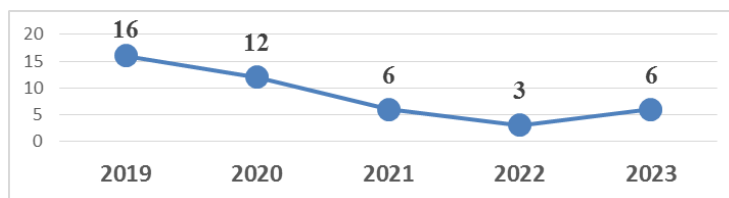

Figure 2 - Number of citizens to whom the type of punishment in the form of correctional works was applied in the period from 2019 to 2023

Based on statistical analysis, it can be concluded that for the period from 2019 to 2023 there is a general increase in the number of facts of imposition of such punishments of property nature as a fine. This indicates a possible strengthening of law enforcement practice, as well as changes in the legislation, which led to a stricter application of existing norms. In turn, the similar indicator for such type of punishment as corrective labor has been significantly reduced.

Today, one of the urgent problems in the field of law enforcement is the ineffectiveness of the integration of property sanctions, which could serve as an alternative to imprisonment. The main reason for this, in our opinion, is the difficulty in the execution of such punishments within the time limits established by law, which significantly reduces the effectiveness of achieving the main objectives of criminal punishment. Thus, by the verdict of the Kokshetau City Court of September 9, 2016 were convicted under part 2 of article 366 of the Criminal Code of the RK E. T. Bukayev and D. J. Azber-genov. The first was fined sixty times the amount of the bribe (3,583,032 tenge) with confiscation of the property obtained by criminal means, with lifetime deprivation of the right to hold positions in state organizations and deprivation of special rank. The second was fined 3,583,032 tenge with confiscation of property obtained by criminal means, with life deprivation of the right to hold positions in state organizations. However, the sentence was not fully enforced in terms of the fine. The first of the convicts paid only 80,500 tenge, the second - 20,000 tenge [6].

This is due to the fact that it is difficult for offenders to pay court-ordered fines in time, and failure to execute the punishment in due time may lead to even more serious consequences for the convicted person, which largely negates the trend towards humanization of criminal law.

In this regard, we would like to draw attention

to the legal regulation of the enforcement of property punishments (in particular, fine).

Let us note that the analysis of the legislation allowed to highlight such a negative moment as disagreements between the normative acts in terms of specifying the terms of deferral of payment of a fine.

Thus, paragraph 2 of part 1 of article 475 of the CPC RK enshrines a provision on the possibility of granting a postponement to a pregnant woman and a woman with a minor child, as well as men, single-handedly bringing up young children [7]. Also in article 74 of the Criminal Code of the RK it is provided that a pregnant woman can be granted by the court a deferment of execution of criminal punishment for 1 year, but in accordance with article 163 of the Penal Enforcement Code of the RK, a pregnant woman and a woman with a minor child, as well as men, single-handedly bringing up minor children under 5 years of age, is granted a deferment until the child reaches 14 years of age [8]. Thus, it should be noted that there is a discrepancy between the terms stipulated by the CC and the Penal Enforcement Code of the RK.

In turn, part. 4 of Art. 41 of the Criminal Code of the RK indicates that the term of payment of a fine shall be calculated from the moment of entry into legal force of the sentence and upon conviction of the court may not exceed three years. In this regard, it seems logical that deferment may be granted for a period of up to three years.

A significant difference in the analyzed norms is that in part 2 of Article 475 of the CPC RK, payment of a fine, other amounts to be recovered from the convicted person under a court sentence, may be deferred or installment for a period of up to one year, if its immediate payment is impossible for the convicted person.

In this regard, we consider it necessary to propose to the legislator of the Republic of Kazakhstan to make an amendment to paragraph 2 of part 1 of article 475 of the CPC RK, which would

provide for the granting of deferment for a longer period of time, in accordance with the provisions of part 4 of article 41 of the Criminal Code of the RK. 4 of article 41 of the Criminal Code of the RK.

The proposed changes in our opinion will contribute to the reduction of non-payment of fines, which will have a positive impact on the dynamics of application of this type of punishment.

Conclusion.

Summarizing the results, we rightly come to the following conclusions:

1. The main types of property punishments in Kazakhstan, which are not related to imprisonment, include fines and corrective labor. These measures are aimed at limiting the financial and ownership capacity of convicted persons, serving as an important tool to punish offenders, while minimizing their alienation from society.

2. Non-custodial property penalties in Kazakhstan play a key role in deterring delinquency and corruption, as well as in restoring order and justice. Fines and corrective labor have a significant economic impact on offenders, ensuring their accountability to society. These measures avoid unnecessary isolation of convicted persons from society, supporting their ability to re-socialize and contributing to the overall goal of criminal justice - not only to punish but also to correct, while preserving social stability and order.

3. Analysis of the data of legal statistics allowed to come to the conclusion that to date, one of the problems is the unpreparedness of law enforcers to expand the use of basic punishments of property nature, which are an alternative to punishment in the form of imprisonment. The reason for this situation, in our opinion, lies primarily in the fact that the execution of property punishment is not always realistic within the time limits established by law, which negatively affects the realization of the objectives of criminal punishment.

4. Analysis of the legislation allowed to highlight such a negative moment as disagreements between the normative acts in terms of specifying the terms of deferral of payment of a fine. In this regard, we consider it necessary to propose to the legislator of the Republic of Kazakhstan to make an amendment to paragraph 2 of part 1 of article 475 of the CPC RK, which would provide for the granting of deferment for a longer period of time, in accordance with the provisions of part 4 of article 41 of the Criminal Code of the RK. 4 of Article 41 of the Criminal Code of the RK.

Thus, we consider it appropriate to increase the term of deferment from one year to three years, by stating part 2 of article 475 of the CPC RK in the following wording: 2. Payment of a fine, other

amounts to be recovered from the convicted person under a court sentence, may be deferred or installment for a period of up to three years, if its immediate payment is impossible for the convicted person.

List of references:

1. Жумекенов Г.М. Реализация основных конституционных прав осужденных при исполнении наказания в виде лишения свободы // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2016. — № 2. — С. 52–55.

2. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014г. № 226-V ЗРК// <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения: 15.05.2024).

3. Дембаев Б.Б. Система наказаний имущественного характера в условиях модернизации уголовно-правовой политики Республики Казахстан // Российское право: образование, практика, наука. 2019. №5 (113). [Электронный ресурс]: <https://cyberleninka.ru/article/n/sistema-nakazaniy-imuschestvennogo-haraktera-v-usloviyah-modernizatsii-ugolovno-pravovoy-politiki-respubliki-kazahstan> (дата обращения: 15.05.2024).

4. Сведения портала органов правовой статистики и специальных учетов [Электронный ресурс] // <https://www.qamqor.gov.kz/crimestat/indicators>

5. Стандартные минимальные правила Организации Объединенных Наций в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила) Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 45/110 от 14 декабря 1990 года. // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». [Электронный ресурс]: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/O9000000004> (дата обращения: 15.05.2024).

6. Дембаев Б.Б. Наказания имущественного характера в системе уголовных наказаний в Республике Казахстан // Российское право: образование, практика, наука. 2018. №5 (107). [Электронный ресурс]: <https://cyberleninka.ru/article/n/nakazaniya-imuschestvennogo-haraktera-v-sisteme-ugolovnyh-nakazaniy-v-respublike-kazahstan> (дата обращения: 15.05.2024).

7. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗРК// [Электронный ресурс] <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231> (дата обращения: 15.05.2024).

8. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 234-V ЗРК// [Электронный ресурс] <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/K1400000234> (дата обращения: 15.05.2024).

References:

1. ZHumekenov G.M. Realizaciya osnovnyh konstitucionnyh prav osuzhdennyh pri ispolnenii nakazaniya v vide lisheniya svobody // «Habarshy —

Vestnik» Karagandinskoy akademii MVD RK im. B. Bejsenova. — 2016. — № 2. — S. 52–55.

2. Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 iyulya 2014g. № 226-V ZRK// <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/K1400000226> (data obrashcheniya: 15.05.2024).

3. Dembaev B.B. Sistema nakazaniy imushchestvennogo haraktera v usloviyah modernizatsii ugolovno-pravovoy politiki Respubliki Kazahstan // Rossijskoe pravo: obrazovanie, praktika, nauka. 2019. №5 (113). [Elektronnyj resurs]: <https://cyberleninka.ru/article/n/sistema-nakazaniy-imushchestvennogo-haraktera-v-usloviyah-modernizatsii-ugolovno-pravovoy-politiki-respubliki-kazahstan> (data obrashcheniya: 15.05.2024).

4. Svedeniya portala organov pravovoy statistiki i special'nyh uchotov [Elektronnyj resurs] // <https://www.qamqor.gov.kz/crimestat/indicators>

5. Standartnye minimal'nye pravila Organizatsii Ob"edinennyh Nacij v otnoshenii mer, ne svyazannyh s tyuremnyim zaklyucheniem (Tokijskie pravila) Rezolyuciya General'noj Assamblei OON 45/110 ot 14 dekabrya 1990 goda. [Elektronnyj resurs] //

Informacionno-pravovaya sistema normativnyh pravovyh aktov Respubliki Kazahstan «Adilet». [Elektronnyj resurs]: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/O9000000004> (data obrashcheniya: 15.05.2024).

6. Dembaev B.B. Nakazaniya imushchestvennogo haraktera v sisteme ugolovnyh nakazaniy v Respublike Kazahstan // Rossijskoe pravo: obrazovanie, praktika, nauka. 2018. №5 (107). [Elektronnyj resurs]: <https://cyberleninka.ru/article/n/nakazaniya-imushchestvennogo-haraktera-v-sisteme-ugolovnyh-nakazaniy-v-respublike-kazahstan> (data obrashcheniya: 15.05.2024).

7. Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 4 iyulya 2014 goda № 231-V ZRK// [Elektronnyj resurs] <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231> (data obrashcheniya: 15.05.2024).

8. Ugolovno-ispolnitel'nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 5 iyulya 2014 goda № 234-V ZRK// [Elektronnyj resurs] <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/K1400000234> (data obrashcheniya: 15.05.2024).

УДК 343.2

DOI: 10.52445/BKEU.2024.48.63.011

Даурен ЖАНКАБАЕВ, магистрант Северо-Казакстанского университета им. М. Козыбаева, 150000, Республика Казакстан, Северо-Казакстанская область, г. Петропавловск, ул. М. Жумабаева 114, daurezhankabayev@gmail.com

МЕХАНИЗМЫ ПРИМИРЕНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ: БАЛАНС МЕЖДУ ПРАВОСУДИЕМ И ГУМАНИЗАЦИЕЙ

Аннотация. В статье исследуются механизмы примирения в уголовном праве как инструмент гуманизации правосудия. Рассматриваются исторические корни, современные подходы и законодательное регулирование примирения в Республике Казакстан и за рубежом. Особое внимание уделено анализу законодательства Казакстана (УК, УПК, Закон «О медиации») и его применения в судебной практике. Подчеркиваются преимущества примирения, такие как снижение уровня криминализации, экономия ресурсов судебной системы, а также возможность индивидуального подхода к наказанию. Вместе с тем обсуждаются проблемы, включая риски давления на потерпевших, коррупции и восприятия примирения как привилегии для обеспеченных лиц. Предлагаются пути совершенствования механизма примирения, направленные на соблюдение принципа равенства перед законом, прозрачности и добровольности. Статья акцентирует внимание на значимости баланса между гуманизацией правосудия и защитой общественных интересов, что делает ее актуальной для современного этапа развития уголовной политики.

Ключевые слова: примирение, медиация, суд, уголовное право, правосудие.

Даурен ЖАНКАБАЕВ, М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университетінің магистранты., 150000, Қазақстан Республикасы, Солтүстік Қазақстан облысы, Петропавл қ., М. Жұмабаев к-сі, 114, daurezhankabayev@gmail.com

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ ТАТУЛАСУ ТЕТІКТЕРІ: СОТ ТӨРЕЛІГІ МЕН ІЗГІЛЕНДІРУ АРАСЫНДАҒЫ ТЕПЕ-ТЕНДІК

Аннотация. Мақалада сот төрелігін ізгілендіру құралы ретінде қылмыстық құқықтағы татуласу механизмдері зерттелген. Казакстан Республикасында және шетелде татуласудың тарихи тамыры, заманауи тәсілдері мен заңнамалық реттелуі қарастырылуда. Казакстан заңнамасын (ҚК, ҚІЖК, "Медиация туралы" Заң) талдауға және оны сот практикасында қолдануға ерекше назар аударылды. Татуласудың Криминализация деңгейін төмендету, сот жүйесінің ресурстарын үнемдеу, сондай-ақ жазаға жеке көзқараспен қарау мүмкіндігі сияқты артықшылықтарына баса назар аударылады. Сонымен қатар, проблемалар, соның ішінде жәбірленушілерге қысым жасау, сыбайлас жемқорлық және татуласуды ауқатты адамдар үшін артықшылық ретінде қабылдау тәуекелдері талқыланады. Заң алдындағы теңдік, ашықтық және еріктілік қағидатын сақтауға бағытталған татуласу тетігін жетілдіру жолдарын ұсынады. Мақала сот төрелігін ізгілендіру мен қоғамдық мүдделерді қорғау арасындағы тепе-теңдіктің маңыздылығына назар аударады, бұл оны қылмыстық саясатты дамытудың қазіргі кезеңі үшін өзекті етеді.

Түйінді сөздер: татуласу, медиация, сот, қылмыстық құқық, сот төрелігі.

Dauren ZHANKABAYEV, undergraduate student of M. Kozybaev North Kazakhstan University, 114 M. Zhumabaev str., 150000, Republic of Kazakhstan, North Kazakhstan region, Petropavlovsk, daurenzhankabayev@gmail.com

RECONCILIATION MECHANISMS IN CRIMINAL LAW: THE BALANCE BETWEEN JUSTICE AND HUMANIZATION

Annotation. The article examines the mechanisms of reconciliation in criminal law as a tool for the humanization of justice. The historical roots, modern approaches and legislative regulation of reconciliation in the Republic of Kazakhstan and abroad are considered. Special attention is paid to the analysis of the legislation of Kazakhstan (Criminal Code, CPC, Law "On Mediation") and its application in judicial practice. The advantages of reconciliation are emphasized, such as reducing the level of criminalization, saving the resources of the judicial system, as well as the possibility of an individual approach to punishment. At the same time, problems are being discussed, including the risks of pressure on victims, corruption and the perception of reconciliation as a privilege for wealthy individuals. The suggests ways to improve the reconciliation mechanism aimed at respecting the principle of equality before the law, transparency and voluntariness.

The article focuses on the importance of the balance between the humanization of justice and the protection of public interests, which makes it relevant for the current stage of development of criminal policy.

Keywords: reconciliation, mediation, court, criminal law, justice.

Введение.

Примирение в уголовном праве представляет собой уникальный инструмент, направленный на достижение компромисса между потерпевшим и обвиняемым, что способствует не только разрешению конфликта, но и восстановлению справедливости. В условиях гуманизации уголовной политики этот механизм приобретает особую актуальность, так как он позволяет учитывать интересы всех сторон процесса, снижать уровень криминализации общества и обеспечивать более гибкий подход к правосудию.

Современная уголовно-правовая система сталкивается с вызовами, связанными с необходимостью оптимизации судебных процедур, минимизацией затрат и гуманным отношением к фигурантам уголовных дел. Примирение способствует достижению этих целей, создавая возможности для индивидуализации подхода к наказанию, а также для профилактики рецидивов.

Цель данной статьи — исследовать существующие механизмы примирения, выявить их преимущества и недостатки, а также предложить пути их совершенствования. Особое внимание уделяется анализу законодательства Казахстана и зарубежных стран и прецедентной судебной практике. В рамках статьи будет рассмотрен вопрос о том, как механизмы примирения могут обеспечить баланс между принципами правосудия и гуманизации, что является одной из ключевых задач современной уголовной политики.

Материалы и методы.

Основами данной статьи является анализ нормативно правовых актов Республики Казахстан, в том числе Уголовный кодекс,

Уголовно-процессуальный кодекс, Закон «О медиации», Конституция Республики Казахстан. Так же проведен анализ судебных практик, научных исследований и международного опыта.

В процессе написания статьи применялись общенаучные методы, которые расширили понимание норм казахстанского законодательства и судебной практики, а также эмпирический метод, который позволил описать текущую ситуацию применения медиации в уголовных делах.

Обсуждение/Результаты.

Примирительные механизмы в уголовном праве имеют глубокие исторические корни, восходящие к эпохе ранних обществ, где основными задачами правосудия были восстановление социальной гармонии и предотвращение конфликтов. Развитие таких процедур в мировой истории прошло несколько этапов: от традиционного общинного разрешения споров до современной концепции восстановительного правосудия.

XX и XXI века ознаменовались возрождением примирительных процедур, связанного с гуманизацией уголовного права и акцентом на восстановительное правосудие.

В 1970–1980-х годах восстановительное правосудие получило развитие в Канаде и Новой Зеландии, где индейские и маорийские традиции восстановительного подхода были адаптированы в уголовную юстицию [1].

Программы встреч преступника и жертвы, а также практики семейных конференций активно используются в этих странах.

В том числе в Канаде через программу восстановительного правосудия (Restorative Justice Programs). Это могут быть конференции с участием жертвы, обвиняемого и их семей или

круги примирения (healing circles), где участвуют также члены общины.

Суд может учитывать достигнутое примирение при вынесении наказания, а для несовершеннолетних часто применяется реабилитация без суда.

В Германии примирение применяется в рамках программы "Täter-Opfer-Ausgleich" (восстановительное правосудие), подсудимый и потерпевший встречаются под руководством медиатора. Они обсуждают ущерб, согласовывают компенсацию и планируют действия для примирения.

Успешное примирение может привести к снижению наказания или полному прекращению дела.

Преимущественно применяется при преступлениях небольшой и средней тяжести, например, кражи, телесные повреждения, угрозы, хулиганство.

В Японии примирение проходит через систему "ва" (гармония). Обвиняемый активно взаимодействует с потерпевшим, извиняется и предлагает компенсацию. Категории дел преимущественно преступления небольшой и средней тяжести, но иногда применимо и к тяжким преступлениям.

Судья при вынесении решения учитывает примирение, извинения и возмещение ущерба. Это может снизить наказание или даже привести к условному осуждению.

Южная Корея практикует примирение, когда потерпевший и обвиняемый могут договориться о компенсации ущерба и извинении. Если потерпевший примет компенсацию и заявит о примирении, суд обычно смягчает наказание. Особенно активно применяется в делах о семейных и бытовых конфликтах. Также применяется при преступлениях против личности (например, оскорбления, легкие телесные повреждения) и преступлениях против имущества (кражи, мошенничество).

Примирение в указанных странах направлено на уменьшение конфликта, восстановление справедливости и минимизацию рецидивов.

Организация Объединенных Наций активно поддерживает внедрение примирительных процедур, выпуская рекомендации по восстановительному правосудию (например, резолюция ЭКОСОС 2002 года) [2].

Сегодня во многих странах используется медиация как инструмент досудебного урегулирования споров, включая уголовные дела.

История примирительных механизмов в Казахстане тесно связана с традиционными нормами и обычаями, которые существовали на территории страны задолго до формирования современного уголовного законодательства. В основе таких механизмов лежали принципы справедливости, коллективной ответственности и восстановительного правосудия, характерные для казахского общества.

В традиционном казахском обществе ключевую роль в разрешении конфликтов играло адат (обычное право) и шариат (исламское право). Основой регулирования споров выступали институты бийства (судей) и общественного совета старейшин, которые руководствовались принципами примирения сторон.

Одним из центральных механизмов примирения было урегулирование конфликтов через выплату денежного или имущественного возмещения (кун) за убийство или нанесение ущерба. Это позволяло избежать продолжения кровной мести и способствовало восстановлению социального порядка [3].

В 2009 году в монографии «Казахский суд биев – общекультурологическая ценность» Салык Зиманов провел подробный анализ традиционного права и роли биев [4].

Бии часто выступали как медиаторы, помогая сторонам достичь компромисса. Такой подход был направлен не только на наказание виновного, но и на восстановление отношений внутри общины.

В период вхождения Казахстана в состав Российской империи обычное право постепенно интегрировалось в официальную правовую систему. Однако механизмы примирения продолжали существовать, особенно в сельских регионах.

В советский период традиционные примирительные процедуры практически исчезли, так как доминировала репрессивная модель уголовного правосудия. Однако некоторые элементы примирения сохранялись в виде общественного порицания и реабилитации через труд.

После обретения независимости в 1991 году Казахстан начал реформировать свою правовую систему, уделяя внимание гуманизации уголовного права.

В 2023 году президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев в своих обращениях неоднократно поднимал вопросы справедливости и гражданских прав, включая примирение сторон в рамках уголовных дел [5]. В рамках реформы правоохранительной и судебной систем он отметил важность

расширения применения процедуры примирения с потерпевшей стороной для урегулирования споров в досудебном порядке.

По словам президента, подобные меры позволяют разгрузить судебную систему, уменьшить социальную напряженность и дают гражданам возможность решать конфликты более гуманным и эффективным способом. Эти инициативы подчеркивают стремление к созданию более справедливого общества, где права пострадавших будут защищены, а виновные смогут исправить свои ошибки путем переговоров и компенсаций.

Примирение в уголовном законодательстве Республики Казахстан регулируется рядом норм, основными из которых являются статьи Уголовного кодекса и Уголовно-процессуального кодекса. Эти положения обеспечивают правовые основания, порядок и последствия примирения.

В статьях 358 и 359 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан говорится о разъяснении сторонам уголовного дела о праве на примирение, в том числе в порядке медиации [6].

Стоит учесть, согласно пункта 4 статьи 68 Уголовного кодекса Республики Казахстан примирение невозможно для лиц, совершивших пытки, преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних, преступления, связанные с насилием в отношении несовершеннолетних, коррупционное, террористическое, экстремистское и другие преступления указанных в данном пункте [7]. В случае если лицо совершившее преступление ранее освобождалось от уголовной ответственности в связи с примирением, то повторное освобождение также невозможно.

При документальном подтверждении в материалах уголовного дела полного возмещения причиненного ущерба и достигнутого примирения статья 35 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан позволяет прекратить уголовное дело.

Однако помимо гуманизации примирение по уголовным правонарушениям вызывает общественный резонанс.

Так, в 2005 году водитель в Алматинской области, нарушив ПДД, стал виновником аварии, которая привела к гибели трех человек. Виновного освободили от уголовной ответственности на основании примирения с потерпевшими. Однако родственники погибших позже подали жалобу, заявив, что компенсация была выплачена только частично, а суд необоснованно применил примирение без полного возмещения ущерба. Это вызвало

дискуссии о том, насколько строго следует проверять факт возмещения вреда при применении ст. 68 УК РК.

Кроме подобных случаев использование примирения на стадии предварительного следствия нередко критикуется из-за возможной коррупции. Предлагалось передать исключительное право прекращать дела по примирению только судам, чтобы минимизировать злоупотребления со стороны следственных органов.

С 2011 года в Казахстане активно внедряется медиация как способ разрешения споров. Она применяется в том числе в уголовных делах небольшой и средней тяжести. Несмотря на законодательную поддержку, ее популярность среди населения пока ограничена, что влияет на эффективность системы.

Ассоциация Медиаторов РК на своем сайте опубликовала информацию, в которой согласно данным МВД РК, тенденция роста прекращенных уголовных дел в порядке медиации выглядит следующим образом: если в 2011 году таких дел было всего два, то за 2018 году - уже 9607 уголовных дел. Также за 2019 год в связи с примирением сторон освобождены от уголовной ответственности около 50,5 тыс. человек, неоднократно совершивших уголовные правонарушения, что составляет почти 70 процентов от общего числа лиц, освобожденных по данным основаниям [8]. На ноябрь 2024 года из 75 659 правонарушений, уголовные дела о которых находились в производстве, 13 352 правонарушений, уголовные дела прекращены по пунктам 3), 4), 9), 10), 11), 12) ч.1 ст. 35 и ст.36 УПК РК, в числе которых освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением.

Не смотря на рост примирения по уголовным делам, с законодательной точки зрения не следует считать это «откупом», хотя риски злоупотребления существуют. Например, важным аспектом является добровольность. Если потерпевшего принуждают к примирению через давление или угрозы, это нарушение закона. Так же механизм часто используется в социально-справедливых целях, особенно в случаях, когда потерпевший заинтересован в возмещении вреда, а не в наказании виновного. Однако на практике примирение может восприниматься как «инструмент богатых», особенно если обвиняемый обладает ресурсами для компенсации, что вызывает вопросы о равенстве перед законом.

В пользу применения примирения можно привести такие аргументы как то, что потерпевший получает реальную компенсацию,

что может быть для него важнее, чем наказание виновного. Обвиняемый, который искренне раскаивается и возмещает ущерб, не подвергается уголовному преследованию, что соответствует принципам гуманизма. Экономия ресурсов правоохранительных органов и судебной системы также является аргументом в пользу примирения.

Тем не менее находятся и аргументы против данного института, такие как возможность давления на потерпевшего, особенно в случаях, где виновный занимает влиятельное положение, негативное общественное восприятие в случаях, когда злоумышленник, компенсировав ущерб, избегает наказания, коррупционные риски.

В результате сравнения мы видим, что примирение является законным и гуманным способом урегулирования конфликтов, но справедливость его применения зависит от добросовестности всех участников процесса и соблюдения принципа равенства перед законом.

В Казахстане, как и в других странах, общественная реакция на примирение зависит от конкретного случая. Для обеспечения справедливости важно соблюдать законность процедуры, прозрачность и добровольность соглашений. Также государству важно бороться с коррупцией и обеспечивать, чтобы примирение не становилось инструментом злоупотребления для состоятельных людей.

В некоторых аспектах института примирения можно обнаружить несостыковки или спорные моменты. Согласно статье 68 УК РК, примирение возможно, если обвиняемый загладил причинённый ущерб или иным образом компенсировал его. В Нормативном Постановлении Верховного Суда Республики Казахстан от 21 июня 2001 года №4 «О судебной практике по применению статьи 68 Уголовного кодекса Республики Казахстан» перед судом и следствием стоит задача по выяснению вреда причиненному потерпевшему и оценке объема компенсации. При этом, необходимо учесть удовлетворённость потерпевшего, а не лица, совершившего уголовное правонарушение [9].

В практике часто возникает вопрос, считается ли частичное возмещение достаточным для прекращения дела. Например, если обвиняемый возмещает ущерб в размере 50%, может ли это быть основанием для прекращения уголовного преследования? В 6 пункте Нормативного Постановления Верховного Суда Республики Казахстан «О судебной практике по применению статьи 68 Уголовного кодекса Республики Казахстан» хоть и указано то что компенсация за причиненный

вред должна быть достаточной с точки зрения потерпевшего, и то что данная компенсация не может быть изменено судом или органом ведущим следствие, закон не содержит минимального объема компенсации. Также в делах о моральном вреде или преступлениях против чести и достоинства нет чётких критериев, достаточно ли устного извинения, или требуется выплата компенсации.

В ситуациях, где пострадавших несколько (например, мошенничество с большим количеством потерпевших), сложно определить, кто должен получить возмещение, чтобы примирение было признано.

УК РК прямо не запрещает примирение с тем же лицом, если оно уже применялось ранее. Однако отсутствие конкретного ограничения может создать условия для систематического ухода от ответственности. Примирение может быть использовано обвиняемым неоднократно, особенно в случаях с мелкими преступлениями (например, хищение, мелкое мошенничество). Это создаёт ощущение безнаказанности.

Закон предусматривает возможность освобождения от ответственности для преступлений небольшой и средней тяжести. Однако, если человек совершает такие преступления многократно, возникает вопрос, насколько правомерно продолжать применять примирение.

Примирение сосредоточено на согласии сторон, при этом не всегда учитывается общественный интерес, особенно в преступлениях, затрагивающих широкие слои населения (экономические, экологические). Например, в случаях уклонения от налогов или незаконного предпринимательства, ущерб причиняется государству или обществу в целом. Однако, если виновный возмещает ущерб государству и получает согласие уполномоченного органа, дело может быть прекращено. Это может создавать негативный прецедент, особенно если лицо систематически нарушает закон. В делах, связанных с загрязнением окружающей среды, общественные интересы могут перевешивать частный ущерб. Примирение в таких случаях может игнорировать долгосрочные экологические последствия.

Для решения вышеуказанных несостыковок и спорных моментов, считаем целесообразным предусмотреть введение детализированных процедур возмещения ущерба, в том числе регламентацию минимального объема компенсации (например, не менее 80–100%), при этом обязательным условием должно стать согласие потерпевшего

на данный объем компенсации. Кроме того, считаем необходимым установить законодательное ограничение на повторное примирение с тем же обвиняемым в течение определённого срока (например, 5 лет). Так, предлагаем включить в УК РК следующие нормы:

- устанавливающие, что повторное примирение возможно только в исключительных случаях с учётом характера и частоты совершённых преступлений;

- ужесточающие контроль со стороны государственных органов в случаях, где преступление затрагивает публичный интерес;

- предусматривающие обязанность для суда учитывать общественный интерес при утверждении примирения, включая проведение открытых слушаний с участием представителей заинтересованных сторон;

- исключающие возможность примирения для определённых категорий преступлений, таких как экологические или экономические, если ущерб носит коллективный характер;

- предусматривающие возможность примирения при частичном возмещении вреда.

Список литературы:

1. Практика применения восстановительного правосудия в Канаде и Новой Зеландии: опыт внедрения программ медиации и семейных конференций // Международный журнал уголовной юстиции. – 2019. – № 4. – С. 67–82.

2. Резолюция ЭКОСОС ООН № 2002/12 «Основные принципы применения восстановительного правосудия в уголовных делах» от 24 июля 2002 года//

3. Историко-правовой анализ применения норм адата и шариата в разрешении споров на территории Казахстана // Вестник права Казахстана. – 2020. – № 3. – С. 45–58.

4. Зиманов С. «Казахский суд биев – общекультурологическая ценность»// Монография - 2009 год.

5. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество». 2022 год. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>

6. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>

7. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>

8. Ассоциация медиаторов Республики Казахстан. Статистика применения медиации в уголовных делах [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.mediation.kz>

9. Нормативное Постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 21 июня 2001 года №4 «О судебной практике по применению статьи 68 Уголовного кодекса Республики Казахстан». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P01000004S_

References:

1. Praktika primeneniya vosstanovitel'nogo pravosudiya v Kanade i Novoj Zelandii: opyt vnedreniya programm mediacii i semejnyh konferencij // Mezhdunarodnyj zhurnal ugolovnoj yusticii. – 2019. – № 4. – S. 67–82.

2. Rezolyuciya EKOSOS OON № 2002/12 «Osnovnye principy primeneniya vosstanovitel'nogo pravosudiya v ugovolnyh delah» ot 24 iyulya 2002 goda//

3. Istoriko-pravovoj analiz primeneniya norm adata i shariata v razreshenii sporov na territorii Kazahstana // Vestnik prava Kazahstana. – 2020. – № 3. – S. 45–58.

4. Zimanov S. «Kazahskij sud biev – obshchekul'turologicheskaya cennost'»// Monografiya - 2009 god.

5. Poslanie Glavy gosudarstva Kasym-ZHomarta Tokaeva narodu Kazahstana «Spravedlivoje gosudarstvo. Edinaya naciya. Blagopoluchnoje obshchestvo». 2022 god. [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>

6. Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 4 iyulya 2014 goda № 231-V (s izmeneniyami i dopolnieniyami). [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>

7. Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 iyulya 2014 goda № 226-V (s izmeneniyami i dopolnieniyami). [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>

8. Associaciya mediatorov Respubliki Kazahstan. Statistika primeneniya mediacii v ugovolnyh delah [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://www.mediation.kz>

9. Normativnoje Postanovlenie Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan ot 21 iyunya 2001 goda №4 «O sudebnoj praktike po primeneniyu stat'i 68 Ugolovnogo kodeksa Respubliki Kazahstan». [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P01000004S_

Азамат ЖАКУПОВ, магистрант Северо-Казахстанского университета им. М. Козыбаева, 150000, Республика Казахстан, Северо-Казахстанская область, г. Петропавловск, ул. М. Жумабаева 114, zhakupov327@mail.ru

ЭВОЛЮЦИЯ ИСЛАМСКИХ РАДИКАЛЬНЫХ ДВИЖЕНИЙ: ИСТОРИЧЕСКИЕ И СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ

Аннотация. Статья посвящена исследованию религиозного радикализма как одного из ключевых вызовов современности, оказывающего значительное влияние на социальные, политические и культурные процессы. Рассматриваются исторические, социокультурные и религиозные предпосылки формирования радикальных движений, особенности их эволюции и влияние на общество. Проведен анализ бинарной логики и её роли в интерпретации религиозных доктрин. Работа акцентирует внимание на особенностях исламской традиции, таких как концепции «дар аль-ислам» и «дар аль-харб», и их трансформации в экстремистские идеологии. Предложены подходы к противодействию экстремизму, основанные на сохранении гуманистических ценностей традиционного ислама.

Ключевые слова: религиозный радикализм, экстремизм, исламская традиция, бинарная логика, дар аль-ислам, дар аль-харб, глобализация, социокультурные предпосылки, противодействие экстремизму.

Азамат ЖАКУПОВ, М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университетіні магистранты, 150000, Қазақстан Республикасы, Солтүстік Қазақстан облысы, Петропавл қаласы, М. Жұмабаев көшесі 114, zhakupov327@mail.ru

ИСЛАМДЫҚ РАДИКАЛДЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАРДЫҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫ: ТАРИХИ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ АЛҒЫШАРТТАР

Аннотация. Мақала қазіргі заманның әлеуметтік, саяси және мәдени процестеріне елеулі ықпал ететін басты қауіптердің бірі – діни радикализмді зерттеуге арналған. Діни радикалдық қозғалыстардың қалыптасуының тарихи, әлеуметтік-мәдени және діни алғышарттары, олардың эволюциясы мен қоғамға әсері қарастырылады. Діни доктриналарды түсіндірудегі бинарлық логиканың рөліне талдау жасалды. Жұмыс ислам дәстүрінің ерекшеліктеріне, атап айтқанда, «дар әл-ислам» және «дар әл-харб» тұжырымдамаларына және олардың экстремистік идеологияларға айналуына назар аударады. Дәстүрлі исламның гуманистік құндылықтарын сақтау негізінде экстремизмге қарсы тұру жолдары ұсынылған.

Түйінді сөздер: діни радикализм, экстремизм, ислам дәстүрі, бинарлық логика, дар әл-ислам, дар әл-харб, жаһандану, әлеуметтік-мәдени алғышарттар, экстремизмге қарсы іс-қимыл.

Azamat ZHAKUPOV, Master's student, M. Kozybaev North Kazakhstan University, 150000, Republic of Kazakhstan, North Kazakhstan region, Petropavlovsk, 114, M. Zhumabaev str., zhakupov327@mail.ru

EVOLUTION OF ISLAMIC RADICAL MOVEMENTS: HISTORICAL AND SOCIO-CULTURAL PREREQUISITES

Annotation. The article is devoted to the study of religious radicalism as one of the key challenges of modernity, which has a significant impact on social, political and cultural processes. Historical, socio-cultural and religious prerequisites for the formation of radical movements, peculiarities of their evolution and influence on society are considered. The binary logic and its role in the interpretation of religious doctrines are analysed. The work focuses on the peculiarities of Islamic tradition, such as the concepts of 'dar al-Islam' and 'dar al-harb' and their transformation into extremist ideologies. Approaches to countering extremism based on the preservation of humanistic values of traditional Islam are proposed.

Keywords: religious radicalism, extremism, Islamic tradition, binary logic, dar al-Islam, dar al-harb, globalisation, socio-cultural prerequisites, countering extremism.

Введение.

Религиозный радикализм является одной из важнейших угроз современности, оказывая существенное влияние на социальную, культурную и политическую жизнь множества стран. Он формируется на основе искажённой интерпретации религиозных доктрин и часто используется как инструмент для оправдания экстремистской деятельности.

Актуальность данной темы усиливается в условиях глобализации, когда растёт

неравенство, усугубляются социальные конфликты и усиливаются межрелигиозные противоречия.

Целью статьи является анализ исторических, социокультурных и религиозных предпосылок формирования радикальных движений в исламском мире, исследование их эволюции и влияния на современное общество, а также разработка подходов к предотвращению экстремизма.

Новизна работы заключается в междисциплинарном подходе к изучению религиозного радикализма, который сочетает социологический, исторический и религиоведческий анализ. Это позволяет глубже понять, как традиционные религиозные ценности могут трансформироваться в экстремистские идеологии под влиянием различных факторов, таких как глобализация, социальные кризисы и политические конфликты.

Материалы и методы.

Исследование базируется на широком анализе религиозных текстов, трудов исламских мыслителей, исторических источников и современных научных публикаций. Основное внимание уделено изучению материалов, отражающих роль социальных, культурных и климатических факторов в формировании радикальных движений. В процессе работы использовались исторический анализ для выявления эволюции концепций радикализма, социологический подход для изучения социальных условий, способствующих экстремизму, а также контент-анализ религиозных текстов и публичных заявлений, что позволило выявить ключевые элементы радикальной идеологии. Такой подход обеспечил комплексное исследование проблемы и позволил предложить возможные пути её решения.

Обсуждения/Результаты.

С момента своего зарождения человечество стремилось осмыслить окружающий мир, используя бинарный подход, который делил всё сущее на противоположности: свет и тьма, добро и зло, свои и чужие. Этот способ упрощённого восприятия мира помогал человеку находить объяснения явлениям, с которыми он сталкивался, а также выстраивать отношения с окружающими. Такой подход, изначально не связанный с религиозной тематикой, постепенно проник в религиозные учения, формируя дуалистический взгляд на мир. Бинарной логике, в той или иной степени, подвергались практически все религии, за исключением буддизма и синтоизма, которые не стремились к столь категоричному разделению.

В исламской традиции бинарный подход также нашёл своё отражение, иногда выходя за рамки первоначальных постулатов религии. Средневековые исламские мыслители, такие как ханафитский имам Абу Ханифа и салафитский учёный Ибн Таймия, разработали концепцию деления мира на «дар аль-ислам» (мир ислама), «дар аль-куфр» (мир неверных) и «дар аль-харб» (мир войны) [1]. Эти понятия, отсутствующие в Коране, стали инструментом для деления мира на «своих» и «чужих». Со временем эти

идеи приобрели экстремальный характер, став основой радикальной религиозной идеологии. Экстремисты утверждали, что «мир ислама» должен распространиться на всю планету, ликвидировав культурные и политические различия. Основой такого миропорядка предлагалось сделать шариат как универсальную правовую и нравственную систему. Подобные идеи имеют определённые параллели с утопическими концепциями большевиков о грядущей мировой революции. Однако исторический опыт показал, что подобные радикальные модели ведут к распаду, ставя под сомнение их жизнеспособность.

На развитие политических и религиозных систем значительное влияние оказали географические факторы [2]. Ещё в античности была выдвинута идея о том, что географическое положение существенно влияет на экономику, культуру и политику государств. Ш. Монтескье в своей работе «О духе законов» связывал особенности политического строя с природными условиями, утверждая, что обширные территории с неблагоприятным климатом способствуют формированию автократии. Исследователь Л. Мечников, анализируя феномен восточной деспотии, также указал на взаимосвязь между климатическими условиями и централизованной властью [3]. Например, в Египте суровый климат и необходимость контроля за ресурсами способствовали становлению авторитарных режимов.

Сильные авторитарные власти, такие как в Саудовской Аравии и Иране, формировались под влиянием культурных и религиозных традиций, что препятствовало внедрению демократических принципов. В таких странах религия оказывала значительное влияние на политическую и социальную жизнь, усиливая авторитаризм и ограничивая свободы. Эти различия между западной и восточной культурами обострялись под воздействием внешней экспансии, когда вмешательство западных держав в дела мусульманского мира вызывало ответный рост радикальных настроений.

Радикализм и экстремизм имеют глубокие исторические корни. Они особенно ярко проявлялись в периоды социальных и политических преобразований, таких как переход от феодализма к капитализму, буржуазные революции и мировые войны. В XX веке радикализм стал заметным феноменом, связанным с националистическими, фашистскими и коммунистическими движениями. Эти процессы сопровождались насилием и массовыми разрушениями, что

сделало радикализм мощным фактором исторического развития.

После распада Советского Союза радикализм обрёл новые формы, особенно в регионах Кавказа и Центральной Азии. Социально-экономический кризис, вызванный крахом старой системы управления, создал условия для активизации религиозных радикальных движений, таких как «Хизб ут-Тахрир» и «Таблиги Джамаат». Эти группы использовали разочарование населения и разрушение традиционных социальных связей для пропаганды своих идей.

В середине XX века радикализм начал восприниматься как одна из характерных черт стран «третьего мира» и способ действия маргинальных сообществ. В XXI веке его роль значительно возросла, превратившись в определяющий фактор эпохи. Радикализм всё чаще связывается с религиозным фактором, особенно с исламским фундаментализмом, который проповедует непримиримость к неисламскому миру и выражает острую реакцию на кризисы как в мусульманском, так и в мировом сообществе [4]. Однако корни радикализма лежат не только в бинарной и религиозной логике, но также в стремлении к национальной обособленности, характерной для разных эпох.

Национальный радикализм проявляется через сосуществование, ассимиляцию и слияние этносов. При сосуществовании этносы не смешиваются, заимствуя друг у друга лишь технические новшества, но всегда сохраняется разделение на «своих» и «чужих». Ассимиляция приводит к поглощению одного этноса другим с утратой традиций и образа жизни, что иногда порождает новый этнос. Например, Л. Гумилёв считал, что татарская нация сформировалась в результате слияния нескольких тюркских народностей [5].

Религиозный радикализм, напротив, характеризуется крайней непримиримостью. После распада СССР и последовавших социальных и политических потрясений радикальные взгляды получили развитие на национальном и конфессиональном уровне. Упразднение гуманистических ориентиров часто приводило к террору. В таких странах, как Украина, Центральная Азия и Кавказ, насилие стало частью политики исламских радикалов, чему способствовали историческая память о репрессивной политике Российской империи и большевиков в отношении ислама.

В послереволюционной России к верующим применялись радикальные меры, включающие избиения, поджоги и убийства,

часто осуществляемые комсомольцами. Государство осуждало подобные действия формально, но зачастую разделяло настроения, позволяя виновным избежать ответственности [6]. Разрушение церковной вертикали власти в те годы привело к появлению экстремистских религиозно-политических организаций, таких как «Народное христианство», отличавшихся провокационными действиями и сопротивлением властям.

К числу таких организаций относились Церковно-монархическая организация «Ревнители церкви», Церковно-повстанческая организация и другие. В конце 1920-х годов возникла церковно-монархическая группа «бுவцев», чья деятельность к началу 1930-х годов охватила центральные регионы России [7]. После распада СССР новые партии и движения использовали дезориентацию населения для пропаганды радикальных идей. Социальное разочарование и крах советской модели управления создали вакуум власти, разрушив политические и экономические связи, что привело к массовым волнениям и архаизации общества.

В России активизировались движения, такие как Русское православное национал-социалистическое движение (РПНСД), проявлявшее черты религиозного ультрационализма. На Кавказе и в Центральной Азии религиозный радикализм усиливался за счёт сложной этнической и религиозной обстановки. В 1990-е годы православные организации, такие как «Православные хоругвеносцы», поддерживали радикальные идеи, что способствовало ухудшению общественной ситуации.

В современную эпоху главными факторами роста радикализма остаются социально-экономические и религиозные противоречия. Дихотомия между богатством и бедностью из локальной проблемы превратилась в глобальную. Одновременно происходит столкновение тенденций роста религиозности и атеизма, при этом мировое сообщество условно разделяется по религиозному признаку, игнорируя существование промежуточных позиций. Радикализм и экстремизм особенно усиливаются в переломные моменты истории, когда внутренние и внешние кризисы способствуют обострению противоречий.

Исламская цивилизация зародилась на территории современной Саудовской Аравии, откуда распространилась на Северную Африку, Испанию, Иран и Центральную Азию. На этих территориях сложились уникальные формы мусульманской государственности, однако ислам

всегда сталкивался с внутренними и внешними конфликтами. Радикализм сопровождал ислам с IX-XI веков, а наибольшего развития достиг в 1970-е годы после провалов модернизационных реформ в мусульманских странах [8]. Ключевую роль сыграли школы, требовавшие строгого соблюдения шариата, например, ханбалитская школа, из которой возникло ваххабитское течение.

В 1928 году в Египте появилась организация «Братья-мусульмане», заложившая основу современного джихадизма. Постепенно радикальные исламские движения распространились по всему миру, став источником террористических угроз. Исламская религия, воспринимаемая мусульманами как образ жизни, стала платформой для экстремистских идей. Различия между направлениями ислама — хариджитами, мурджиитами и мутазилиитами — также способствовали радикализации. Хариджиты утверждали, что мусульманин, совершивший тяжкий грех, становится неверным, мурджииты придерживались противоположной позиции, а мутазилииты занимали промежуточную позицию [9].

После смерти пророка Мухаммеда возникли споры о преемственности власти, что привело к расколу мусульманского мира. Эти внутренние конфликты, усиленные западным влиянием и арабо-израильскими войнами, стали основой для формирования исламского экстремизма. Радикальные движения начали искать поддержку в Священных текстах, интерпретируя их в свою пользу, что привело к распространению экстремистской идеологии.

Различия в толковании мусульманского вероучения способствовали использованию его положений для обоснования исламского экстремизма. В условиях глобализации традиционный ислам может стать идеей, способной объединить мусульман на основе исторических традиций и Священных текстов, что потенциально поможет бороться с экстремизмом и терроризмом. Проблема власти стала причиной раскола в мусульманском сообществе: хариджиты выступали за выборность власти, шииты настаивали на её божественном характере, а сунниты занимали промежуточную позицию.

После поражений в арабо-израильских конфликтах мусульманский мир столкнулся с комплексом ненависти и стремлением к реваншу. Современный исламский экстремизм берёт своё начало в конце XIX века, но значительное усиление произошло в конце XX века под влиянием западных стран. Экстремистские

течения стремятся к возвращению к основам ислама, объединению мусульман по нормам шариата и установлению верховной власти Аллаха, оправдывая насилие против «неверных» [10].

Радикальный ислам основывается на идеологии тоталитарного типа, отвергая светские принципы, другие религии, равенство и свободу совести [11]. Радикалы манипулируют понятиями традиционного ислама, в частности, искажая суть джихада, который изначально подразумевал стремление к духовному совершенствованию и ненасилию. Вместо этого джихад стал синонимом насилия в мировом дискурсе, что наносит серьёзный ущерб репутации ислама.

Традиционный ислам, напротив, является религией добра, справедливости и социальной гармонии. Его ключевые принципы включают: признание всех людей как одной семьи, братство мусульман, приоритет социальной справедливости, честность и достойное поведение, а также осуждение жадности. Радикальные движения используют религию как инструмент, искажая её положения, что угрожает как мусульманскому сообществу, так и общественной безопасности в целом.

В основе любого вероучения лежит некритическое восприятие его догм без логической аргументации, что в определенных условиях может привести к экстремистским проявлениям. Исторические примеры, такие как религиозные войны в Европе и движение старообрядцев в России, подтверждают эту тенденцию. Экстремизм возникает как результат исторических условий, при которых традиционные гуманистические элементы религии трансформируются в радикальные формы. Религиозный экстремизм обычно проявляется в переходные периоды истории, такие как современная эпоха глобализации и модернизации. Он опирается на традиционную религию, интерпретируя ее каноны в радикальном ключе. Исследователи отмечают, что свободное и предвзятое толкование религиозных текстов позволяет использовать любую религию в экстремистских целях [12].

В исламской идеологии и психологии выделяются уязвимые элементы, способствующие противоречивым интерпретациям. Традиционные догмы ислама утверждают, что мир — творение Аллаха и совершенен, а человек должен стремиться к духовному самосовершенствованию. Однако экстремистская идеология упрощает эту концепцию, разделяя людей на правоверных и неправовверных, провозглашая необходимость

исправления мира, зачастую террористическими методами. Экстремисты считают террористические акты средством приближения к Аллаху и личного спасения.

Проблема усугубляется тем, что радикальная интерпретация формирует патологическое восприятие норм религии, трансформируя традиционные ценности в экстремистское поведение. Анализ терактов в Европе показывает, что некоторые из них совершали одиночки, ранее не связанные с террористическими организациями, но находившиеся под влиянием радикальной идеологии. Например, убийство учителя истории во Франции, совершенное молодым человеком, который посещал проповеди в мечети, но не был активным участником экстремистских групп.

В отличие от традиционного ислама, основанного на моральных принципах и личной ответственности, экстремистская мотивация носит принудительный характер, при этом ответственность за действия перекладывается на Аллаха. Ислам сам по себе не является религией насилия, а его радикальные интерпретации служат лишь инструментом оправдания экстремистской деятельности. Это подчеркивает необходимость глубокого изучения исламского фактора как в отдельных обществах, так и на глобальном уровне.

Заключение.

Радикализм, особенно религиозный, представляет собой вызов, с которым сталкиваются современные общества, независимо от их культурных и географических различий. Он возникает на пересечении множества факторов — социальных, экономических, политических и культурных. В условиях глобализации, где усиливается культурное взаимодействие и одновременно растёт социальное неравенство, радикализм находит питательную почву для своего распространения, создавая угрозы стабильности и безопасности.

Исторический опыт показывает, что радикализм развивается, когда общество сталкивается с глубокими кризисами, будь то разрушение традиционных ценностей, утрата социального порядка или внешнее вмешательство. Экстремистские движения, опираясь на упрощённую и искажённую интерпретацию религиозных догм, манипулируют страхами и чувствами людей, создавая поляризацию между «своими» и «чужими». В таких условиях традиционные гуманистические и духовные принципы религий, включая ислам, трансформируются в радикальные идеи, оправдывающие насилие.

Однако важно понимать, что ни одна религия, включая ислам, в своей основе не проповедует ненависть и насилие. Напротив, ключевые принципы ислама — это мир, справедливость, личная ответственность и братство. Искажённые радикальными идеологами, эти принципы становятся инструментом для оправдания экстремистских действий, что наносит ущерб не только мусульманскому сообществу, но и всему человечеству.

Борьба с радикализмом требует не только жёстких мер, но и осмысленного подхода, направленного на устранение причин его возникновения. Это включает сокращение социального неравенства, повышение уровня образования, поддержку межкультурного и межрелигиозного диалога, а также противодействие распространению радикальных идеологий в медиапространстве.

Важно помнить, что радикализм — это не только проблема религии или культуры, а комплексный феномен, отражающий кризисы современного мира. Только совместные усилия на международном уровне, основанные на уважении, взаимопонимании и сотрудничестве, смогут стать основой для преодоления этого вызова. Взаимодействие традиционного ислама с глобальными процессами может играть важную роль в борьбе с экстремизмом, возвращая религиозным ценностям их истинное предназначение — служение миру и справедливости.

Список использованной литературы

1. Барановский В.Г., Наумкин В.В. "Мир веры" и "мир неверия": экспансия и редукция религиозности // Полис. Политические исследования. – 2018. – №6. – С. 8-31.
2. Вялых В.В., Лазаров С.А. Политический аспект концепции географического детерминизма // Дискуссия. – 2015. – № 2(54). – С. 20-24.
3. Мечников Л.И. Цивилизация и великие исторические реки. – М., 1995. – 23 с.
4. Копылов И.А. Психологические аспекты современного исламского радикализма // Вестник Екатеринбургского института. – 2015. – №2. – С. 48-51.
5. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера земли // В кн.: Этносфера: история людей и история природы. – М.: Эксмо, 2012. – С. 3-8.
6. 103 Исаев В.И. Военизация молодежи и молодежный экстремизм в Сибири (1920-е – начало 1930-х гг.) // Вестник НГУ. – 2002. – Т. 1, №3. – С. 63.
7. ЦА ФСБ РФ. Ф. 2. Оп. 8 Д. 530. Л. 1-87 (Доклад ПП ОГПУ по ЦЧО о контрреволюционных церковных и сектантских организациях и группах, ликвидированных ПП ОГПУ по ЦЧО в 1930 г. 15

октября 1930 г.). – М.: Изд. центр. ин-та рос. ист. РАН, 2008. – Т. 8. ч. 2. – С. 1458-1503.

8. Мамытов Т.Б. Идеи и социальные истоки исламского радикализма и экстремизма // Известия ВУЗов. (Кыргызстан). – 2014. – №12. – С. 67-70.

9. Афанасьев Н.Н., Шукшин В.С. Исторические корни терроризма. – М., 2002. – 247 с.

10. Ермошина М.А. Исламский экстремизм как искажение традиционного ислама // Общественная безопасность, законность и правопорядок в III тысячелетии. – 2016. – №1-3. – С. 210– 214.

11. Ермошина М.А. Современный экстремизм: сущность, формы, инструменты противодействия // Общественная безопасность, законность и правопорядок в III тысячелетии: сб. матер. междунар. науч.-практ. конф. – Воронеж: Воронежский институт МВД России, 2014. – Ч. 2. – С. 22-24.

12. Клочков П., Шмулевич А. Удар по террористической пирамиде. Религиозный экстремизм и противодействие ему в условиях современного мира // <http://www.apn.ru/publications/article21983.htm>. 20.09.2020.

References

1. Baranovsky V.G., Naumkin V.V. ‘The world of faith’ and ‘the world of unbelief’: expansion and reduction of religiosity // *Polis. Political Studies*. - 2018. - №6. - С. 8-31.

2. Vyalykh V.V., Lazarov S.A. Political aspect of the concept of geographical determinism // *Discussion*. - 2015. - № 2(54). - С. 20-24.

3. Mechnikov L.I. *Civilisation and Great Historical Rivers*. - М., 1995. - 23 с.

4. Kopylov I.A. Psychological aspects of modern Islamic radicalism // *Bulletin of the Catherine Institute*. - 2015. - №2. - С. 48-51.

5. Gumilev L.N. *Ethnogenesis and biosphere of the earth* // In the book: *Ethnosphere: the history of people and the history of nature*. - М.: Eksmo, 2012. - С. 3-8.

6. 103 Isaev V.I. Youth militarisation and youth extremism in Siberia (1920s - early 1930s) // *Vestnik NSU*. - 2002. - Т. 1, №3. - С. 63.

7. Central administration of the federal security service of the Russian Federation. F. 2. Op. 8 Д. 530. L. 1-87 (Report of the Office of the OGPU for the CDC on counter-revolutionary church and sectarian organisations and groups liquidated by the Office of the OGPU for the CDC in 1930. 15 October 1930). - Moscow: Izd. centr. inst. russ. ist. rAS, 2008. - Vol. 8. part 2. - С. 1458-1503.

8. Mamytov T.B. Ideological and social origins of Islamic radicalism and extremism // *Izvestiya VUZov. (Kyrgyzstan)*. - 2014. - №12. - С. 67-70.

9. Afanasyev N.N., Shukshin V.S. Historical roots of terrorism. - М., 2002. - 247 с.

10. Ermoshina M.A. Islamic extremism as a distortion of traditional Islam // *Public security, legality and law and order in the III millennium*. - 2016. - №1-3. - С. 210- 214.

11. Ermoshina M.A. Modern extremism: essence, forms, tools of counteraction // *Public safety, legality and law and order in the III millennium: a collection of proceedings of the international scientific and practical conference - Voronezh: Voronezh Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia, 2014. - PART 2. - PP. 22-24.*

12. Klachkov P., Shmulevich A. Strike on the terrorist pyramid. Religious extremism and counteraction to it in the conditions of the modern world // <http://www.apn.ru/publications/article21983.htm>. 20.09.2020.

УДК 343.7

DOI: 10.52445/ВКЕУ.2024.64.30.013

Ербакыт БАЙМУХАНОВ, Кәсіби психологиялық даярлық және ІІО басқару кафедрасының бастығы, саяси ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: baitmuhanov.e81@mail.ru

Нұркен ЖҮНІСБЕКОВ, құқық магистрі, Қарағанды облысы ІІБ Орталық полиция бөлімі, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: nurken_kz1992@mail.ru

ҮЛЕСТІК ТҰРҒЫН ҮЙ ҚҰРЫЛЫСЫ САЛАСЫНДАҒЫ ПАЙДАКҮНЕМДІК ҚЫЛМЫСТАРДЫ СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕУ ӘРЕКЕТТЕРІНІҢ АЛГОРИТМДЕРІ

Аннотация. Мақалада үлестік тұрғын үй құрылысы саласындағы пайдакүнемдік қылмыстарды сотқа дейінгі тергеп-тексеру алгоритмдері қарастырылады. Зерттеуде қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеп-тексерудің тиімді әдістері, олардың құқықтық реттелуі мен процессуалдық кезеңдері жан-жақты талданады. Авторлар тергеу іс-әрекеттерінің реттілігі мен құрылымын, жедел-іздістіру шараларының маңыздылығын және тайм-менеджменттің тиімділікті арттырудағы рөлін атап өтеді. Негізгі назар бастапқы деректерді жинау, дәлелдемелерді жүйелеу және қылмысқа қатысы бар тұлғаларды анықтау процестеріне аударылған. Зерттеу нәтижелері тергеу органдарының жұмысын жетілдіру үшін практикалық ұсыныстарды қамтиды және сотқа дейінгі тергеп-тексеру сапасын жақсартуға бағытталған.

Түйінді сөздер: үлестік тұрғын үй құрылысы, пайдакүнемдік қылмыстар, сотқа дейінгі тергеп-тексеру, қылмыстық құқық, криминалистикалық әдістер, дәлелдемелерді жинау, тергеу алгоритмдері, тайм-менеджмент, құқықтық реттеу.

Ербакыт БАЙМУХАНОВ, Начальник кафедры профессионально-психологической подготовки и управления ОВД, кандидат политических наук, полковник полиции, Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: baimuhanov.e81@mail.ru

Нуркен ЖУНИСБЕКОВ, магистр права, Центральный отдел полиции УП Карагандинской области, Республика Казахстан, г. Караганда, e-mail: nurken_kz1992@mail.ru

АЛГОРИТМ ДЕЙСТВИЙ ПРИ ДОСУДЕБНОМ РАССЛЕДОВАНИИ КОРЫСТНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ ДОЛЕВОГО ЖИЛИЩНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА

Аннотация. В статье рассматриваются алгоритмы досудебного расследования корыстных преступлений в сфере долевого жилищного строительства. В исследовании всесторонне анализируются эффективные методы расследования уголовных правонарушений, их правовое регулирование и процессуальные этапы. Авторы отмечают последовательность и структуру следственных действий, важность оперативно-розыскных мероприятий и роль тайм-менеджмента в повышении эффективности. Основное внимание уделяется процессам сбора исходных данных, систематизации доказательств и выявления лиц, причастных к преступлению. Результаты исследования содержат практические рекомендации по совершенствованию работы следственных органов и направлены на улучшение качества досудебного расследования.

Ключевые слова: доленое жилищное строительство, корыстные преступления, досудебное расследование, уголовное право, криминалистические методы, сбор доказательств, алгоритмы расследования, тайм-менеджмент, правовое регулирование.

Yerbakyt BAIMUKHANOV, Head of the Department of Professional and Psychological Training and Management of Internal Affairs, Candidate of Political Science, Colonel of Police, B. Beisenov Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Karaganda, Republic of Kazakhstan. B. Beisenov, Karaganda, Republic of Kazakhstan, e-mail: baimuhanov.e81@mail.ru.

Nurken JUNISBEKOV, Master of Law, Central Police Department, Karaganda Region Police Department, Karaganda, Republic of Kazakhstan, e-mail: nurken_kz1992@mail.ru

ALGORITHM OF ACTIONS IN PRE-TRIAL INVESTIGATION OF ACQUISITIVE CRIMES IN THE SPHERE OF SHARED HOUSING CONSTRUCTION

Annotation. The article considers the algorithms of pre-trial investigation of acquisitive offences in the sphere of shared housing construction. The study comprehensively analyses effective methods of investigation of criminal offences, their legal regulation and procedural stages. The authors note the sequence and structure of investigative actions, the importance of operational-search activities and the role of time management in improving efficiency. The main attention is paid to the processes of collection of initial data, systematisation of evidence and identification of persons involved in the crime. The results of the study contain practical recommendations to improve the work of investigative bodies and are aimed at improving the quality of pre-trial investigation.

Keywords: shared housing construction, acquisitive offences, pre-trial investigation, criminal law, criminalistic methods, evidence collection, investigation algorithms, time management, legal regulation.

Кіріспе.

Қазіргі заманғы ғылыми зерттеулерге жүргізілген талдау қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеп-тексерудің жеке әдістемелерін практикалық міндеттерді шешуге және тергеп-тексеру процесінде қиындықтарды жеңуге бағытталған практикалық сипаттағы ұсынымдар кешені ретінде әзірлеуге және сынақтан өткізуге ерекше назар аударылатындығын көрсетіп отыр. Сонымен қатар жеке криминалистикалық әдістеме белгілі бір түрдегі қылмыстардың жалпы белгілері мен үдерістерін көрсететін статистикалық деректерді қолданумен ғана шектеліп қана қоймай, әрбір нақты жағдайды терең талдауға ұмтылуы керек.

Материалдар мен әдістер.

Мақаланы дайындау барысында кешенді ғылыми зерттеу әдістері қолданылды. Зерттеудің теориялық негізін қылмыстық құқық және криминалистика саласындағы алдыңғы қатарлы жұмыстар, соның ішінде профессор А.Н. Васильевтің еңбектері құрады. Зерттеу материалдары ретінде Қазақстан Республикасының құқықтық-нормативтік актілері, сотқа дейінгі тергеп-тексеру рәсімдеріне қатысты нұсқаулықтар мен халықаралық ғылыми мақалалар алынды. Қолданылған әдістер қатарында аналитикалық талдау, статистикалық мәліметтерді өңдеу, эмпирикалық материалдарды жүйелеу және нақтылау, сонымен қатар тергеу гипотезаларын құрастыру мен тексеру әдістері бар.

Талқылау/Нәтижелер.

Профессор А.Н. Васильев өз еңбектерінде тергеп-тексерудің тиімді әдістемесін қалыптастыру үшін негіз ретінде қылмыстарды криминалистикалық сипаттаудың маңыздылығына аса назар аударады. Ол аталған әдіс қылмыстың іздерін жинауға және тіркеуге бағытталған оңтайлы тергеп-тексеру және басқа да іс жүргізу әрекеттерін тандаумен байланысты мәселелерді жүйелі түрде шешуге бағытталуы қажет екендігін атап көрсетеді. Әдістеме жиналған дәлелдемелерді аналитикалық бағалауды, қылмыстық істің ашылмаған аспектілері бойынша тергеп-тексеру нұсқаларын әзірлеуді және верификациялауды, оларды жан-жақты тексеруді ұйымдастыруды және әрі қарай алынған деректерді жинақтау негізінде қорытындыларды қалыптастыруды қарастыруы тиіс.

А.Н. Васильев өзінің зерттеуінде кешенді тәсілді қолдану қажеттілігіне назар аударады, ол қылмыстардың типологиясын теориялық тұрғыда талдаудан, әрі оларды тергеп-тексерудің нақты әдістерін әзірлеуді қамтитын болады. Ұсынылған тәсіл тергеп-тексеру органдары қызметінің тиімділігін арттырумен және сот төрелігін қамтамасыз етумен, сондай-ақ жасалған іс-әрекетті анықтау және дәлелдеу процесін оңтайландыруға және жеделдетуге ұмтылумен байланысты [1]. Басқаша айтқанда, криминалистикалық сипаттамалар қылмыс моделінен оны тергеп-тексеру моделіне көшіру рөлін атқаруы тиіс.

Қылмыстық қудалау органының кезекші бөлімінің уәкілетті қызметкері жасалған құқық бұзушылық туралы арызды (хабарламаны) қабылдағаннан кейін, жасалған іс-әрекетті алдын ала қылмыстық-құқықтық бағалаудан (КАЖ тіркелгеннен кейін 24 сағат ішінде) кейін және кейіннен СДТБТ тіркеуден кейін қылмыстық істі тергеп-тексеру басталады, бұл, өз кезегінде, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді бастау үшін негіз болады [2]. Ұсынылған рәсімдік алгоритм рәсімдік және арнайы криминалистикалық аспектілерді қамтитын көптеген әртүрлі міндеттерді жүйелі түрде шешуге бағытталған. Аталған жағдай алдын ала тергеп-тексеруді жеке, ретімен орындалатын кезеңдерге бөлу арқылы құрылымдау қажеттілігін белгілейді.

Криминологиялық әдіснама шеңберінде тергеп-тексеру кезеңі алдын ала тергеп-тексеру органдарының күш салуымен орындалатын және бірыңғай стратегиялық бағытпен, іс жүргізу жағдайларының біртектілігімен және қолданылатын криминалистикалық әдістердің ерекшеліктерімен сипатталатын операциялардың келісілген жиынтығы ретінде тұжырымдалады.

Осы зерттеу контекстінде сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бастапқы кезеңіне назар аударылады.

Біздің ойымызша, сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бастапқы кезеңінің негізгі мақсаты қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамды сәйкестендіру және оны күдікті ретінде тарту туралы процесік шешімді кейіннен ресімдеу болып табылады.

Бұл мақсатты ұстаным осы кезеңде келесідей нақты тапсырмаларды орындауды қамтиды:

– құқық бұзушылық туралы хабарламаны тіркеу кезінде қол жетімді бастапқы құжаттармен танысу;

– тергеп-тексеру аясында нақтылауды талап ететін бастапқы деректердің тізбесін анықтау; жасалған іс-әрекет инцидентінің негізгі аспектілерін қайта құруға бағытталған шұғыл тергеп-тексеру іс-әрекеттерін жүргізу;

– тергеп-тексеру әрекеттеріне ұласатын жан-жақты жедел-ізвестіру іс-шараларын жүзеге асыру;

– тергеп-тексеру және процесік операциялар кешенін іске асыру, олардың мақсаты адамдарды әшкерелеу және олардың кінәсінің дәлелдерін тіркеу, қылмыстық іс-әрекеттен келтірілген залалды бағалау және күдіктінің мәртебесін айқындау үшін жеткілікті негіздер қалыптастыру болып табылады;

– қылмыстық құқық бұзушылық жасады деп күдіктелген адамды ұстау үшін жедел шаралар қабылдау;

– қылмыстық белсенділіктің теріс салдарын азайтуға және алдын алуға бағытталған шұғыл шараларды қабылдау.

Аталған кезең келесідей процессуалдық шешімдерді қабылдаумен аяқталады:

1) адамды күдікті деп тану туралы хабарландыру (Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 202-204-баптары);

2) қылмыстық қудалауды және (немесе) қылмыстық істі тоқтату (Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің 35, 36-баптары) [3].

Үлестік тұрғын үй құрылысы саласындағы пайдакүнемдік қылмыстарды сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бастапқы кезеңінде бастапқы тергеу жағдайлары қалыптасатын көздерді шартты түрде екі топқа бөлуге болады:

1. Бастапқы ақпарат көзі жедел-ізвестіру іс-шараларының материалдары болды. Тергеп-тексеруге арналған бастапқы деректер көбінесе тергеп-тексеру процесін бастау үшін құнды компонент болып табылатын жедел-ізвестіру іс-әрекеттерінің нәтижелерінен келеді. Мұндай деректер, әдетте, сотқа дейінгі тергеп-

тексерулердің бірыңғай тізілімінде тіркеледі және одан әрі жедел тергеп-тексеру іс-әрекеттері үшін негіз болады. Осы ақпаратқа сүйене отырып, құрылыс компаниялары үшін бірқатар кенеттен болатын іс-шараларды, соның ішінде алып қою, тінту, оқиға орындарын тексеру, жауап алу, тану рәсімдері, беттестіру жүргізу, келіссөздерді бақылау және жазу, оларды құжаттауды қамтитын сотқа дейінгі тергеп-тексеру стратегиясы құрылады. Мұндай іс-әрекеттердің жеделдігі мен күтпеген жерден болатыны процестік іс-әрекеттердің тиімділігі мен жылдамдығын қамтамасыз ету үшін пайдаланылатын ресурстарды, күштер мен құралдарды, оның ішінде қосымша персонал мен техникалық құралдарды жұмылдыруды едәуір кеңейтуді талап етеді.

2. Бастапқы ақпарат тиісті мемлекеттік органдардың ашық және/ немесе жоспарланған тексеру іс-шараларының нәтижесінде қалыптасты. Мысалы, прокуратура органдарына жүйелі түрде келіп түскен шағымдардың нәтижелері бойынша тиісті прокурорлық қадағалау актісі (тексеру) жүзеге асырылды. Немесе жергілікті атқарушы органдарға (әкімдікке) келіп түсетін хабарламалардың нәтижелері бойынша уәкілетті орган (мемлекеттік сәулет-құрылыс бақылау басқармасы – МСҚББ) тиісті тексеру жүргізді және тиісті әрекет ету актісі (анықталған бұзушылықтарды жою туралы ұйғарым) шығарылды. Аталған тергеу жағдайында жоспар процессуалдық және тергеп-тексеру іс-әрекеттерін жүргізудің қатаң реттілігіне негізделіп әзірленетін болады. Осы кезең аясында тергеп-тексеру стратегиясы процессуалдық-тергеп-тексеру операцияларын жүргізуде қатаң бірізділікті көздейтін болады.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында қолдану үшін болжанатын стратегиялық жоспар мыналарды қамтитын өзгеше тергеп-тексеру рәсімдерінің кешенін біріктіретін болады:

- шарттық, банктік, бухгалтерлік, сондай-ақ жобалау-сметалық құжаттаманы қоса алғанда, әртүрлі бағыттағы құжаттаманы алып қою;
- тәркіленген құжаттарды кейіннен материалдық дәлелдемелер ретінде тану мақсатында оларды қарап-тексеруді жүргізу;
- оқиғаларға қатысушылардан жауап алуды іске асыру;
- тиісті дәлелдерді анықтау үшін тінту жүргізу;
- телефондық келіссөздер туралы ақпаратты алу және оны одан әрі талдау үшін егжей-тегжейін анықтау.

Аталған жоспар әрбір кейінгі тергеп-тексеру қызметі алдында жүргізілген іс-шаралар

барысында алынған деректерге негізделетінін, осылайша логикалық байланысты, бір-бірінен заңды түрде туындайтын іс-әрекеттер тізбегін құруды қарастырады. Ақпараттың осылайша ретімен жинақталуы жаңа алынған деректерді ескере отырып, тергеу гипотезаларын құруға және түзетуге мүмкіндік беретін дәлелдемелер базасын біртіндеп құруды қамтамасыз етеді.

Эмпирикалық материалға жүргізілген талдау негізінде жасалған тергеп-тексеру іс-әрекеттері жоспарының тиімділігіне тікелей әсер ететін маңызды жағдай тергеп-тексеру органдарының жедел бөліністерімен, мамандармен және бейінді мемлекеттік органдармен тығыз өзара іс-қимылы болып табылатынын атап өту қажет деп есептейміз. Алайда осындай өзара іс-қимыл әрдайым құқық қорғау жүйесінде жиі қолданылатын жедел-тергеу тобын құру арқылы жүзеге асырыла бермейді.

Бастапқы тергеу жағдайының қалыптасуына нұсқалар айтарлықтай әсер етеді. Үлестік тұрғын үй құрылысы саласында қылмыстық құқық бұзушылықтың жасалу белгілерін анықтау нәтижелері бойынша нұсқалар жасалады.

Зерттеудің алдыңғы кіші бөлімінде ұсынылған аспектілерді аналитикалық бағалау барысында сот сараптамасы доктринасында «нұсқа» ұғымы қылмыстық істі дұрыс шешу үшін маңызды оқиғалар мен жағдайлардың болуы немесе болмауы туралы сотқа дейінгі тергеп-тексеру органының гипотезаға сүйенген болжамы ретінде түсіндіріледі деген қорытынды жасалды. Осындай болжам нақты істі тергеп-тексеру барысында алынған дәлелдемелік ақпаратқа және өзге де деректердің жиынтығына негізделеді және қылмыс жасаудың ұқсас фактілері бойынша жинақталған тәжірибені ескереді, сондай-ақ осы оқиғалардың шығу тегі мен ерекшелігін ықтимал түсіндірілуін болжайды.

Зерттей отырып жүргізілген талдау көрсеткендей, көптеген гипотезаға сүйенген тергеп-тексеру нұсқаларын жасау кезеңі аяқталғаннан кейін тергеп-тексеру органдары оларды сыни тексеру кезеңіне, одан кейін стратегиялық жоспарлауға көшеді. Сондықтан тергеп-тексеру іс-шаралары жоспарының құрылымы тұжырымдалған тергеп-тексеру гипотезасынан тікелей туындайды және дәл осы гипотезаның кейінгі тексерілуі алдын ала тергеп-тексеруді ұйымдастыруды болжайды.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жоспарлау процесі, осылайша, интеллектуалдық қызметті білдіреді, оның барысында тергеп-тексерудің мақсаттары мен міндеттерін егжей-тегжейлі

сәйкестендіру, сондай-ақ оларды сәтті шешудің әдіснамасы мен тактикасын әзірлеу жүргізіледі.

Сауатты жоспарлау тергеп-тексеру органдарының күрделі және көпжақты қызметіне мақсатты сипат береді. Сотқа дейінгі тергеп-тексеру міндеттерін негізге ала отырып, жоспарлаудың нақты мақсаттары мыналар болып табылады:

– тергеп-тексеру органдары қызметінің бағытын белгілеу;

– сотқа дейінгі тергеп-тексерудің барлық кезеңдерінде тергеуші жұмысының мазмұнын белгілеу;

– сотқа дейінгі тергеп-тексерудің толықтығын, объективтілігін және жан-жақтылығын қамтамасыз ету;

– заттай дәлелдемелермен тиімді жұмысты қамтамасыз ету.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жоспарлау жазбаша жоспар ғана жасаумен шектелмейді. Аталған процесс алға қойылған мақсаттарға қол жеткізу мақсатында тергеушінің ақыл-ой әрекетімен бірге жүруі керек. Осы процесс СДТБТ фактіні тіркеу туралы мәселені шешу сатысында басталады және сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында ол аяқталғанға дейін жалғасады. Жоспарлау процесі үлестік тұрғын үй құрылысы саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықты сотқа дейінгі тергеп-тексерудің барлық кезеңдерінде тергеуші қандай тергеп-тексеру іс-әрекеттерін ғана емес, сонымен бірге іс жүргізу іс-әрекеттерін де нақты жасау керектігін көрсетуге бағытталған. Іс жүзінде қылмыстық іс бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеру жоспары іс бойынша шындықты анықтауға бағытталған іс-әрекеттер тізбесін қамтитын, орындаушыларды және жоспарланған іс-әрекеттерді орындау мерзімдерін белгілейтін тапсырма, бағдарлама болып табылады.

Әдетте, қылмыстық құқық бұзушылықтардың осы санаты бойынша бастапқы деректердің көпшілігі, СДТБТ фактіні тіркеу туралы мәселені қарастыру кезеңінде тергеп-тексеру органдарының қарамағында болады, солардың негізінде аталған қылмыстарды жасаудың алғашқы нұсқалары қалыптасады.

Осы мәселені нақтылап алу тергеп-тексеру органдарына алғашқы тексеруге жататын жағдайларды анықтауға мүмкіндік береді және оған қандай тергеу әрекеттерін жүргізе отырып, қол жеткізуге болатындығын анықтауға болады. Баяндалғанның негізінде тергеп-тексеру органдары СДТБТ фактіні тіркегеннен кейін қысқа мерзім ішінде, ал кейбір жағдайларда осы тіркеуге дейін сотқа дейінгі тергеп-тексерудің тиімді жоспарын жасай алады.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру процесінің бастапқы кезеңінде дәлелдемелік және ақпараттық материалдардың көлемін едәуір тереңдететін және кеңейтетін тергеп-тексеру іс-әрекеттерінің белгілі бір спектрін жүзеге асыру өзекті болып табылады. А.Н. Розин мұндай тәсіл тергеп-тексеру органдарын сотқа дейінгі қызметтің кейінгі кезеңдерін жүргізу стратегиясын қалыптастыруға бағыттауға мүмкіндік береді деп атап өтеді. Үлестік тұрғын үй құрылысымен байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтар тұрғысында мынадай тергеп-тексеру рәсімдері (тергеу әрекеттері) туралы сөз қозғап отырмыз: лицензиялық құжаттарды, жарғылық және құрылтай құжаттаманы, бухгалтерлік, салықтық есептілікті, сметалық құжаттаманы, техникалық жазбаларды және келісімшарттық хат-хабарларды алып қою; құрылыс компанияларының басқарушы персоналының кеңсе және тұрғын үй-жайларында тінту жүргізу; куәгерлерден жауап алу және басқа да процедуралық іс-әрекеттер [4, с. 30].

Үлестік тұрғын үй құрылысы саласындағы қаржылық алаяқтықпен байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеп-тексеру процесінде тергеу процесінің құрылымдалуы және реттілігі өте маңызды болып табылады. Белгілі бір реттілікті және логикалық біртұтас рәсімді (тергеу әрекеттерінің алгоритмі) қалыптастыру үшін тергеуші тергеп-тексерудің әр кезеңінде қандай фактілерді, қай жерде және қалай анықтау қажет екендігін нақты түсінуі тиіс.

Қазіргі жағдайда менеджменттің өзекті функцияларын ескерместен, кез келген қызмет процесін ұйымдастыру мүмкін емес екендігін атап өту қажет. Алайда құқық қорғау органдары және ішкі істер органдарының қызметін ұйымдастыру, атап айтқанда сотқа дейінгі тергеп-тексеру процесінде қызметті ұйымдастырудың қазіргі заманғы технологиялары ескерілмейді. Тайм менеджменттің бірнеше жүйесі бар. Тайм менеджмент белгілі бір процеске бөлінген уақытты максималды түрде тиімді және сауатты пайдалануды білдіреді [5]. Бұл, өз кезегінде, жалпы қылмыстық істі сотқа дейінгі тергеп-тексеруге, атап айтқанда үлестік тұрғын үй құрылысы саласындағы пайдакүнемдік қылмыстарды тергеп-тексеруге бөлінген уақытты пайдалану үшін өзекті болып табылады.

Өкінішке орай, сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары өз уақыттарын дұрыс пайдаланбайтынын, ал тергеп-тексеру процесі тиімді ұйымдастырылмағанын атап өту керек. Біздің ойымызша, осы жағдай тайм

менеджменттің негіздері туралы тиісті білімнің болмауымен тікелей байланысты.

Уақытты басқару техникасы алға қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін уақыт шығындарын оңтайландыру әдісі болып табылады. Аталған тұжырымдама сыртқы факторларға қарамастан, жүзеге асырылатын уақытты субъективті түрде бөлуді қамтиды. Ресурстар тұрғысында уақыт басқа міндеттер мен процестер ұйымдастыратын басқару міндеттерінің құрылымында орталық элементтің рөлін атқара отырып, қалпына келмейтін актив болып табылады.

Уақытты дұрыс пайдалана білу аса маңызды дағды ретінде жіктеледі. Тапсырмаларды сәтті орындау және мақсаттарға қол жеткізу тұрғысында уақыт және оны сауатты пайдаланудың негізгі факторлары ретінде әрекет етеді. Уақытты үнемдеу тікелей мағынада мүмкін емес, алайда оны неғұрлым құнды және басым міндеттерге қайта бөлу мүмкіндігі бар. Әрбір адамға қол жетімді уақыт мөлшері бірдей және тәулігіне 24 сағатты құрайтындығын ескере отырып, негізгі мәселе оны пайдалану механизмдерінде жатыр деп айтуға болады.

Тайм-менеджменттің бұл принциптері қатаң реттелген мерзімде жүргізілетін қылмыстық істерді алдын ала тергеп-тексеру процесіне де қатысты. Осы тұрғыда уақыттың ресурстарын тиімді басқару тергеп-тексерудің уақтылы болуын және сапасын қамтамасыз ету үшін шешуші болуы мүмкін.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді тиімді жүргізу үшін тиімділігі және нәтижесі төмен іс-әрекеттерге уақыт жұмсаудың орнына тиімділігі мен құндылығы жоғары тергеп-тексеру іс-әрекеттеріне көп уақыт бөлу қажет. Осылайша жоғары өнімді тергеп-тексеру процесі ұйымдастырылатын болады.

Осындай қызметті ұйымдастыру үшін алға қойылған мақсаттарды нақты көрсету қажет. Сотқа дейінгі тергеп-тексеру процесіне қатысты қызметтің мақсаты дәлелдемелік базаны жинау және қылмыстық істі сотқа жіберу болып табылады. Бұл қылмыстық істі сотқа дейінгі тергеп-тексеру процесінің негізгі мақсаты болып табылады.

Осыған байланысты негізгі мақсаттарды, содан кейін осы мақсатқа қол жеткізу үшін қажетті қадамдарды анықтау керек. Содан кейін сотқа дейінгі тергеп-тексеру кезінде күнде жасалуы тиіс іс-әрекеттерді анықтау қажет. Бұл тапсырмалар таңертеңнен бастап орындалуы керек және барлық жоспарланған іс-әрекеттер орындалмайынша және алға қойылған міндеттерге қол жеткізілмейінше, жұмыс күні аяқталмауы тиіс [6].

Қарастырылып отырған санаттағы қылмыстық істерді тергеп-тексеру үшін тәртіп жоғары деңгейде болуы қажет. Ерекше күрделі істің аяқталуы қызметкердің өз-өзіне қанағаттануына және өзіне деген сенімділігінің артуына әкеп соғады. Неғұрлым тиімді тергеушілер жұмыста соғұрлым табысты, өнімділік әлеуеті жоғары болады, мансап сатысында тезірек алдыға жылжиды.

Тайм-менеджментте «мәжбүрлі өнімділік заңы» деген қағида бар. Сотқа дейінгі тергеп-тексеру органына барлық ықтимал тергеп-тексеру іс-әрекеттерін жүргізуге әрдайым уақыт жетіспейді, бірақ жүргізілетін тергеп-тексерудің толықтығын қамтамасыз ететін аса маңызды дәлелдемелік базасы бар неғұрлым маңызды іс жүргізу әрекеттеріне әрдайым уақыт жеткілікті болады.

Міндеттемелерді басқару және өнімділік саласындағы заманауи зерттеулерде көп міндеттемелер тұжырымдамасы үшін эмпирикалық негіздеменің, яғни бірнеше операцияларды немесе міндеттемелерді бір уақытта орындаудың болмауы атап өтілуде. Эксперименттік деректер жұмыс күні ішінде тапсырмалардың жиі өзгеруі қызметтің тиімділігінің айтарлықтай төмендеуіне әкеп соғатынын көрсетеді. Процестік операцияларды соңына дейін логикаға сай жүргізе отырып, оларға назар аудару оңтайлы стратегия болып табылады.

Қылмыстық істер бойынша іс жүргізу қызметінің тұрғысында тергеп-тексеру сапасына нұқсан келтірместен, барлық ықтимал іс-әрекеттерді жүзеге асыру мүмкін еместігін атап өту маңызды. Басым міндеттемелерді анықтау үшін нақты мақсаттар мен критерийлерді белгілей отырып, инициализация ұсынылады. Келесі қадам процессуалдық іс-әрекеттердің маңыздылық дәрежесі бойынша оларды таңдау болып табылады, бұл істің нәтижесіне айтарлықтай әсер етпейтін стандартты емес міндеттемелерді алып тастауды қажет етеді.

Негізгі аспект ықтимал салдардың критерийі қолданылатын процессуалдық іс-әрекеттердің маңыздылығын анықтау болып табылады. Алдын ала тергеп-тексерудің ағымдағы кезеңі және қалыптасқан тергеу жағдайы тұрғысында орындалмауы елеулі теріс салдарға әкеп соғуы мүмкін іс-әрекеттер басым іс-әрекеттер болып бөлінуі тиіс. Себеп-салдарға жүргізілген талдау міндеттемелер иерархиясын құруға мүмкіндік береді, олар ресурстар мен ең маңызды іс-әрекеттерге бағытталған болады, бұл, өз кезегінде, қылмыстық тергеп-тексерудің қорытынды нәтижесіне елеулі әсер етеді.

Процессуалдық жұмысты басқару барысында олардың иерархиясын маңыздылығы бойынша белгілеу үшін әрбір іс-әрекеттің ықтимал салдарын императивті түрде бағалау қажет. Негізгі бағдар оларды іске асыру немесе орындамау кезінде маңызды салдарлардың аса үлкен қаупін тудыратын міндеттемелерге бағытталуы керек. Бұл тәсіл жұмыстағы тергеп-тексеру іс-әрекеттерін маңыздылық деңгейлері бойынша кешенді талдауды және бөлуді қамтиды.

Осындай принципті практикалық қызметке айналдыру үшін алдағы тергеп-тексеру шараларын саралау қажет. Бұл процесс алдын ала тергеп-тексеру кезеңінде уақыт пен ресурстарды бөлуді оңтайландыруға мүмкіндік беретін міндеттемелерді олардың басымдылық дәрежесі бойынша жүйелеуді қамтиды. Аталған әдістемені тиімді қолдану маңызды міндеттемелерді анықтауды және олардың негізінде құрылымдық іс-қимыл жоспарын құруды көздейді.

Осылайша, тергеп-тексеруді жоспарлаудағы басымдықтар деңгейі мынадай тәртіппен ұсынылуы тиіс:

1. Бірінші кезекте орындалуы тиіс процессуалдық іс-әрекеттер.
2. Жасалуы тиіс іс-әрекеттер.
3. Біреуге бір бөлігін беретін (біреуге сеніп тапсыру) ықтимал іс-әрекеттер.
4. Салдарсыз алып тастауға болатын іс-әрекеттер (кейіннен маңызды, бірақ қазір олардың маңыздылығы шамалы).

Табысты тергеушілер өз қызметін жоғарыда көрсетілген басымдықтардың деңгейіне сәйкес жүзеге асырумен айналысады. Табысты емес тергеуші қандай да бір салдары жоқ іс-әрекеттермен айналысады. Атап айтқанда, уақыттың көбісі өзіне тән емес функцияларды орындауға жұмсалады.

Жұмыс күні басым міндеттерді орындаудан басталып, оны соңына дейін жеткізу керек. Мұндай тәсіл уақыт өте келе әдетке – ең маңызды істен бастап, оны соңына дейін жеткізу әдетіне айналады.

Ең маңызды тергеп-тексеру және процессуалдық іс-әрекеттерді бөліп көрсете отырып, оларды бірінші орынға қойып, тізімнің басына қою керек. Осылайша, қылмыстық іс бойынша тергеп-тексеру іс-әрекеттерінің жоспары қалыптастырылатын болады. Кейіннен осы жоспарды орындалған тармақтарға сәйкес және табиғаты бойынша тұрақты құбылыс болып табылмайтын өзгертілген тергеу жағдайына байланысты күн сайын түзету қажет болады. Тергеу жағдайы тұрақты түрде өзгеріс үстінде болады және сотқа дейінгі тергеп-

тексеру органының іс-әрекеттеріне қарамастан өзгеріп отырады. Басқаша айтқанда, тергеуші қылмыстық іс бойынша ешқандай жұмыс жүргізбеуі мүмкін, бірақ тергеу жағдайы өзгеруі мүмкін.

Біздің ойымызша, тергеп-тексеру мақсаттарына қол жеткізу үшін тайм-менеджменттің негізгі кезеңдерін сақтау қажет.

Тайм-менеджменттің бірінші кезеңі мақсат қою болып табылады. Тергеп-тексеру практикасында негізгі мақсаттарды физикалық тасымалдағышта бекітетін жағдайлар аз екендігін атап өту қажет. Әрбір тергеушінің әрбір қылмыстық іс бойынша беймағлұм мақсаты бар (жақсы немесе пайдакүнемдік), бірақ іс жүзінде ешкім мақсаттарын физикалық тасымалдағышта жазбайды.

Тайм-менеджменттің екінші кезеңі жоспарлау болып табылады. Тергеушінің күнделігі қатаң жоспарлау торына ұқсайды. Әрбір күні жоспарланған. Алайда нәтижесінде, әдетте, біз ешқашан алдын ала біле алмайтын, бірақ олар болуы ықтимал, кенеттен пайда болған жағдайларға байланысты жоспар кейінге қалдырылуы мүмкін. Бұл әдістеме кеңес одағынан және мектеп-студент кезінен қалған мұра деуге болады, оған сәйкес әрбір күн, апта, ай тіпті бір жылға дейін барлығы тармақтар бойынша жазылатын болған. Бұл жоспарлы іс жүргізу, әрі қарапайым сабақтар кестесі де болатын.

Қатаң жоспарлардан бас тарту керек. Жоспарды қатаң және икемді міндеттемелерге бөлу керек. Қатаң міндеттемелерді жоспарлау резервтік уақыт аралықтарын ескере отырып бөлінуі тиіс.

Әрі қарай икемді міндеттердің тізімі жасалады. Аталған міндеттер кез келген бос уақытта қатаң міндеттер арасында орындалады. Барлық икемді міндеттер бір күннің ішінде орындалатыны факт емес. Осыған байланысты қатаң және икемді міндеттерді маңыздылығы, жеделдігі және басымдылығы бойынша, жоғарыда көрсетілгендей санаттар бойынша сұрыптау қажет.

Тайм-менеджменттің үшінші кезеңі өзін-өзі ынталандыру болып табылады. Өзін-өзі ынталандыру өзін-өзі тәрбиелеуді, жоспарланған жоспарды орындау қабілетін, сотқа дейінгі тергеп-тексеру процесіне қатысы жоқ істерге алаңдамау қабілетін білдіреді. Сонымен қатар сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары қызметкерлерінің көпшілігі күрделі және ауыр істердің орнына қарапайым және жеңіл істерді орындауға ұмтылатынын ескеру қажет. Бұл тергеушілердің көпшілігінің уақытты жоспарлау мәселесіндегі жаһандық проблемасы, бұл бір

күнде неғұрлым көп міндеттер берілсе, соғұрлым жақсы деп ойлауына байланысты. Міндеттер неғұрлым көп болса, қылмыстық істі тергеп-тексеру процесі соғұрлым тиімді болады және нәтижесінде осындай қызметтен алға қойылған міндеттерге қол жеткізіледі деген жалған пікір қалыптасады. Алайда қолдың бос болуын тиімділік және өнімділік деп түсіну қате ұғым болып табылады. Күнінзді қалай дұрыс жоспарлау керек деген мәселенің астарында өнімділік пен тиімділік жатыр.

Аталған жағдайларда бірден көп міндеттерді орындаудан бас тарту ұсынылады. Жұмыс күнін келесідей принцип бойынша жоспарлау қажет: бір негізгі міндет, екі-үш қосалқы міндет және қалғандары қосымша міндеттер болсын. Сондықтан күн сайын басым міндеттер санатынан бір-екі тергеп-тексеру іс-әрекетін жүргізу қажет. Сондай-ақ күн сайын басым міндеттер санатынан бір-екі тергеп-тексеру іс-әрекетін немесе екі-үш процессуалдық іс-әрекеттер жүргізу (мысалы, мемлекеттік органдарға бірқатар сауалдар жіберу және тағы басқалар) қажет. Бұдан басқа, тергеп-тексеру және процессуалдық іс-әрекеттер арасындағы аралықта техникалық және дайындық жұмыстарын жүргізу, қылмыстық істі сотқа дейінгі тергеп-тексеру жоспарын түзету, келесі күнге жоспар құру керек.

Белгіленген уақыт аралығында қанша тергеп-тексеру және процессуалдық іс-әрекеттер жүргізілгенін есептеу арқылы сотқа дейінгі тергеп-тексерудің тиімділігін өлшеуге болады. Уақыт негізгі ресурс ретінде өте маңызды іс-әрекетке жұмсалуды керек. Ең алдымен маңызды тергеп-тексеру іс-әрекеттері орындалуы керек. Қандай тергеп-тексеру және процессуалдық іс-әрекеттер ең маңызды болып табылады? Бұл қылмыстық іске, жасалған қылмыстық құқық бұзушылыққа, қалыптасқан тергеу жағдайына және өзге де мән-жайларға байланысты болады. Тайм-менеджмент бәріне үлгеру деген сөз емес екендігін есте сақтау керек. Тайм-менеджмент басты нәрсені қалай орындау керек деген сөз.

Тұрғын үй құрылысына үлестік қатысуды ұйымдастырудың ерекшелігі және осы қылмыстардың жасалу тәсілі сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бастапқы кезеңін жоспарлау құрылымында белгілі бір белгі қалдыратынын атап өту қажет. Тергеп-тексеру іс-шараларының нақты және дәлелді реттілігін анықтау әрбір жеке мән-жайлардың нақты жағдайларын мұқият талдауды қажет етеді. Бұл үлестік қатысу шарттарының заңды аспектілерін зерттеуді ғана емес, сонымен қатар қаржылық операцияларды, құрылыс салушы компанияның басқару

құрылымын және құрылыс процесін бақылау механизмдерін түсінуді қамтиды.

Осындай тәсіл стандартты рәсімдерден басқа қаржылық талдау, құжаттама аудиті және үлестік құрылыс жобаларының тәуекелдерін бағалау сияқты бағыттарды қамтитын кешенді тергеп-тексеру векторын қалыптастыруды қамтамасыз етеді. Тергеп-тексерудің бастапқы кезеңінде негізгі куәгерлерді анықтауға, құжаттық дәлелдемелерді жинауға және алғашқы сараптамаларды жүргізуге баса назар аударылады, бұның барлығы кейінгі тергеп-тексеру үшін нақты негіз бола алады.

Үлестік тұрғын үй құрылысы саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеп-тексерудің тиімділігін арттыру үшін тергеушінің бастапқы деректерді терең бағалауды және жан-жақты зерттеуді жүзеге асыруы және тергеп-тексеру кезінде тайм-менеджмент ерекшеліктеріне назар аударуы қажет деген қорытынды жасауға болады. Мұндай жұмыс жасалған қылмыстар туралы неғұрлым негізделген гипотезаларды қалыптастыруды, тергеу жағдайларын қалыптастыруды, алдын ала тергеп-тексеру барысында алынған деректерді талдауды және жүйелеуді, сондай-ақ тергеп-тексеру іс-әрекеттерінің стратегиясын әзірлеуді (жоспарлауды) қамтиды. Процессуалдық қызмет құқық бұзушылықтың барлық фактілерін егжей-тегжейлі анықтауға және құжаттауға, соның салдарынан қарастырылып отырған іс-әрекеттерді жасауға кінәлі адамдарды жауапқа тартуды негіздеуге бағытталуы тиіс. Тергеп-тексерудің бастапқы кезеңінің сапасы істің жалпы өнімділігі мен нәтижесіне айтарлықтай әсер ететінін ескеру қажет. Бұл тергеушінің заңды білімі және аналитикалық ойлау қабілеті болуымен қатар қаржылық құжаттарды, айғақтарды және техникалық сараптаманы қоса алғанда, әртүрлі көздерден алынған ақпаратты біріктіре білуі тиіс деген сөз. Тергеп-тексеруге қатысты осындай кешенді тәсілді жүзеге асыру алынған дәлелдемелердің негізделген тізбегін қалыптастыруға ықпал етеді, ол тергеліп-тексеріліп жатқан қылмыстық іс бойынша шындықты анықтаудың негізі болып табылады.

Жоғарыда айтылғандардың барлығы бізге үлестік тұрғын үй құрылысы саласындағы пайдакүнемдік қылмыстарды сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жоспарлау сотқа дейінгі тергеп-тексеруді ұйымдастыруға бағытталып қалыптастырылған нұсқа негізінде тергеушінің күрделі ойлау процесін білдіреді деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Қорытынды. Жүргізілген зерттеуге сүйене отырып, тұрғын үй құрылысына үлестік қатысумен байланысты қылмыстарды жан-

жақты тергеп-тексеру үшін бірқатар төменде көрсетілген маңызды тергеу іс-әрекеттері мен жедел-іздістіру шараларын қамтитын алгоритм деп аталатын көп деңгейлі іс-қимыл схемасын жасау керек деген қорытынды жасауға болады:

– жылжымайтын мүліктің іске асырылған операцияларына тікелей байланысты құжаттаманы алу немесе тінту жолымен алып қою, оларды егжей-тегжейлі қарап-тексеру және осы материалдарды ағымдағы тергеп-тексеру үшін өзектілігі тұрғысынан бағалау, кейіннен оларды істің дәлелдемелік базасына енгізу;

– қарап-тексеру жүргізу арқылы істі ашу үшін негізгі маңызы бар құжаттар мен заттарға мұқият талдау жасау, содан кейін оларды материалдық дәлел ретінде қылмыстық іс жүргізу материалдарына қоса тіркеу керек;

– іспен тікелей немесе жанама байланысты адамдардан, оның ішінде арыз жазушылардан (жәбірленушілерден), куәгерлерден, сондай-ақ айғақтары тергеп-тексеру үшін маңызды болуы мүмкін басқа адамдардан жауап алуды ұйымдастыру;

– күдікті адамдардан олардың қылмысқа ықтимал қатыстылығын анықтау, сондай-ақ істің барлық мән-жайларын анықтау мақсатында жауап алу;

– мәміле жасасу барысында пайдаланылған құжаттардың, сондай-ақ тергеліп-тексеріліп жатқан оқиғаның барлық фактілерін анықтау үшін маңызы бар басқа да құқықты белгілейтін құжаттардың түпнұсқалығын тексеру мақсатында сот сараптамаларын тағайындауды және жүргізуді жүзеге асыру.

Осындай тәсіл алынған ақпаратқа көпсалалы талдау жүргізуді және синтездеуді қарастырады, бұл табысты зерттеудің ажырамас бөлігі және әрбір нақты жағдайда қалыптасқан тергеу жағдайы аясында құқықтық айқындыққа қол жеткізу болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Васильев А.Н. Криминалистика: учеб. – М., 1971. – 564 с.

2. Қазақстан Республикасы Бас прокурорының 2014 жылғы 19 қыркүйектегі № 89 Бұйрығы «ылмыстық құқық бұзушылықтар туралы арызды, хабарды немесе баянатты қабылдау және тіркеу, сондай-ақ Сотқа дейінгі тергеп-тексерулердің бірыңғай тізілімін жүргізу қағидаларын бекіту туралы»// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V14W0009744>

3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі. Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>

4. Розин А.Н. Расследование мошенничества в сфере жилищного строительства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – М., 2009 – 194 с.

5. Комелягина С.Е. Тайм-менеджмент // Электронная наука. 2021. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/taym-menedzhment-3>

6. Zhunisbekov N.N. A review of cases of fraud committed in the sphere of equity participation in the construction of residential real estate in the Republic of Kazakhstan. // J of Advanced Research in Law and Economics. – 2018. – Vol. 9, Issue 3(33). – P. 1144-1152.

References:

1. Vasil'ev A.N. Kriminalistika: ucheb. – М., 1971. – 564 с.

2. Қазақстан Республикасы Бас прокурорының 2014 жылғы 19 қыркүйектегі № 89 Бұйрығы «ылмыстық құқық бұзушылықтар туралы арызды, хабарды немесе баянатты қабылдау және тіркеу, сондай-ақ Сотқа дейінгі тергеп-тексерулердің бірыңғай тізілімін жүргізу қағидаларын бекіту туралы»// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V14W0009744>

3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі. Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>

4. Rozin A.N. Rassledovanie moshennichestva v sfere zhilishchnogo stroitel'stva: dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.09. – М., 2009 – 194 с.

5. Komelyagina S.E. Tajm-menedzhment // Elektronnaya nauka. 2021. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/taym-menedzhment-3>

6. Zhunisbekov N.N. A review of cases of fraud committed in the sphere of equity participation in the construction of residential real estate in the Republic of Kazakhstan. // J of Advanced Research in Law and Economics. – 2018. – Vol. 9, Issue 3(33). – P. 1144-1152.

УДК 343.711.4

DOI: 10.52445/ВКЕУ.2024.24.83.014

Ильмира КАМИЛЬЖОНОВА, магистрант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, г.Астана Республика Казахстан

ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ КРАЖ ЛИЧНОГО ИМУЩЕСТВА НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ

Аннотация. В научной статье на основе анализа норм УК РК, разъяснений Верховного Суда РК, мнений ученых-юристов и правоприменительной практики представлены меры, направленные на совершенствование уголовного законодательства, а также меры по повышению деятельности органов внутренних дел на

транспорте, направленные на выявление причин и условий, способствующих кражам личного имущества на железнодорожном транспорте.

Ключевые слова: кража чужого имущества на железнодорожном транспорте, предупреждение краж личного имущества пассажиров на железнодорожном транспорте, причины и условия, способствующие кражам личного имущества на железнодорожном транспорте.

Ильмира КАМИЛЬЖАНОВА, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының магистранты, Астана қ. Қазақстан Республикасы

ТЕМІР ЖОЛ КӨЛІГІНДЕ ЖЕКЕ МҮЛІКТІ ҰРЛАУДЫҢ АЛДЫН АЛУ

Аннотация. Ғылыми мақалада ҚР ҚК нормаларын талдау, ҚР Жоғарғы Сотының түсіндірмелері, заңгер ғалымдардың пікірлері және құқық қолдану тәжірибесі негізінде қылмыстық заңнаманы жетілдіруге бағытталған шаралар, сондай-ақ теміржол көлігінде жеке мүлікті ұрлауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтауға бағытталған көліктегі ішкі істер органдарының қызметін арттыру жөніндегі шаралар ұсынылды.

Түйінді сөздер: теміржол көлігінде ұрлық, теміржол көлігінде бөтеннің мүлкін ұрлау, пойыздарда жолаушылардың жеке мүлкін ұрлауды алдын алу, теміржол көлігінде жеке мүлікті ұрлауға ықпал ететін себептер мен жағдайлар.

Ilmira KAMILJONOVA, Master's student of the Academy of Law Enforcement Agencies under the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan, Astana, Republic of Kazakhstan

PREVENTION OF THEFT OF PERSONAL PROPERTY ON RAILWAY TRANSPORT

Annotation. Based on the analysis of the norms of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, explanations of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan, opinions of legal scholars and law enforcement practice, the scientific article presents measures aimed at improving criminal legislation, as well as measures to enhance the activities of internal affairs bodies in transport, aimed at identifying the causes and conditions contributing to the theft of personal property on railway transport.

Keywords: theft of other people's property on railway transport, prevention of theft of personal property of passengers on railway transport, causes and conditions conducive to theft of personal property on railway transport.

Введение.

Одним из важных направлений деятельности органов внутренних дел является обеспечение безопасности граждан, в т.ч. на железнодорожном транспорте, поскольку большой поток людей, делает данный вид транспорта наиболее уязвимым объектом для хищения личного имущества пассажиров.

Распространенность хищений личного имущества пассажиров, их существенный рост отрицательно влияет на уровень безопасности пассажиров и снижает привлекательность железнодорожного транспорта.

Уголовные правонарушения против собственности, совершаемые на железнодорожном транспорте, в соответствии с Уголовным кодексом Республики Казахстан (далее - УК РК)[1] следует квалифицировать на: «Мелкое хищение» (187 УК РК), «Кража» (188 УК РК) «Грабеж» (ст. 191 УК РК), «Разбой» (ст. 192 УК РК), «Вымогательство» (ст. 194 УК РК).

Материалы и методы.

При подготовке данной научной статьи использовались материалы отечественного и зарубежного уголовного законодательства, включая нормы Уголовного кодекса Республики Казахстан и разъяснения Верховного Суда РК. В основу исследования легли статистические данные Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры

Республики Казахстан, а также аналитические материалы, представленные в работах ведущих ученых-юристов. Методы, примененные в исследовании, включали сравнительно-правовой анализ, обобщение правоприменительной практики и криминологический подход для выявления причин и условий, способствующих совершению краж личного имущества на железнодорожном транспорте.

Результаты/Обсуждение.

Самыми распространенными уголовными правонарушениями против собственности на объектах железнодорожного транспорта, как известно, являются кражи личного имущества пассажиров.

Согласно статистическим данным Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан в общей структуре преступности, совершаемых на железнодорожном транспорте доля краж личного имущества составляет свыше 50%, причем эта тенденция - одна из самых устойчивых[2].

Одним из важных критериев выработки эффективных мер противодействия краж личного имущества пассажиров, является установление факторов, их детерминирующих.

Следует отметить, что «причины преступности — это такие явления общественной жизни, которые порождают

преступность, поддерживают ее существование, вызывают ее рост или снижение. Условия преступности не порождают преступлений, но помогают их реализации, осуществлению» [3], другими словами, причина и условие это явления, которые существуют в тесной взаимосвязи.

При рассмотрении детерминант краж личного имущества на железнодорожном транспорте следует исходить из того, что главное значение в механизме детерминации этого вида преступности имеют общие причины, определяющие корыстную преступность в целом.

Можно выделить ряд причин общего характера, которые следует рассматривать как причины совершения корыстных преступлений против собственности и мелких хищений, в частности.

Как отмечает Ю.М. Антонян, анализируя причины совершения корыстных преступлений против собственности, что «...на формирование таких причин оказывает существенное влияние социально-экономическое развитие страны, а именно внешнеполитические и внутрисистемные воздействия, которые приводят к тому, что активизируются отдельные негативные тенденции отдельных факторов» [4].

Данная причина является достаточно общей и позволяет выделить из нее ряд следствий, которые также можно рассматривать в качестве причин совершения мелких хищений на железнодорожном транспорте.

Большая доля краж личного имущества пассажиров является следствием высокой социальной напряженности в обществе и находится в прямой связи с ростом неудовлетворенных потребностей, а основой неудовлетворенных потребностей является падение уровня жизни.

К причинам, способствующим краже личного имущества пассажиров следует отнести и недостатки в деятельности правоохранительных органов, в частности полиции на транспорте. Среди них - неуккомплектованность кадрового состава, а также ненадлежащее исполнение служебных обязанностей работниками поездных бригад.

В частности, зачастую работник поездной бригады допускают нахождение в вагоне посторонних лиц или осуществляют провоз безбилетных пассажиров, они тем самым не только создают условия для совершения хищений, но и затрудняют процесс его раскрытия. Связано это с тем, что современные информационные технологии позволяют вести учет всех пассажиров, следующих в поездах

дальнего следования, соответственно, в случае совершения краж у сотрудников, проводящих проверочные мероприятия, есть в наличии информация о потенциальных похитителях. В случае перевозки безбилетных пассажиров или нахождения посторонних лиц в вагонах, например, пропуск работниками поездных бригад во время стоянок поезда лиц, осуществляющих несанкционированную торговлю, информация об указанных лицах попросту будет отсутствовать, и они вообще не попадут в поле зрения правоохранительных органов [5].

Причинами, способствующими краже личного имущества пассажиров, относятся и отсутствие должной материально-технической базы на железнодорожном транспорте. Перевозчики в большинстве своем перестали обновлять грузовой подвижной парк в связи с дороговизной заемных средств, падением объема перевозок и сокращением их маржинальности.

Кража личного имущества пассажиров как правило является следствием поведения человека. Как правило, хищения совершаются «спонтанными группами», обычно, при распитии спиртных напитков в купе, за знакомством, реже - когда преступное деяние совершается с предварительным сговором и группы являются устойчивыми.

Одним из основным причин краж личного имущества пассажиров, а именно мелких хищений является несовершенство действующего уголовного законодательства.

С учетом введения, еще в 2014 г., в УК РК института уголовных проступков и отнесения к ним мелкого хищения, относимого ранее к административным правонарушениям, возникли сложности к привлечению виновных лиц к ответственности.

Как справедливо отмечает профессор И.Ш. Борчашвили «Введение уголовных проступков ... привело к усложнению сложившейся системы дифференциации юридической ответственности, увеличению объема УК; сделало весьма аморфными границы между административным правонарушением и уголовным проступком. Тем самым произошло смешение предметов правового регулирования двух отраслей системы казахстанского права: УК и КоАП» [6].

При квалификации мелкого хищения одним из сложных является вопросы установления момента окончания. В практике уголовного судопроизводства этот вопрос решается в соответствии с гл. 6 УК РК. Так, мелкое хищение чужого имущества, является материальным и считается оконченными с

момента получения виновным возможности распорядится похищенным по своему усмотрению независимо от того, удалось ли ему эту возможность реализовать или нет.

Вместе с тем, уголовной ответственности за покушение на мелкое хищение имущества нет, и, учитывая, что по правилам уголовного судопроизводства лицо не может распорядиться похищенным, а правонарушение не доведено до конца, о привлечении лица к ответственности не может быть и речи.

Что касается мелкого хищения чужого имущества на объектах железнодорожного транспорта, необходимо устанавливать наличие или отсутствие у правонарушителя права выносить похищенные предметы. Так, для мелкого хищения, совершенного проводником или пассажиром, оно будет считаться оконченным в момент выноса похищенного имущества за пределы железнодорожного транспорта, а уборщиком - при выносе за территорию вокзала. Это обусловлено их должностными инструкциями, так как уборщику разрешено выносить предметы для последующей сдачи их на склад, расположенный на территории вокзала. Однако уборщик, пассажир и проводник, совершившие мелкое хищение, не могут довести свой умысел до конца по не зависящим от них причинам, т.е. совершают покушение, так как не имеют возможности распорядиться похищенным.

Применение института покушения к мелкому хищению считаем не целесообразным, поскольку вред, причиняемый ими не то, чтобы минимален, а носит иной характер — это вред, причиняемый авторитету закона.

В этой связи, учитывая отсутствие института покушения на уголовные проступки в УК РК предлагаем вернуть данный состав в КоАП, что будет являться предупреждением, и административная ответственность должна наступать как за оконченное правонарушение, так и за покушение на его совершение.

Одним из главных направлений деятельности по борьбе с кражами личного имущества пассажиров, является ее предупреждение. Спецификой такого предупреждения является то, что оно всегда направлено на выявление, послабление или ликвидацию причин и условий, порождающих преступность, выступая своего рода показателем эффективности криминологических исследований.

Профилактика, в том числе и краж личного имущества пассажиров представляет собой сложный и многогранный процесс, для осуществления которого государственные

органы должны объединить свои усилия и, широко используя пропаганду и агитацию, вызвать в массах сознательное отношение и стремление к борьбе с различными противоправными деяниями. Кроме того, профилактика является одной из сфер социального управления, воздействующей на причины и условия и на саму преступность с целью предотвращения ее самодетерминации [7].

Приоритетными для предупреждения совершения краж личного имущества пассажиров являются вопросы повышение уровня правосознания среди участников перевозочного процесса.

Наряду с этим необходимо повышение эффективности деятельности органов внутренних дел на транспорте. Несмотря на активную работу правоохранительных органов и положительные результаты их работы зависят от активности сотрудников департамента на транспорте, их умения организовать и скоординировать в случае необходимости эту деятельность с другими органами и организациями, обеспечивающими перевозку железнодорожного транспорта.

В целях предупреждения краж личного имущества пассажиров в поездах необходимо оборудовать общедоступных мест пассажирских вагонов, включая тамбурные помещения, системами видеонаблюдения, установка на вокзалах и остановочных платформах систем видеонаблюдения, фиксирующих посадку и высадку пассажиров.

Также следует обратить значительное внимание и виктимологической профилактике, заключающаяся в профилактических мероприятиях, проводимых работниками железнодорожного транспорта, например, объявления о возможных хищениях, рекомендации по поведению, размещению ручной клади, осмотрительности.

Заключение. Таким образом, система мер предупреждения краж личного имущества на железнодорожном транспорте это постоянное, системное и комплексное взаимодействие заинтересованных ведомств и компаний, которые обязательно должны включать правовые, организационные, социальные и иные мероприятия [8].

В связи с этим необходимо постоянно совершенствовать деятельность, направленную на выявление причин и условий, способствующих совершению хищений личного имущества пассажиров, причем содержание деятельности должно иметь опережающий характер действий.

Список литературы:

1. Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің Құқықтық статистиканың интернет-порталы. [Электрондық ресурс] - Қолжетімділік режимі: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics>
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс] - Қолжетімділік режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>.
3. Криминология: Учебник // Под ред. Кудрявцева В.Н., Эминова В.Е. - 2-е изд., перераб. и доп. М., 2007. с 123.
4. Антонян Ю.М. Причины корыстной преступности// Вестник Воронежского института МВД России.т2010. [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prichiny-korystnoy-prestupnosti>
5. Серегин М. В., Тетерюк А. Г. Отдельные аспекты профилактики и предупреждения преступлений против собственности в пассажирских поездах // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/otdelnye-aspekty-profilaktiki-i-preduprezhdeniya-prestupleniy-protiv-sobstvennosti-v-passazhirskih-poezdah>
6. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному Кодексу Республики Казахстан (Общая часть). Том 1. - Алматы. – 2023.
7. Семенцова И.А., Федорова Е.А. Криминологические аспекты обеспечения транспортной безопасности и профилактики преступности в сфере транспорта // Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. Юридические науки. 2021. №3-1.
8. Максименко А.В., Лашченко Р.А. Некоторые криминологические аспекты противодействия корыстно-насильственным преступлениям, совершаемым в поездах дальнего следования // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-kriminologicheskie-aspekty-protivodeystviya-korystno-nasilstvennym-prestupleniyam-sovershaemym-v-poezdah-dalnego>

References:

1. Қазақстан Respublikasy Bas Prokuraturasynyn Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің Құқықтық статистиканың интернет-порталы. [Elektronдық resurs] - Қолжетімділік режимі: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics>
2. Қазақстан Respublikasynyn Qylmystyқ kodeksi 2014 zhyly 3 shildedegi № 226-V QRZ. [Elektronдық resurs] - Қолжетімділік режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>.
3. Kriminologiya: Uchebnik // Pod red. Kudryavceva V.N., Eminova V.E. - 2-e izd., pererab. i dop. M., 2007. s 123.
4. Antonyan YU.M. Prichiny korystnoj prestupnosti// Vestnik Voronezhskogo instituta MVD Rossii.t2010. [Elektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prichiny-korystnoy-prestupnosti>
5. Seregin M. V., Teteryuk A. G. Otdel'nye aspekty profilaktiki i preduprezhdeniya prestupleniy protiv sobstvennosti v passazhirskih poezdah // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/otdelnye-aspekty-profilaktiki-i-preduprezhdeniya-prestupleniy-protiv-sobstvennosti-v-passazhirskih-poezdah>
6. Borchashvili I.SH. Kommentarij k Ugolovnomu Kodeksu Respubliki Kazahstan (Obschchaya chast'). Tom 1. - Almaty. – 2023.
7. Semencova I.A., Fedorova E.A. Kriminologicheskie aspekty obespecheniya transportnoj bezopasnosti i profilaktiki prestupnosti v sfere transporta // Uchenye zapiski Krymskogo federal'nogo universiteta imeni V. I. Vernadskogo. YUridicheskie nauki. 2021. №3-1.
8. Maksimenko A.V., Lashchenko R.A. Nekotorye kriminologicheskie aspekty protivodeystviya korystno-nasil'stvennym prestupleniyam, sovershaemym v poezdah dal'nego sledovaniya // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-kriminologicheskie-aspekty-protivodeystviya-korystno-nasilstvennym-prestupleniyam-sovershaemym-v-poezdah-dalnego>

УДК 343.13

DOI: 10.52445/ВКЕУ.2024.33.49.015

Жанат ТУРАХАНОВА, магистрант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, г. Астана, Республика Казахстан

ПРОБЛЕМЫ ПРАКТИКИ НАЧАЛА ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ: ОЦЕНКА ФАКТИЧЕСКИХ ДАННЫХ

Аннотация. В данной статье приведен анализ правовых норм, регулирующих вопросы при начале досудебного расследования в уголовном процессе Республики Казахстан, а также практические проблемы их применения. Также рассматривается вопрос о необходимости совершенствования процессуальных механизмов для более эффективного, в части объективности анализа «фактических данных», как повода для начала досудебного расследования. Автор приводит доводы о пробелах практики и минимизации их проявлений посредством внесения изменений в порядок начала досудебного расследования в уголовном процессе.

Ключевые слова: начало расследования, уголовный процесс, досудебное расследование, фактические данные, Единый реестр досудебных расследований.

Жанат ТҰРАХАНОВА, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының магистранты, Астана, Қазақстан Республикасы

СОТ АЛДЫНДАҒЫ ТЕРГЕП-ТЕКСЕРУДІ БАСТАУ ТӘЖІРИБЕСІНІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ: НЕГІЗГІ ДЕРЕКТЕРДІ БАҒАЛАУ

Аннотация. Бұл мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық процесінде сотқа дейінгі тергеп-тексерудің басындағы мәселелерді реттейтін құқықтық нормаларға, сондай-ақ оларды қолданудың практикалық мәселелеріне талдау жасалған. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді объективтілік тұрғысынан тиімдірек ету үшін процессуалдық тетіктерді жетілдіру қажеттігі туралы мәселе де қарастырылған. Автор қылмыстық процесте сотқа дейінгі тергеп-тексеруді бастау тәртібіне өзгертулер енгізу арқылы тәжірибедегі олқылықтар мен олардың көріністерін барынша азайту туралы дәлелдейді.

Түйінді сөздер: тергеудің басталуы, қылмыстық процесс, сотқа дейінгі тергеп-тексеру, нақты деректер, Сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізілімі.

Zhanat TURAKHANOVA, Master's student of the Academy of Law Enforcement Agencies under the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan, Astana, Republic of Kazakhstan

PROBLEMS OF PRACTICE OF STARTING PRE-TRIAL INVESTIGATION: ASSESSMENT OF FACTUAL DATA

Annotation. This article provides an analysis of legal norms that regulate issues at the beginning of pre-trial investigation in the criminal process of the Republic of Kazakhstan, as well as practical problems of their application. The question of the need to improve the procedural mechanisms for a more effective, in terms of objectivity of the analysis of «factual data» as a reason to start a pre-trial investigation is also considered. The author argues that there are gaps in practice and that these are minimized by amending the procedure for initiating pre-trial investigations in criminal proceedings.

Keywords: beginning of investigation, criminal process, pre-trial investigation, factual data, Unified Register of pre-trial investigations.

Введение.

Вопрос начала досудебного расследования в уголовном процессе Республики Казахстан остается одной из наиболее актуальных и сложных проблем в правоприменительной практике. Действующее законодательство, несмотря на предусмотренные нормы Уголовно-процессуального кодекса, не содержит четких и универсальных определений таких ключевых понятий, как «начало досудебного расследования» и «достаточные данные для его инициирования». Это создает значительные риски нарушения конституционных прав граждан, включая манипуляции с регистрацией заявлений в Едином реестре досудебных расследований (ЕРДР), что подчеркивает необходимость совершенствования процессуальных механизмов и повышения их прозрачности.

Особое внимание в данной статье уделяется анализу правовых норм и выявлению практических проблем, связанных с началом досудебного расследования, а также оценке существующих процедур регистрации уголовных правонарушений. Автор рассматривает необходимость более строгого регламентирования правил ведения ЕРДР и минимизации случаев злоупотреблений со стороны правоохранительных органов. Предложенные меры направлены на устранение пробелов в законодательстве и повышение эффективности уголовного процесса в соответствии с международными стандартами.

Материалы и методы.

В процессе подготовки статьи использовались нормативно-правовые акты Республики Казахстан, включая Уголовно-процессуальный кодекс и соответствующие подзаконные акты, регулирующие вопросы начала досудебного расследования. Методологической основой исследования стали общенаучные методы анализа и синтеза, системного и сравнительно-правового подходов. Были изучены положения приказов Генерального прокурора, регулирующих ведение Единого реестра досудебных расследований (ЕРДР), а также применены эмпирические данные, включающие статистическую информацию о правоприменительной практике. Для анализа проблем и предложений по совершенствованию процессуальных механизмов использовались экспертные мнения и опыт зарубежных правовых систем, обеспечивающих более высокий уровень прозрачности и эффективности уголовного процесса.

Результаты/Обсуждение.

Начало досудебного расследования непосредственно регламентируется статьями 179-186 главы 23 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан (далее по тексту-УПК). [1] Однако законодатель не дает точного определения понятию начала досудебного расследования, как и самого досудебного расследования, приводя разъяснение досудебному производству, что носит больше процедурный характер.

Вместе с тем, частью 1 статьи 179 УПК началом досудебного расследования определена регистрация информации, сообщения или заявления в Едином реестре досудебных расследований (далее по тексту- ЕРДР).

Однако, связывая момент начала досудебного расследования только с регистрацией в ЕРДР, следует обратить внимание на положение части 1 статьи 106 УПК, где законодатель рассматривает списание в номенклатурное дело в качестве нарушения закона при «начале» досудебного расследования. Тем самым, «начало» следует рассматривать в более широком масштабе, охватывая также и процедуру, предшествующую и определяющую решение о регистрации в ЕРДР.

Преимущественно на этом этапе, как известно, имеются значительные риски нарушения конституционных прав граждан: права потерпевших в связи с оставлением без рассмотрения их заявлений, а также манипулирования, путем необоснованного вовлечения в орбиту уголовного преследования.

Вместе с тем, точное определение момента начала досудебного расследования имеет важное значение и для обеспечения прав подозреваемых лиц.

Данные обстоятельства свидетельствуют о ключевой роли процедуры приема и регистрации заявлений об уголовных правонарушениях в уголовном процессе. Особенно это актуально для постсоветских стран, где до сих пор сохраняется пагубная практика укрытия фактов обращения с заявлениями о совершенных уголовных правонарушениях сотрудниками правоохранительных органов в целях личной выгоды, манипуляции статистическими данными и показателями эффективности их работы.[2]

Уточнение многих положений главы 23 УПК установлено частью 3 статьи 180 УПК, которая определяет, что порядок приема и регистрации заявлений об уголовных правонарушениях, а также вопросы ведения единого реестра досудебных расследований определяются Генеральным Прокурором.

Согласно части первой статьи 179 УПК началом досудебного расследования является регистрация заявления или сообщения об уголовном правонарушении в Едином реестре досудебных расследований (далее по тексту ЕРДР), а также первое неотложное следственное действие. Эта норма является ключевой в Главе 23 УПК и устанавливает общий порядок начала расследования. Остальные статьи этой Главы касаются конкретных аспектов начала

досудебного расследования, не затрагивая прямо вопросы функционирования и содержания ЕРДР.

Зачастую ответы, на огромное количество поднятых вопросов, были раскрыты в Правилах приема и регистрации заявления, сообщения или рапорта об уголовных правонарушениях, а также ведения Единого реестра досудебных расследований (далее по тексту-Правила), утвержденных приказом Генерального Прокурора. [3]

Приказ подробно определил процедуру работы с ЕРДР, установив требования и порядок регистрации информации с целью обеспечения прозрачности и эффективности процесса досудебного расследования.

По мнению эксперта Центра политико-правовых реформ г. Киев Банчук А.: «Такое отсылочное регулирование ведения ЕРДР не является оптимальным с точки зрения построения уголовно-процессуального законодательства и данный серьезный пробел УПК должен быть устранен с целью исключения каких-либо злоупотреблений в этом плане. Следует максимально подробно регламентировать порядок ведения ЕРДР хотя бы на подзаконном уровне, причем такой нормативно-правовой акт должен носить открытый характер, без изъятий и исключений». [4]

Принятие в 2014 году УПК значительно приблизило наше государство к европейским стандартам уголовного правосудия.

По сути, была проведена демократизация уголовного процесса в попытке ввести состязательный процесс на стадии досудебного расследования. Измененная форма уголовно-процессуального документа значительно упростила досудебную процедуру с одной стороны. В то же время в уголовно-процессуальном законодательстве некоторые процедурные нормы нелогичны, законодательные позиции требуют большего регулирования. Стоит отметить позицию Банчук А., так как Правила 12 раз подвергались изменениям, в том числе дважды до введения в действие настоящего УПК.

Это порождает проблематичные вопросы в следственной практике уже в начале досудебного расследования, где движение вслепую открывает все больше проблемных вопросов, чего можно было избежать при надлежащем прогнозировании и анализе внедряемых нововведений на основе уже устоявшегося зарубежного опыта.

В соответствии с частью 1 статьи 179 УПК началом досудебного расследования

является регистрация заявления, сообщения об уголовном правонарушении в ЕРДР.

При этом поводами для начала досудебного расследования статьей 180 УПК определены «достаточные данные, указывающие на признаки уголовного правонарушения, при отсутствии обстоятельств, исключающих производство по делу». В Уголовно-процессуальном кодексе Казахской ССР 1959 года также использовался термин "достаточные данные, свидетельствующие о наличии признаков преступления в деянии», в котором основной источник информации указан как преступный.[5]

В структуре так называемого "повода для начала досудебного расследования» законодатель различает:

1) процессуальный элемент - достаточные данные о наличии признаков уголовного правонарушения;

2) уголовно-правовой элемент, включающий признаки уголовного правонарушения (общественная опасность, противоправность и незаконность, вина и наказание), благодаря которым можно было получить представление о его внешних характеристиках; признаках правонарушения (объект, объективная сторона, субъект, субъективная сторона), которые дают представление о его внутренней характеристике.

Решение о начале досудебного расследования может быть принято при наличии такого (необходимого) минимума признаков уголовного правонарушения и признаков состава уголовного правонарушения: общественной опасности, незаконности, объекта и объективной стороны преступления (до установления признаков субъективной стороны).

Проверка наличия признаков уголовного правонарушения в деянии, на которое указывает заявитель, представлена определенной когнитивной деятельностью, что позволяет выбирать из общей массы сообщений и заявлений об уголовных правонарушениях те, которые не являются уголовно наказуемыми деяниями.

Это приводит к тому, что в практике довольно распространена ситуация, когда по получении заявления или уведомления с изложением обстоятельств, которые противоречат друг другу, указывают на совершение уголовного правонарушения, следователь обязан зарегистрировать соответствующую информацию в ЕРДР и начать досудебное расследование, поскольку действующий УПК не допускает возможности отказа в принятии заявления или уведомления о

преступлении за исключением перечня, предусмотренного пунктами 1 и 2 части 1 статьи 179 УПК.

Между тем, предусмотренные исключения также не однозначны. В качестве примечания к пунктам указанной статьи законодатель установил пределы этих ограничений в случае подачи коллективных, многочисленных заявлений о недобросовестном исполнении договорных обязательств.

Тем самым во избежание многолетней судебной тяжбы и в попытке манипуляций посредством уголовного воздействия, УПК предусмотрена возможность начала досудебного расследования при наличии хотя бы двух заявлений о неисполнении договорных обязательств, так как определение «многочисленности» заявлений в кодифицированном законе не определено. Данная возможность используется для отнесения своих расходов заявителями на проведение судебных экспертных исследований за счет государственных средств экономии на представительских расходах.

Кроме того, расследование большинства этих материалов приведет к ограничению прав и свобод граждан, действия которых (возможно, фактически не совершенные ими) станут предметом расследования.

Применение данного положения имеет и обратную сторону, позволяя раздробить факты о недобросовестном исполнении договорных обязательств между разными исполнителями или разными подразделениями исполнителей, дабы обеспечить при явных признаках уголовного правонарушения формальное соблюдение законности при отказе в начале досудебного расследования.

Данные факты могут свидетельствовать как о коррупционном проявлении так и банальном отсутствии контроля за качеством рассмотрения заявлений, а также большом объеме поступающей информации о совершенных уголовных правонарушениях.

Тем самым, следует признать необходимость создания механизма проверки заявлений и сообщений об уголовном правонарушении. Разграничение полномочий надзирающего прокурора и уполномоченного в области уголовно-правовой статистики также не позволяет разрешить данный вопрос в связи с расхождением позиций относительно достаточности «фактических данных» для начала досудебного расследования.

На практике, соглашаясь с незаконностью обжалуемого действия о списании заявления в номенклатурное дело,

представители подразделений Комитета правовой статистики и специальных учетов при ГП РК производят повторную регистрацию данного материала в КУИ (как имеющую признаки уголовного правонарушения) и направляют на рассмотрение надзирающего прокурора, который ранее уже согласился с его оставлением без рассмотрения.

Как таковая, методика проверки и получения достоверной информации в Правилах не содержится, что влечет неоднозначность и субъективность позиции относительно достаточности фактических данных для начала досудебного расследования.

Вместе с тем, следует отметить, что предусмотренный срок на проверку материалов и принятие решения о начале досудебного расследования порой не достаточен для полноценной проверки и влечет однозначную регистрацию в ЕРДР, если не требует направления в соответствующий уполномоченный государственный орган или должностному лицу в порядке части пятой статьи 181 УПК, что негативно влияет на правовую статистику и рациональное использование ресурсов органов уголовного преследования.

По данным правовой статистики за 2023 год, в среднем по республике около 27 % зарегистрированных уголовных правонарушений прекращены производством по реабилитирующим основаниям со снятием с учета в виду не подтверждения факта совершения или наличия признаков состава уголовного правонарушения.[6]

Полагаем, что увеличение сроков рассмотрения материалов и принятия решения о регистрации в ЕРДР с 1 суток до 3-х, позволит разрешить ряд озвученных проблем, исключит либо минимизирует порочную практику манипуляций и незаконного вовлечения в орбиту уголовного преследования.

Заключение. Рассмотренные в статье проблемы практики начала досудебного расследования в уголовном процессе Республики Казахстан свидетельствуют о необходимости совершенствования существующих процедур и нормативного регулирования. Установлено, что отсутствие четких критериев и детального регламентирования порядка ведения Единого реестра досудебных расследований создает предпосылки для манипуляций и нарушения прав граждан. Для минимизации данных рисков предлагается усилить нормативную базу, обеспечив прозрачность и объективность процессов регистрации заявлений, а также расширить сроки предварительной проверки

информации. Внедрение данных мер будет способствовать укреплению правовой защищенности граждан, повышению доверия к правоохранительным органам и соответствию уголовного процесса международным стандартам справедливости и правопорядка.

Список литературы:

1. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗРК. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231#z1662> (дата обращения: 29.03.2024г.).

2. Нургалиев Б.М., Арыстанбеков М.А., Кусаинова А.К. Укрытие преступлений в полиции Казахстана опыт и стратегии. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/ukrytie-prestupleniy-v-politsii-kazahstana-opyt-i-strategii/viewer> (дата обращения: 29.03.2024г.).

3. Приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 19 сентября 2014 года № 89. «Об утверждении Правил приема и регистрации заявления, сообщения или рапорта об уголовных правонарушениях, а также ведения Единого реестра досудебных расследований». [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V14W0009744/history> (дата обращения: 29.03.2024г.).

4. Банчук А. 2014г. Начало досудебного расследования и негласные следственные действия в новом УПК Республики Казахстан: международные стандарты и практика их применения. Сетевое издание «Zakon.kz». [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31641805 (дата обращения: 29.03.2024г.).

5. Уголовно-процессуальный кодекс Казахской ССР утвержден Законом Казахской ССР от 22.07.1959г. Утратил силу – Законом РК от 13.12.1997г. № 207. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K590001000> (дата обращения: 29.03.2024г.).

6. Статистические сведения. Информационный портал «Qamqor.kz». [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://qamqor.gov.kz/stats/d/bM4cVS_7k/zaregistrirnova-no?orgId=3&from=1694063168607&to=1694084768607 (дата обращения: 29.03.2024г.).

References:

1. Uголовно-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 4 iyulya 2014 goda № 231-V ZRK. [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231#z1662> (data obrashcheniya: 29.03.2024g.).

2. Nurgaliev B.M., Arystanbekov M.A., Kusainova A.K. Ukrytie prestuplenij v policii Kazahstana opyt i strategii. [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/ukrytie-prestupleniy-v-politsii-kazahstana-opyt-i-strategii/viewer> (data obrashcheniya: 29.03.2024g.).

3. Prikaz General'nogo Prokurora Respubliki Kazahstan ot 19 sentyabrya 2014 goda № 89. «Ob utverzhdenii Pravil priema i registracii zayavleniya, soobshcheniya ili raporta ob ugolovnyh pravonarusheniyah, a takzhe vedeniya Edinogo reestra dosudebnyh rassledovaniy». [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V14W0009744/history> (data obrashcheniya: 29.03.2024g.).

4. Banchuk A. 2014g. Nachalo dosudebnogo rassledovaniya i neglassnye sledstvennye dejstviya v novom UPK Respubliki Kazahstan: mezhdunarodnye standarty i praktika ih primeneniya. Setevoe izdanie «Zakon.kz». [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa:

https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31641805
(data obrashcheniya: 29.03.2024g.).

5. Ugolovno-processual'nyj kodeks Kazahskoj SSR utverzhden Zakonom Kazahskoj SSR ot 22.07.1959g. Utratil silu – Zakonom RK ot 13.12.1997g. № 207. [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K590001000> (data obrashcheniya: 29.03.2024g.).

6. Statisticheskie svedeniya. Informacionnyj portal «Qamqor.kz». [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: https://qamqor.gov.kz/stats/d/bM4cVS_7k/zaregistrirova-no?orgId=3&from=1694063168607&to=1694084768607 (data obrashcheniya: 29.03.2024g.).

АВТОРЛАРҒА АҚПАРАТ

«Қарағанды экономикалық университетінің Жаршысы» журналы: Экономика, Философия, Педагогика, Юриспруденция бағыттары бойынша мақалалар жариялайды.

Пікірсайыс материалдары үшін журналдың беттері әрқашан ашық, сондықтан оның мазмұны міндетті түрде құрылтайшылардың және редакция алқасының көзқарасын көрсетпейді.

Жариялауға берілетін мақалалар ғылыми жарияланымдар әдебіне сәйкес келуі тиіс.

- Авторлар келтірілген фактілердің, дәйексөздердің, экономикалық-статистикалық деректердің, өз аттарының, жағрафиялық атаулардың және өзге де мәліметтердің іріктелімі мен дұрыстығы үшін, сондай-ақ ашық баспасөзде жариялауға арналмаған деректерді пайдаланғаны үшін жауап береді.

- Нақты деректерді, бүкіл мәліметтерді, әдебиеттерден алып пайдаланған және өзге де дерек көздерін, сондай-ақ мақалада келтірілетін дәйексөздерді тиісті сілтемелермен растау қажет.

- Авторлар жарияланымдарға қойылатын талаптарды сақтауы тиіс.

- Түпнұсқа жұмыс ретінде плагиатты табыс етуге және бұрын жарық көрген жарияланымға жол берілмейді.

Қарағанды экономикалық университетінің Жаршысы» журналы тоқсанына бір рет (жылына төрт рет) шығады. Қайта басылған кезде журналға сілтеме жасау міндетті.

Қарауға қабылданған мақалалар бойынша екі апта ішінде оларды жариялаудың әлеуетті мүмкіндіктері туралы мәселе шешіледі. Түпкілікті шешім Редакция алқасының талқылау нәтижелері бойынша қабылданады. Мақалалардың өтуі туралы бүкіл ақпаратты авторлар +7 (7212) 44-16-24 (6500) телефоны бойынша ала алады.

Автор Интернет желісінде Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті сайтының «ҚЭУ Жаршысы» бөлімінде, «ҚЭУ Жаршысы» журналында жарияланған, өз мақаласының электронды нұсқасын өтеусіз негізде жаңғыртуға келісім береді. Автор сайтқа шығу мүмкіндігі реттелмегенін түсінуге сүйенеді.

Жариялауға қабылданбаған мақалалар авторларға қайтарылмайды.

Жарияланым үшін қаламақы төлеу қарастырылмаған.

Қолжазбаның жарияланым ақысы 6 000 теңге (эквиваленті 12\$).

Назар аударыңыз: Автордың ҚЭУ Жаршысына жариялау үшін мақаланы беруі ғылыми жарияланымдар әдебінде айтылған ережелер мен талаптарға келісім беру ретінде автоматты түрде қабылданады.

Мақалалар мәтінінің форматына қойылатын талап:

- мәтіндік редактор Microsoft Word;

- қарып түрі Times New Roman 11 кегль (мақалалардың негізгі мәтіні үшін);

- бір жол аралық интервал;

- бос орын: жоғарғы, төменгі, оң жақтағы, сол жақтағы — 2 см қалдырылады;

- азат жолдан шегініс — 1 см.

Көрсетілген форматтағы мақала көлемі 8 беттен аспауы тиіс.

Жарияланымдардың міндетті элементтері болып саналады:

- мақаланың тақырыбын жеткілікті түрде толық көрсетуі тиіс УДК индексі, одан әрі азат жолдан шегініс қарып түрі Times New Roman 11 кегль;

- орыс, қазақ және ағылшын тілдеріндегі автордың (теңавторлардың) аты (бас әріптермен) және тегі (барлық әріптер бас әріппен) қарып түрі Times New Roman 10 кегль, курсив;

- авторлар туралы мәлімет: регалия, авторлардың жұмыс орны және байланыс ақпараты (орыс, қазақ және ағылшын тілдерінде), қарып түрі Times New Roman 11 кегль, курсив;

- мақала атауы бас әріптермен, майлы қарып түрімен (орыс, қазақ және ағылшын тілдерінде), қарып түрі Times New Roman 11 кегль, ары қарай азат жолдан шегініс;

- мақаланың аңдатпасы және түйінді сөздер орыс, қазақ және ағылшын тілдерінде, қарып түрі Times New Roman 10 кегль.

- **Назар аударыңыз:** кез келген қысқартуға, оның ішінде аббревиатураға, түпнұсқа тілінде ғана рұқсат етіледі (өзге тілдік форматтарда мағынасы толық ашылып берілуі тиіс).

Мақала мәтінінің ұсынылған құрылымы:

1. Проблемалардың қойылысы.

2. Соңғы зерттеулерді және жарияланымдарды талдау.

3. Жалпы проблемалардың бұрын шешілмеген бөліктерін бөліп көрсету.

4. Зерттеу мақсаты.

5. Зерттеудің негізгі нәтижелері.

Мақалаларды табыс ету формасына қойылатын талаптар:

Мәтін электронды түрде табыс етіледі <https://vestnik.keu.kz/index.php>.

Мақалаға мыналарды (сканирленген түрде) тіркеу қажет:

- **ғылыми жетекшінің ұсынысын** (студенттер мен магистранттар үшін);

- **пікір** жазушының ғылыми дәрежесі мен координаттары көрсетілген, аталған зерттеу саласындағы маманның (сканирленген) пікірі (Қазақстанның, ТМД елдерінің және шетелдердің оқу және ғылыми мекемелерінде жұмыс істейтін оқытушылар мен ғылыми қызметкерлер үшін).

Редакция алқасының мекен жайы: Қарағанды, Академиялық көшесі,9, Қарағанды экономикалық университеті, 359 каб, т. +7 (7212) 44-16-24 (6500). **Email:** vestnik_keu@mail.ru

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Журнал «Вестник КЭУ» публикует статьи по следующим направлениям: Экономика, Философия, Педагогика, Юриспруденция.

Страницы журнала открыты для дискуссионных материалов, поэтому его содержание не обязательно отражает точку зрения учредителей и редакционной коллегии.

Передаваемые для публикации статьи должны соответствовать этике научных публикаций:

- Авторы несут ответственность за подбор и достоверность приведенных фактов, цитат, экономико-статистических данных, имен собственных, географических названий и иных сведений, а также за использование данных, не предназначенных для открытой печати.

- Фактические данные, все сведения, заимствованные из литературных и иных источников, а также цитаты, приводимые в статье, необходимо подтверждать соответствующими ссылками.

- Авторы должны соблюдать требования к публикациям.

- Не допустимым является представление плагиата в качестве оригинальной работы и публикация ранее опубликованной статьи.

Журнал «Вестник КЭУ» выходит один раз в квартал (четыре раза в год). При перепечатке ссылка на журнал обязательна.

По принятым к рассмотрению статьям в течение двух недель решается вопрос о потенциальной возможности их публикации. Окончательное решение принимается по результатам обсуждения на Редколлегии. Всю информацию о прохождении статьи авторы могут получить по телефону: **+7 (7212) 44-16-24 (6500)**.

Автор дает согласие на воспроизведение на безвозмездной основе в сети Интернет на сайте Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза в разделе «Вестник КЭУ» электронной версии своей статьи, опубликованной в журнале «Вестник КЭУ». Автор исходит из понимания, что доступ к сайту не регламентирован.

Отклоненные статьи не возвращаются авторам.

Выплата гонорара за публикации не предусматривается.

Плата за публикацию рукописей составляет 6 000 тенге (эквивалент 12\$).

Внимание: Передача автором статьи для публикации в Вестнике КЭУ автоматически воспринимается как согласие с перечисленными положениями и требованиями этики научных публикаций.

Требования к формату текста статей:

- текстовый редактор Microsoft Word;

- шрифт Times New Roman 11 кегль (для основного текста статьи);

- одинарный междустрочный интервал;

- поля: верхнее, нижнее, правое, левое — по 2 см;

- абзацный отступ — 1 см.

Объем статьи в указанном формате не должен превышать 8 страниц.

Обязательными элементами публикации являются:

- индекс УДК, который должен достаточно подробно отражать тематику статьи, далее абзацный отступ шрифт Times New Roman 11 кегль;

- имя (с прописной буквы) и фамилия автора (соавторов) (все буквы прописные) на русском, казахском и английском языках, шрифт Times New Roman 10 кегль, курсив;

- сведения об авторах: регалии, места работы авторов и контактная информация (на русском, казахском и английском языках), шрифт Times New Roman 10 кегль, курсив;

- название статьи прописными буквами, жирным шрифтом (на русском, казахском и английском языках), шрифт Times New Roman 11 кегль, далее абзацный отступ;

- аннотация статьи и ключевые слова на русском, казахском и английском язык, шрифт Times New Roman 10 кегль.

- **Обратите внимание:** любые сокращения, в том числе аббревиатура, допускаются только на языке оригинала (в других языковых форматах должна быть приведена полная расшифровка).

Рекомендованная структура текста статьи:

1. Постановка проблемы.

2. Анализ последних исследований и публикаций.

3. Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы.

4. Цель исследования.

5. Основные результаты исследования.

Требования к форме предоставления статей:

Текст предоставляется в электронном виде через ссылку: <https://vestnik.keu.kz/index.php>

К статье необходимо приложить (отсканированную):

- **рекомендацию научного руководителя** (для студентов и магистрантов);

- **рецензию** (отсканированную) специалиста в данной области исследования с указанием научной степени и координат рецензента (для преподавателей и научных сотрудников, работающих в учебных и научных учреждениях Казахстана, стран СНГ и дальнего зарубежья).

Адрес редколлегии: Караганда, ул. Академическая, 9, Карагандинский экономический университет, каб. 359

т. +7 (7212) 44-16-24 (6500). **Email:** vestnik_KEU@mail.ru

INSTRUCTIONS TO AUTHORS

The journal «Karaganda Economic University Bulletin» publishes papers in the following areas: Economics, Philosophy, Pedagogics, and Law.

Papers are open to discussion, so their content does not necessarily reflect the views of the founders and the Editorial Board.

Manuscripts submitted for publication should correspond to the Ethics of scientific publications.

Authors are responsible for the choice and the accuracy of the facts, quotations, economic and statistical data, proper names, place names and other information, as well as the use of data which are inappropriate for public media.

The actual data and all the information taken from references and other sources, as well as citations given in the manuscript need to be confirmed by the appropriate links.

Authors should meet the publication requirements:

Original research papers can be submitted on the understanding that the paper was not previously published or under consideration for publication elsewhere. Please, avoid plagiarism!

The journal «Bulletin of Karaganda Economic University» is issued once a quarter (four times per year). In terms of reprint the reference to the journal is required.

The final decision about publishing manuscripts accepted for the submission is made within two weeks. The final decision is made according to the results of the Editorial Board discussion. Authors can get information about manuscript evaluation by tel.: +7 (7212) 44-16-24 (int. 6500).

By submitting a manuscript to the editor authors are deemed to have granted permission to publish free electronic version of the manuscript in «Karaganda economic university Bulletin» at the web-site of Karaganda economic university.

Author understands that access to the web-site is not regulated.

Rejected manuscripts are not returned to the authors.

Payments of honoraria for the publication are not provided.

The fee for the publication of manuscripts is 6 000 tenge (equivalent to \$ 12).

Please, pay attention that the submission of manuscripts for publication in the «Bulletin of KEU» automatically means that the author agrees with the provisions and requirements of scientific publications ethics mentioned above.

Format:

- Text editor — Microsoft Word;
- Times New Roman, 11 point font (for the main text);
- Single line spacing;
- Margins: head, bottom, right, left — 2 cm;
- Indentation — 1 cm

The volume of manuscripts in the specified format should not exceed 8 pages.

Obligatory elements:

- the universal decimal classification index, which should reflect the research area of publication in details; indentation; Times New Roman 11 point font;

- the name (in capital letters) and the surname of the author (co-authors) (in capital letters) in the Russian, Kazakh and English languages, Times New Roman 10 point font, italic;

- information about the authors: regalia, institution and contact information (in Russian, Kazakh and English), Times New Roman 10 point font, italic;

- manuscript title must be in capital letters, bold type (in Russian, Kazakh and English), Times New Roman 11 point font, later indentation;

- manuscript's abstract and key words must be in Russian, Kazakh and English, Times New Roman 10 point font.

Please, pay attention that abbreviations must be in the original language (in other language formats full transcript should be given).

Recommended structure:

1. Problem statement.
2. Analysis of the recent research and publications.
3. Selection of the unsolved aspects of the problem.
4. Purpose of the study.
5. Main results.

Requirements for submission

Please submit all manuscripts to the Editorial Board in Word documents: <https://vestnik.keu.kz/index.php>

Master and Bachelor students should attach:

- a scanned version of the scientific Supervisor's recommendation for manuscript submission.

- a scanned version of the review from the specialist in this area of research. The review should contain reviewer's scientific degree and contact information (for teaching staff, scientific researchers working in educational and research institutions in Kazakhstan, and other countries).

Editorial Board address: Karaganda Economic University, office 359, 9 Akademicheskaya str., Karaganda

Tel: +7 (7212) 44-16-24 (6500). E-mail: vestnik_keu@mail.ru

www.vestnik.keu.kz

№ 3 (74) 2024

ISSN 1998-7862

DOI: 10.52445/BKEU.2024.74.3.001

**ҚЭУ Жаршысы: экономика, философия,
педагогика, юриспруденция
ЖУРНАЛЫ**

**ЖУРНАЛ
Вестник КЭУ: экономика, философия,
педагогика, юриспруденция**

**JOURNAL
Bulletin of KEU: economy, philosophy, pedagogics,
jurisprudence**

Мнение авторов не всегда отражает точку зрения редакции.
Перепечатка материалов, опубликованных в журнале, допускается только
с письменного разрешения редакции. Ссылка на журнал обязательна.

Басуға қол қойылды

27.09.2024

Подписано к печати

Пішімі

A4

Формат

Көлемі, ес. б. т.

6,6

Объем, п. л.

Таралымы

30

Тираж

Тапсырыс

№

Заказ

Келісімді баға

Цена договорная

**Редакцияның мекен-жайы — Адрес редакции
Республика Казахстан, 100009, г. Караганды, ул. Академическая, 9.
Отпечатано в типографии Карагандинского университета Казпотребсоюза.**